

17601

T. C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ABDURREZZAK B. HEMMAM'IN MUSANNEF'İNDEKİ
SÜNNETE MUHÂLİF GÖRÜLEN SAHÂBE ve TÂBİÜN
GÖRÜŞLERİ İŞİĞİNDA SÜNNETİN TEŞRİ'İ DEĞERİ.

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Selahaddin POLAT

Hazırlayan
Ahmet KELEŞ

KAYSERİ - 1991

İ Ç İ N D E K İ L E R

Önsöz -----	1-5
Giriş -----	6-7
I- Abdurrezzak b.Hemmam ve Eseri Musannef---8	
A- Abdurrezzak b.Hemmam -----	8
a) Hayatı -----	8
b) Eserleri -----	8
c) Hocaları -----	8-9
d) Talebeleri -----	9
e) Hakkındaki Şiilik İddiası -----	10
f) Sikalığı -----	11
B- Musannef -----	12
II- Sünnet ve İslam Hukukundaki Teşri'i Değeri	
A- Sünnet Kavramı -----	14
1- Hadiscilere Göre Sünnet -----	15
2- Fıkıh Usûlü Alimlerine Göre Sünnet -----	15
3-Fakihlere Göre Sünnet -----	16
B- Delil Olma Yönünden Sünnet -----	17
a- İ'tikadi Mezheplere Göre Sünnetin Delil Olması -----	18
1) Şia -----	18
2) Mutezile -----	18-19
3) Hariciler -----	19-20
b- Ameli Mezheplere Göre Sünnetin Delil Olması -----	20
1) Hanefilere Göre Sünnetin Delil Olması -----	20-21
2) Malikilere Göre Sünnetin Delil Olması -----	21-22
3) Şafi'lere Göre Sünnetin Delil Olması -----	22-23
4) Hanbelilere Göre Sünnetin Delil Olması -----	23-24
C- Müsteşriklere Göre Sünnetin Delil Olması -----	25-27
III- Sünnetin İslam Hukukundaki Teşri'i	
Değerine Yapılan İtirazlar ve Cevaplar ----- 28	
1- Tek Teşri'i Kaynağın Kuran Olması İddiası -----	28
a- Görüşlerine Delil Saydıkları Ayetler -----	28

b- Kuran'da Rasulullah'a Uymayı Emreden		
Ayetler -----	30-31	
c- Hadislerin Tek Mercii'nin Kuran Olduğunu İfade		
Etmesi ve Cevabı -----	32-36	
2- Hadislerin Yazılmaması ve Yazma Yasağı ile İlgili		
İddia ve Cevabı -----	37-42	
3- Hadiste Metin Tenkidi -----	42-	
1) Hadis İlminde Tenkidin Safhaları -----	42	
A- Kaynakların Toplanması -----	42	
B- Kaynağın Sıhhatinin Tesbiti -----	43	
C- Kaynağın Anlaşılması -----	43	
BİRİNCİ BÖLÜM		
İBADETLER BAHSİ -----		44
A- Yolculukta Namazın Kısaltılması -----	45	
1) Kasrın Kuran'daki Delili -----	45	
2) Musannef'de Kasr ile İlgili Haberler -----	45-48	
3) Hz. Aişe'nin Seferde Namazın Kasrına Olan		
Muhalefetinin Değerlendirilmesi -----	48-50	
4) Hz.Osman'ın Kasra Muhalefetinin Değerlendirilmesi	-51-52	
B- Kadınların Camiye Gitmeleri -----	53	
1) Konunun Musannef'deki Yeri -----	53-54	
2) Konunun Değerlendirilmesi -----	55-56	
C- Cuma Günü Okunan İlave Ezan -----	57	
1) Konunun Musannef'deki Yeri -----	57-58	
2) Konunun Değerlendirilmesi -----	58-59	
D- Teravih Namazının Cematle 'Kılınması -----	60	
1) Musannef'de Teravih ile İlgili Haberler -----	60-62	
2) Konunun Değerlendirilmesi -----	62-63	
İKİNCİ BÖLÜM		
MUAMELAT BAHSİ -----		64
A- Nikahta Velayet Şartı -----	64	
I- Konunun Musannef'deki Yeri -----	65	
II- Nikahta Veli İznini Şart Gören Sahabe ve Tabiun --	66	
III- Nikahta Veli İznini Şart Görmeyen Sahabe ve		
Tabiun -----	67	

IV-	Konunun Değerlendirilmesi -----	67-70
B-	Ehl-i Kitab ile Evlilik -----	71
	I- Konunun Musannef'deki Yeri -----	71-73
	II- Konunun Değerlendirilmesi -----	73
C-	Üç Talak ve Bir Sayılması Meselesi -----	74
	I- Konunun Musannef'deki Yeri -----	74-77
	II- Konunun Değerlendirilmesi -----	78
	a) Üç Talakın Rasulullah Devrindeki Şekli ---	78-80
	b) İbn Abbas'a Nisbet Edilen Üç Talakın Bir Sayılması Meselesi -----	81-82
	c) Hz.Ömer ve Üç Talak ile İlgili Uygulaması -----	82-84
D-	Mükrehin Talakı -----	85
	I- Mükreh ile İlgili Fıkhi Bilgiler -----	85-86
	II- Mükreh ile İlgili Kuran Ayeti -----	86
	III- Konunun Musannef'deki Yeri -----	86-88
	IV- Konunun Değerlendirilmesi -----	89-93
E-	Alış-Verişte Taraflar Ayrılmadıkça Muhayyerdir--	94
	I- Konunun Musannef'deki Yeri -----	94-95
	II- Sahabe Fetvaları -----	95
	III- Tabiun Fetvaları -----	95
	IV- Konunun Değerlendirilmesi -----	95-97
	A- Meclis Şartını Kabul Edenlerin Delilleri -----	97
	B- Meclis Şartını Kabul Etmeyenlerin Delilleri -----	98-99
F-	Sanatkarın Tanzimi -----	100
	I- Konu ile İlgili Sahabe Fetvaları -----	100
	II- Konu ile İlgili Tabiun Fetvaları -----	100
	III- Konunun Değerlendirilmesi -----	101
G-	Yakınların Birbirlerine Olan Şehadeti -----	102
	I- Konu ile İlgili Sahabe Fetvaları -----	102
	II- Konu ile İlgili Tabiun Fetvaları -----	102-103

III-	Konunun Değerlendirilmesi -----	103-104
H-	Yitik ve Buluntu Şeyler İle İlgili Uygulamalar-----	105
I-	Konu İle İlgili Musannef'deki Hadisler ve Rasulullah'ın Uygulamaları -----	105-107
II-	Konu İle İlgili Musannef'deki Sahabe ve Tabiun Görüşleri -----	108-110
III-	Konunun Değerlendirilmesi -----	111-113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

	CEZALAR	BAHSİ -----	114
A-	İçki Cezası -----		115
I-	Konu İle İlgili Musannef'deki Haberler -----		115
II-	Musannef'deki Sahabe ve Tabiun Görüşleri -----		116
III-	Konunun Değerlendirilmesi -----		116-118
B-	Diyetin Cinsi -----		119
I-	Musannef'deki Konu İle İlgili Haberler-----		119
II-	Sahabe ve Tabiunun Diyet İle İlgili Görüşleri -----		120-121
III-	Konunun Değerlendirilmesi -----		122
C-	Hırsızın Elinin Kesilmesi -----		123
A)	Kuran'da El Kesme İle İlgili Ayet -----		123
B)	Konunun Musannef'deki Yeri -----		123-124
C)	Bu Konudaki Sahabe ve Tabiun Görüşleri-----		124
D)	Konunun Değerlendirilmesi -----		125-128
	Genel Sonuç-----		129-133
	İndeks -----		134-137
	Bibliyoğrafya -----		138-142

Ö N S Ö Z

" Bu gün dininizi tamamladım.Size olan nimetlerimi de tamamladım.Sizin için din olarak İslam'dan hoşnut oldum."(1) Ayeti ile Allah, İslam dininin,insanlar için Allah'ın rıza ve hoşnutluğuna uygun en son din olduğunu ifade ediyor .Bu din,bizzat Allah tarafından tamamlanmış ve yine onun tarafından da,kıyâmete kadar korunma teminatına alınmıştır.Kuran bu teminatı şu şekilde ifade etmektedir:

" Muhakkak ki,onu biz indirdik ve yine onu biz koruyacağız."(2) Bu ayet,İslam dininin diğer dinlerin maruz kaldıkları tahrifden korunacağına delildir.

İslam nasıl en son ve kıyamete kadar Allah'ın koruması altında bir dindir.Onun tebliğcisi olan Hz.Muhammed (a.s) da tüm insanlara gönderilen bir peygamberdir.Kuran bu nu şu ayeti ile anlatmaktadır:

" Biz seni bütün insanlara,korkutucu ve müjdeleyici olarak gönderdik."(3) Bütün insanlığı,Allah'ın dinine davet edecek,yerinde korkutup,yerinde de müjdeleyecek bu Peygamber,dinin tebliğcisi ve temsilcisidir.

İşte İslam dini,Allah'ın vahyi olan Kuran ile,onun şerefli elçisi Hz.Muhammed (a.s) dan ibarettir.Bu iki asıl ve esas üzerinde durmaktadır.Bütün inananlar bu iki kaynağ en iyi şekilde korumaya çalışmışlardır.Çünkü din bunlardır.Bunların her hangi birisi de meydana gelecek bir arıza ve hata,telâfisi zor tehlikelere sebep olacaktır.Bu önemli noktaya binâen,Allah Rasûlü,Kuran nazil olurken,onu vahiy katiplerine anında yazdırıyordu.Yazılan bu ayetler,ayni zamanda ezberleniyordu.Daha sonra,Hz.Ebû Bekir tarafından da cem' edilmek sûretiyle,kaybolma tehlikesi de bertaraf edilmiş oluyordu.

Hz.Peygamber'e aid sünnet ayni şekilde yazılmak sûretiyle korunmamış olsa bile,o da büyük bir hassasiyetle muhafazaya çalışılıyordu.Tezimizde bu konuyu işlediğimiz için burada detaya girmiyoruz.Gerçi bir kısım sahabe yazıyordu fakat,bu bütün sünneti yazma şeklinde olmamıştır.Sünnet büyük ölçüde ezberlenmek sûretiyle,gelecek nesillere aktarılmıştır.

İslam'ın ilk devri olan,Rasûlullah'ın hayatta olduğu devirde,müslümanlar müşkillelerini doğrudan peygambere götürmek suretiyle çözüyorlardı.Yani Allah Rasûlü,gerek Kuran ile,gerekse bizzat kendileri müslümanların problemlerini çözüyorlardı.Allah Rasûlü hayatta iken tek merci' idi.Ne zaman o hayattan ayrıldı,o zaman müslümanlar,karşılaştıkları meseleleri çözmeye iki kaynağa müracat ettiler.Bunlardan birisi Kuran,diğerde Rasûlullah'ın sünnetidir.İslam'ın ilk devirlerinden i'tibaren sünnet,daima Kuran

---

(1) Mâide,5/3

(2) Hicr,15/9

(3) Sebe'e,34/28

dan sonra ikinci merci' olmuştur. Bununla beraber, yer yer onun dindeki yeri ve görevi tartışılmıştır. Müslümanların ve âlimlerin ekseriyeti sünneti, Kuran'dan sonra ikinci dereceye koyarken, bir kısım müslümanlar ise sünneti, dîni bir merci' görmemektedirler. Biz sünneti İslam dinindeki bu önemli yeri ve görevi yönüyle incelemek istedik. Tezimizi de, sünnetin İslam hukûkunda ki, teşri'i değerini araştırma üzerine yapmayı düşündük. Ne var ki bu mevzu oldukça geniş bir mevzu idi. Onu bütün yönleriyle işlememiz, böyle bir teze sığmayabilirdi. Yaptığımız istişareler neticesinde, hem de bu konuyu işlemiş olmamızı sağlayacak bir konu bulduk. Bu, sünnete en yakın bir dönemde yazılmış olan bir eser üzerinde çalışmak olacaktı. Bu eser, Abdurrezzak b. Hemmam'ın Musannef'idir. Fakat bu eser üzerinde nasıl çalışacak ve sünnetin teşri'i değerini nasıl işleyeceğiz? Bu hususta da yaptığımız istişareler bize, sahabe ve tabiun görüşleriyle bu konuyu incelememizi öngördü. Biz bunun da çok geniş ve dağınık olacağı mülâhazasıyla sahabe ve tabiunun, sünnete muhalif görünen amel ve fetvaları ışığında, sünnetin teşri'i değerini incelemeye karar verdik. Çünkü, sahabe ve tabiunun sünnete bakışları ve onun ile amel etmeleri veya ameli terketmeleri, bu konuda çok önemlidir. Bu iki devrin fıkırdan, Abdurrezzak'ın naklettiği muhalif uygulamalardan tesbit edebildiğimiz kadarını işlemeye çalıştık.

Üzerinde çalışacağımız nokta belli olunca, Musannef'i bu gözle taramaya başladık. Üzerinde çalışmamızda, konumuz i'tibariyle fayda gördüğümüz misalleri tezimize aldık. Bu konuları seçerken şu esasları ta'kip ettik:

- 1- Sünnetin o konuda sabit bir uygulaması bulunacak.
- 2- Sahabe veya tabiundan bu uygulamaya zahiren muhalefet mevcut olacak.

İşte bu esaslar üzerine konuları tesbit ettik. Bu konuları tesbit ederken, konumuzun anlaşılmasına yardımcı olacak en önemli konuları seçmeye çalıştık. Bulup incelediğimiz konular, bu bapta incelenecek konuların tümü değildir. Elbette Musannef'de bizim tezimize girebilecek başka misaller ve konular da bulunabilir. Biz, bu türden Musannef'de bulunan bütün konuları incelemeyi, tezimize konu almadığımızdan, bazılarını atladık. Zira o konuların tümünü almak çerçeveyi çok büyütücekti ve konu sadeliğini yitirme tehlikesiyle karşılaşabilecekti. Bu nedenle, misalleri üç ana mevzudan seçtik. Bu diğer konulara bakmadığımız anlamında değildir. Ancak, üzerinde durmayı düşündüğümüz bu üç mevzu, özellikle İslam hukûkunun mevzu olması ve sünnetin İslam teşri'indeki yerini görmesi bakımından önemlidir. Bu nokta tercihimizde büyük rol oynamıştır.

Bu üç ana mevzu: İbadet, muamelat, ukubat (cezalar) dan ibarettir. Zaten, İslam dininin geriye kalan diğer iki konusu, iman ve ahlak ise hukukun dışında sayılabilecek konular-

---

dır. Biz, sünnetin ibadet, muamelat ve cezalar bazında, nasıl bir etkinliği ve bağlayıcılığı olmuştur, bunu sahabe ve tabiun devrinin uygulamalarıyla gösterebilirsek, sünneti İslam hukukundaki teşri'i değerine dair, o zaman bir fikir verebiliriz düşüncesiyle bu üç ana konuyu ele aldık. Bu düşüncemizi biraz daha açmamız gerekirse; ibadetler, dinin kendine has bir özelliğidir. Bu nedenle de onlar üzerinde asla değişiklik olamaz. Onlar şâri'in öğrettiği gibi daima uygulanır. O halde bu konuda görülebilecek en küçük sünnet (şâri'e) muhalefet, bizim tez konumuz bakımından oldukça önemlidir. Sahabe ve tabiun gibi sünnetin en öndeki nâkilllerinde görülecek bu türden bir uygulama, hem sünnetin İslam dinindeki yeri açısından, hem de bu muhalefette bulunan sahabe ve tabiun açısından çok önemlidir. Tabi, bu uygulamanın gelecek nesillere örnek olması önemi de ayrı bir husustur. Muamelatta böyledir. Sosyal hayatın bütün müesseseleriyle içerisine girdiği bu bölüm, acaba ne kadar sünnet çerçevesinde kalmıştır? Bir başka ifadeyle sünnet, bu geniş sahada ne derece bağlayıcı olmuştur. Çünkü, muamelatta, çeşitli milletlerin, kültürlerin dilin, yaşanan coğrafyanın ve daha bir çok şeyin tesiri vardır. İşte tüm bu tesirlere rağmen sünnet nasıl tatbik edilmiştir. Sahabe ve tabiun, genişleyen İslam sınırları içerisinde, sünneti Rasulullah'dan aldıkları gibi değiştirmeden aynen uygulayabilmişler midir? Bu bölümde, bu önemli noktaların aydınlanmasını sağlaması bakımından, konuları bu türden seçtik.

Cezalar konusu da, önceki iki bölüme aid konular gibi, zaman süreci içerisinde değişebilen, şartların değişmesiyle etkilenebilen bir konudur. Sünnetin bu tür değişmeye müsaid bir konudaki otoritesi, onun teşri'i değerini göstermesi bakımından oldukça önemli haizdir.

Bu mezkur noktalar bizi, bu bölümlerden seçeceğimiz konuları işlememize neden olmuştur. Bu konuları tezimizde işlerken, onları sadece Musannef'den aktarmakla yetinmedik. Konunun daha iyi anlaşılması ve bizim değerlendirmelerimizin daha objektif olması için, başta Kütüb-ü Sitte olmak üzere, Beyhâkî'nin Sünen'i, Hâkim'in Müstedrek'i, Mâlik'in Muvatta'ı, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i, Dârimi'nin Sünen'i, Heysemî'nin Mecmau'z-Zevâid'i en çok müracat ettiğimiz eserler olmuştur. Ayrıca, hadisler ve raviler için sık, sık müracat ettiğimiz eserler arasında, Zeylâî'nin Nasbu'r-Raye'si, Zehebi'nin Tezkiratü'l-Huffaz ve Mizanu'l-İ'tidal adlı eseridir. Fıkıh kitaplarından ise, başta usul kitapları olarak şunlar; en çok baktığımız eserlerdir: Şâfi'nin el-Umm, er-Risale'si, Serahsî'nin

---

Usûlü'l-Fıkh'ı, Âmidî'nin Usûl'ü, Abdülkerim Zeydan'ın Usul'ü, Ebû Zehra'nın mezhep i - mamlarına aid yazdığı eserlerdir.

Musannef başta olarak yararlandığımız diğer eserlerle beraber, tezimizde konuları şu sistemle işlemeye çalıştık: Önce Musannef'de rivayet edilen hadislerle sünneti be - lirtmeye çalıştık. Bunu, hemen hemen her konuda şu başlık ile verdik: "Konunun Musannef' deki Yeri". Bundan hemen sonra, bazen beraber, bazen de ayrı ayrı vermek süretiyle, saha - be ve tabiuna aid uygulamaları verdik. Bunu da genellikle, şu başlıkla verdik: "Konu İle İlgili Sahabe Ve Tabiun Görüşleri" Bunları verdikten sonra, her konunun sonuna bir de değerlendirme bölümü koyduk. Burada, diğer kaynaklardan da yararlanmak süretiyle, esas olarak üzerinde duracağımız, noktayı inceledik. O konu ile ilgili nihai bir neticeye u - laşmaya çalıştık. Bu neticeye giderken, peşin hükümlerden, tarafgir duygulardan elverdiği kadarıyla sıyrılmaya ve uzaklaşmaya çalıştık. Bu her konunun arkasına yazmış olduğumuz değrlendirmeden başka, tezimizin sonuna bir de genel sonuç koyduk. Burada, tüm tezimizde ve konularda varmış olduğumuz neticeyi ve bu araştırmamızın bize vermiş olduğu şeyi ifade etmeye çalıştık.

İşlediğimiz konular ile ilgili haberleri, Musannef'den aktarırken, Abdurrezzak'ın al - mış olduğu tüm rivayetleri aynen tezimize geçmedik. Vermemizde fayda olan rivayetleri ve farklı rivayetleri verdik. Bazen aynı ifadeleri, biri sahabeye diğeri de tabiuna aid olduğu için verdik. Çünkü, bu görüşler her iki devrin amelini ve görüşlerini aksettir - mektedir. Rivayetleri, dip notta göstermekle yetinmeyip, Musannef'deki rivayet numarası ile naklettik. Gerektiğinde okuyucu için müracat kolaylığı sağlaması maksadıyla.

Yapmış olduğumuz tercümelerde, harfi tercüme metodu olan, aynıyla metne sadık kalarak tercüme yapmaya çalıştık. Ne var ki bu eser, çok eski bir devre aid arabçayı ihtiva et - tiği için, biz bazı ta'birleri günümüzün anlaşılır tabirleriyle verdik. Mesela, Musannef in pek çok yerinde rastlanabilecek, soru edatları olmadığı halde, soru olan cümleleri bizde soru olarak tercüme ettik. Aksi halde cümle düşüklükleri meydana gelmektedir. Za - ten eserin muhakkiki Â'zâmî'de, haberlere koyduğu imla işaretlerinde, bahsettiğimiz yer - lere soru işareti koymuştur. Tercümelerimizde bu noktanın dikkate alınmasında fayda gö - rüyoruz.

Tezimizde işlediğimiz önemli bir hususta, giriş kısmında ele aldığımız, sünnet hakkın - daki, genel bilgi bölümüdür. Böyle bir bölümün, tez konumuzun daha iyi anlaşılmasına ya - raması bakımından ve gerektiğinde konuları işlerken buraya atıfta bulunmamız açısın -

---

dan önemli olduğuna ve faydalı olacağına inanıyoruz.Bu bölümde,sünnet hakkında genel bir bilgi verirken,üzerinde durduğumuz noktaları,tez konumuzun içine girebilecek ya konumuz için yararlı olup okuyucuya yardımcı olacak şekilde işledik.Bu nedenle de tezimizin giriş kısmını biraz geniş tutmuş olduk.

Sünnetin İslami teşri'deki yeri ile ilgili olan tezimizin,işlemiş olduğu konuların yeterli bir seviyede anlaşılması için,sünnetin İslam tarihinde zuhur den mezheplerce nasıl değerlendirildiğinin,onu hukuki bir merci' kabul etmeyenlerin neden böyle bir görüşe sahip olduklarının,çok kısa da olsa nakledilmesinde büyük fayda olacağına inandık.Bir bakıma sünnetin geçirmiş olduğu devreleri,karşılaşmış olduğu problemleri,bu kısımda işlemeye çalıştık.Elbette işlediğimiz miktar,o konular için oldukça kısa kalmıştır.Zira her biri başlı başına bir mevzu teşkil eden bu hususları sadece bir hatırlatma,çok kısa bir fikir verme ve kendi konumuzun anlaşılmasına bir hazırlık olma gayesiyle işledik.

Yine tezimizin bu kısmında,sünnete yapılan itirazlar ve cevapları şeklinde işlediğimiz konular,sünnetin İslam hukukundaki yerini doğrudan ilgilendiren konulardır.Şayet bu konular hakkında hiçbir bilgi vermeden,doğrudan konularımızı işlemiş olsaydık.Bizce,sünnetin teşri'i önemi tam işlenmiş olmayacaktı.Çünkü bu bölümde işlediklerimiz,tezimizde işleyeceğimiz hususu tamamlayıcı bir özellik taşımaktadır.Böyle bir ön hazırlık,bizim tez konularını işleyip değerlendirirken,çok detaylı ve teferruatlı açıklamalara girmemizi de engellemiştir.Çünkü,okuyucu verdiğimiz misalleri okumaya başlamadan önce,ne tür bir konunun inceleneceğini ve okuyacağını daha iyi anlamış ve hazırlanmış olmaktadır.İşte bu türden beklentilerimiz bize bu bölümü işletmiştir.

Tamamlamış olduğum bu çalışmamda değerli yardımlarını esirgemeyen hocam Selahaddin Polat'a ve diğer hocalarıma,teşekkürü bir borç biliyorum.Ayrıca,her tür kitabı te'min edip yararlanma fırsatını bulduğum,Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kütüphanesi görevlilerine ve bu kütüphaneye yardımı dokunanlara da teşekkür ediyorum.Bu çalışmamızın,ilim dünyasına az dahi olsa katkıda bulunmasını temenni ediyorum.

Ahmet Keleş

1991 Kayseri

G İ R İ Ő

Kuran-ı Kerim'de," Allah'ın Rasûlü'nde sizin için en güzel örnek vardır."(1)," Sen en güzel ahlak üzeresin"(2) ayetleriyle bize anlatılan,Hz.Muhammed (a.s.)'ın sünneti insanlık için en önemli ve değerli mesajları ihtiva etmektedir.İlâhî terbiye ile te'dib edilen Rasûlullah,dünya hayatı ile ilgili insanlar için en lüzumlu esaslar ve kâideler vaz' etmiş,ayni zamanda da âhîret hayatı için hazırlanmaya çağırılmıştır.Bu konuda kendine uyulmasını istemiş,dünya ve âhîret saadetinin kendisine uyulmakta olduğu -nu ifade buyurmuşlardır.Ona uyup tabi' olmayı Kuran da emretmiştir.(3)

İnsan bütün bir hayat boyu ,onun sünnetine ihtiyaç duyar.Dini doğru anlamak onun bize bırakmış olduğu sünnetini iyi anlamaya ve tatbik etmeye bağlı olduğu gibi,dünya hayatımızda da başarılı ve sevilen bir insan olmamız onun sünnetini yaşamamıza bağlıdır.Çünkü onun sünneti,Kuran'ın bir insan hayatına tatbikidir.Yani,Allah Rasulü yaşayan bir Kuran'dır.Hz.Aişe'ye sordular;"Onun ahlakı nasıldı?" Hz.Aişe : " Siz Kuran okuyormusunuz? Onun ahlakı Kuran'dı" (4) buyurdular.

Onun sünnetinin değer ve kıymetini tam anlayan sahabe ve tabiun,bütün hayatlarını onu yaşamak,toplamak,yazmak,öğretip neşretmek için sarfettiler.Bir tek sünneti öğrenmek için aylarca süren yolculuğa katlandılar.(5) Onlar sünneti,karanlığı aydınlatan bir ışık ve kandil olarak gördüler.Ne kadar sünnete tabi' olur ve onu yaşarlarsa, o kadar karanlıktan kurtulacaklarına inandılar.Bunun tabî bir sonucu olarakta,o devir -ler insanlık için erişilmez bir çağ ve örnek bir hayat olmuştur.Sünnetin terkedildiği hatta ona uyup,uymanın tartışıldığı dönemlerde ise insanlar,her sahada bozulmuş,kıymet ve değer hükümlerini kaybetmiş,huzursuzluklarla dolu bir hayat yaşamışlardır.

Üzerinde çalıştığımız konu,işte bu kadar önemli olan,dinin ikinci kaynağı,Hz.Muhammed(a.s.)'in sünnetidir.Özellikle sünnetin yer yer,ilmi mahfillerde tartışıldığı,dîni bir merci' olup olmadığının konu edildiği devirlerde,sünnet üzerinde yapılacak çalışmaların büyük kıymet ve değeri olduğuna inanıyoruz.Bizim bu mütevazi çalışmamızın da sünnetin dindeki yeri ve önemini göstermeye az da olsa katkıda bulunmasını ümid ediyoruz.Üzerinde çalıştığımız konu,sünnete çok yakın bir devirde yazılmış olan,Abdurrezak'ın Musannef'indeki,sahabe ve tabiun fetvalarında görülen,sünnete muhalif uygulamalar ile,sünnetin İslam hukukundaki teşri'i değerini göstermeye çalışmaktır.Ancak tezi-

(1) Mûnezzeh,60/6

(2) Kalem,68/4

(3) Âl-i İmran,3/31

(4) Ahmed b,Hanbel,VI,54,91

(6) Buhârî,I,27 ,Ahmed b,Hanbel,IV,159

mizin amacına yardımcı olacağı düşüncesiyle, esas konumuza geçmeden önce, sünnet ile ilgili, genel bir malumat vermeyi faydalı bulduk. Bu genel bilgiyi verirken, tez konumuza bakan cihetleri esas aldık. Konumuz bakımından detay sayılacak hususlara girmedik. Daha çok sünnetin teşri'i değeri çerçevesinde önemli bir kısım hususları işlemeye çalıştık.

Abdurrezzak b. Hemmam ve eseri Musannef hakkında vereceğimiz bilgiden sonra, sünnetin genel hatlarıyla tanıtımını yapacağız.

I- ABDURREZZAK B. HEMMAM VE ESERİ MUSANNEF

A- ABDURREZZAK B. HEMMAM

a) Hayatı:

Abdurrezzak b. Hemmam b. Nâfî es-San'ânî el-Himyerî, hicretin 126. senesinde, San'a'da doğmuştur. Künyesi Ebû Bekir'dir. Abdurrezzak, daha genç yaşlarında iken ilim öğrenmeye başlamıştır. Ticaretle uğraştığı yıllarda da, ilim ile meşgul olmayı terketmemiştir. Ticaret münasebetiyle Şam'a gittiği zaman, orada bir çok ilim ehli ile görüşmüştür. (1)

Abdurrezzak, İbn. Cüreyc (149/766)'den ilim öğrenmeye başladığında henüz on sekiz yaşındaydı. Bizzat Abdurrezzak kendisi, İbn. Cüreyc'in yanında tam yedi yıl kaldığını haber vermektedir. (2) Abdurrezzak, Buhari (256/870)'nin ravilerindendir. Hadis ilmi ile meşgul olduğu gibi, diğer ilimler ile de meşgul olmuştur. Ömrünün son yıllarında gözlerini kaybetmiştir. Bu devreden itibaren onun rivayetlerine ihtiyat ile bakmışlardır. Abdurrezzak, 211/827 senesinin Şevval ayında, 86 yaşında iken vefat etmiştir. (3)

b) Eserleri:

Hadis ilmi ile beraber , tefsir , fıkıh gibi ilim dallarında da eserler vermiştir. Bunların bazıları şunlardır:

- 1-Tefsîru'l-Kuran
- 2-Tezkiyetü'l-Ervâh an Mevakibü'l-Eflah
- 3-Câmiu'l-Kebir Fi'l-Hadîs
- 4-Kitâbu's-Sünen Fi'l-Fıkh
- 5-Kitâbü'l-Megâzî
- 6-El-Âmâl Fi Âsâri's-Sahâbe (4)

c-Ders aldığı Hocaları:

Abdurrezzak, kendi devrinin en seçkin ilim ehlerinden ders almıştır. Biz bunların en meşhurlarından bazılarını veriyoruz.

(1) Zehebî, Tezkiratü'l-Huffâz, I, 364, Mîzanü'l-İtidal, II, 609

(2) Zehebî, Tezkire, I, 364

(3) Zehebî, Mîzan, II, 609

(4) İsmail Paşa el-Bağdâdî, Hediyyetü'l-Ârifin, Esmâü'l-Müellifin, I, 566; Sezgin, Fuat, GAS, I, 99 ; Cerrahoğlu, İsmâil, Ankara Üniv. İlâhiyat Fakültesi Dergisi, XV, 1967

- 1- Ma'mer b.Râşid (154/770)
- 2- İbn.Cüreyc (149/766)
- 3- Ubeydullah b.Ömer (147/764)
- 4- Sevr b.Yezid (153/770)
- 5- Evzâî (157/774)
- 6- Süfyan Sevrî (161/777)
- 7- Mâlik b.Enes (179/795)
- 8- Süfyan b.Uyeyne (198/813)
- 9- Hişam b.Hasan (148/765)
- 10- Accâc b.Ertâd (149/766) (1)

đ- Bazı Meşhur Talebeleri:

Yukarda verdiğimiz isimler nasıl ilim ehli arasında meşhur iseler, şimdi vereceğimiz isimlerde, talabeleri olarak yine ilim ehli arasında meşhur ve saygın insanlardır. Bunların bazıları şunlardır:

- 1- Ahmet b.Hanbel (241/855)
- 2- Yahya b. Maîn (233/847)
- 3- İshak b. Râhaveyh (238/852)
- 4- Zühlî (258/872)
- 5- Rimâdî (265/878)
- 6- Abd.b.Humeyd (249/863)
- 7- Muhammed b.Râfi' (245/859)
- 8- Muhammed b.Gaylan (239/853)
- 9- Ali b.el-Medîni (234/848)
- 10- Seleme b.Şebib (249/906) (2)

İşte hem hocaları yönüyle, hem de talebeleri yönüyle ilim ehli arasındaki yeri çok yüksek olan Abdurrezzak, kendi devrinde o kadar ilim ile temayüz etmiş idi ki, hocalarından olmasına rağmen, Süfyan b.Uyeyne ve Ma'mer b.Râşid kendisinden rivayette bulunmuşlardır.(3)

-----

(1) Zehebî, Tezkire, I, 364

(2) Zehebî, Tezkire, I, 364; Mîzan, II, 609

e- Hakkındaki Şiilik İddiası:

Abdurrezzak, daha kendisi hayatta iken şiilik ile itham edilmiştir. Bu itham, daha sonraki devirlerde de devam etmiştir. O, Hz. Ali'yi (58/678) sever ve Hz. Muâviye'yede (61/681) kızardı. İşte onun bu tutumu şiilikle ithamına neden olmuştur. Abdurrezzak, Hz. Muâviye'ye kızgınlığını gizlemezdi. Bir gün bulunduğu bir meclisinde, Hz. Muâviye'den bahsedilince; "Ebu Süfyan'ın (34/654) oğlu ile meclisimizi kirletmeyin " demişti. (1)

Onun bu tutumuna dair Zehebî (748/1347), Yahya b. Main'in şu sözünü nakletmektedir. "Bir gün Abdurrezzak'dan onun şiiliğine delalet eden bir söz işittim. Ona dedimki; senin ilim aldığın üstadların olan, Malik, Ma'mer, İbn. Cüreyc, Süfyan, Evzai gibi zatların hepside sünnet ehli idirler. Sen bu mezhebî (görüşü) kimden aldın? O da bana şu cevabı verdi: Süleyman ed-Dâvud'dan (?) aldım." (2)

Abdurrezzak'ın şiiliğine delalet eden bir diğer ifadeside şudur: "Hz. Ali, Ebû Bekir (13/634) ve Ömer'i (24/645) kendisinden faziletli saymasaydı ben saymazdım." (3)

Bu ve benzeri ifadelerinden dolayı onu şii sayanlar olduğu gibi, onu müdafa edip şiilik ile alakasının olmadığını söyleyen alimler de vardır. Biz onların görüşlerini özet halinde aktarmakta fayda görüyoruz.

Onun şiilik ile alakasının olmadığını söyleyenlerin başında, Ahmed b. Hanbel gelmektedir. O, Abdurrezzak için şöyle demiştir: "Ben ondan şiiliğine delalet eder bir söz işitmedim." (4)

Zehebî, Abdurrezzak ile ilgili bölümde onun şiiliği için şöyle der: "Abdurrezzak'a şiilik isnad ettiler, o müfrid değildi. Hz. Ali'yi seviyor ve onu öldürenlere kızılıyordu. (5) Seleme b. Şebib'de Abdurrezzak'ın şöyle dediğini naklediyor: "Allah'a yemin ederim ki, Hz. Ali'yi Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e üstün ve faziletli kabul etmek, benim hiç hoşuma gitmez." (6)

(1) Zehebî, Mîzan, II, 610

(2) Zehebî, Mîzan, II, 611

(3) Zehebî, Mîzan, II, 612

(4) Ahmed b. Hanbel, Kitâbü'l-İlel ve Marifetü'r-Ricâl, I, 256
Zehebî, Mîzan, II, 610

(5) Zehebî, Tezkire, I, 364

(6) Zehebî, Tezkire, I, 364; Mîzan, II, 612

Nakletmiş olduğumuz bu ifadelerden hareketle, onun mezhep taassubu içinde bir şii olmayıp, sadece Hz. Ali'yi sevip onu öldürenlere kızan, ehli-i beyt taraftarı bir âlim olduğunu söyleyebiliriz.

f- Sikallığı:

Bazı cerh ve ta'dil imamları onu cerh etmişlerdir. Abdurrezzak'ın cerh edilmesine neden olan, en önemli iki husus vardır. Birisi; hak - kındaki şii'lik iddiası, diğeri de; ömrünün son on yılında gözlerini kaybetmesidir. Biz burada onun lehinde ve aleyhinde söylenenleri, ayrı başlıklar halinde vereceğiz.

1-Aleyhinde Söylenenler:

İmam Nesâî (303/915), onun son zamanlarında yaptığı rivayetlerde zayıflık vardır, dedi. (1) İbn. Adiy ise, "Fezâil konusunda hiç kimse - nin erişemeyeceği şeyleri söylemiştir. Bunlar doğru değildir. Arala - rında zayıf hadisler vardır." (2) Zehebî, Abdurrezzak'ı zayıf kabul edenlerin olduğunu, hatta onu Vâkıdî'den (207/822) daha yalancı sa - yanların bulunduğunu nakletmektedir. (3)

Onun rivayetleri ile ilgili, İbn. Ebî Hâtim (327/939) şöyle demiştir: "Hadisleri yazılır ama, delil olamazlar. Onlarla ihticac olunmaz." (4)

2-Lehinde Söylenenler:

Ahmed b. Hanbel (241/855) onun için şöyle demiştir: "O, Ma'mer'in ha - dislerini ezberliyordu. Biz onun kör olmadığı döneme yetiştik. Kim o, kör olduktan sonra onu dinlemiş ise, onun semâî zayıftır." (5) Abdurrezzak'ı ta'dil yönünden en iyi ifade eden, Yahya b. Maîn (233/ 847)'in şu sözüdür: "Eğer Abdurrezzak, irtidat bile etmiş olsaydı, biz onun sözlerini yine de terk etmezdik." (6)

Cerh ve ta'dil yönü ile onun için söylenenler onun hadislerinin hadis alimleri nezdindeki değerini düşürecek nitelikte değildir. Bu nedenle Abdurrezzak ve eseri Musannef ilim ehli arasında daima şaya - nı itibar olmuştur.

(1) Zehebî, Mîzan, II, 610

(2) Zehebî, Mîzan, II, 610

(3) Zehebî, Mîzan, II, 611

(4) Zehebî, Mîzan, II, 609

(5) Zehebî, Mîzan, II, 610

(6) Zehebî, Mîzan, II, 614

B- MUSANNEF:

Abdurrezzak b.Hemmam'ın bırakmış olduğu eserleri içinde en meşhur olanı,hadis sahasında yazmış olduğu Musannef'tir.Biz onun eserini tanıtmaya başlamadan evvel,Musannef'in hadis usulü içerisindeki yeri ve tarifini vermek istiyoruz.

Musannef: Hadislerin tedvin edilmesinden sonra,tasnif devri eserlerindedir.İhtiva ettiği hadisleri,bablara göre tasnif eder.Bu nedenle Musannef şu şekilde tarif edilmiştir:Hadislerin belli konulara ve bablara göre tasnif edilmesiyle meydana gelen ,hadis kolleksinudur.Musannef'ler Bu şekilde meydana getirilen Câmi ve Sünen'lerden ihtiva ettiği mevkuf ve maktu' hadislerle ayrılır.(1)

Abdurrezzak'ın Musannef'i gibi meşhur bir diğer Musannef de,İbn. Ebi Şeybe (235/849)'nindir.Matbu olarak mevcuttur.(2)Ayrıca,konularını bablara göre tasnif eden eserler olarak,sünenleri ve câmileri sayabiliriz.

Abdurrezzak'ın Musannef'i,onun hadis sahasında yazmış olduğu ve bize kadar ulaşabilen,en önemli eseridir.Bu eser hadis kitaplarının üçüncü tabakasına dahildir.(3)İhtiva ettiği hadislerin çoğu sülasidir.(4)Musannef'teki rivayetler,anane tarzında yapılmıştır.Pek çoğu şu şekilde başlamaktadır: " "

Musannef'te bablara hadisler sıralanırken,önce Rasulullah'n hadisleri alınmış,daha sonra ise,sahabe ve tabiun fetvaları verilmiştir.Fakat bu sıra kesin bir esas değildir.Yer yer bozulduğu da vardır.

Abdurrezzak Musannef'inde,hocası Ma'mer b. Raşid'den oldukça fazla rivayette bulunmaktadır.Bu rivayetler,Ma'mer'in Câmi'inde yoktur.Bu durum bize,Abdurrezzak'ın bu rivayetleri,ya Ma'mer'in başka eserlerinden aldığını,ya da onun sözlü haberlerinden fazlaca yararlanmış olduğunu gösterir.(5)

Elimizde bulunan Musannef'te,taplam 21033 hadis vardır.Onuncu cildin 379. sahifesinden itibaren,Ma'mer b.Raşid'in Câmi'ine aiddir.Câmi'e aid olanlar çıkarılırsa,geriye 19418 hadis kalmaktadır.Şu anda matbu bulunan Musannef'in onuncu cildinin bir kısmı ile,on birinci cild,Câmi'e aiddir.

(1) İbn Salah,Ulûmu'l-Hadis,254 ; İbn Kesir,İhtisarü Ulûmi'l-Hadis,192

(2) 1386 yılında Haydarabad'da,1324 yılında da Milton'da 4 cilt halinde basılmıştır.

(3) Dehlevî,Abdu'l-Aziz,Hüccetullahi'l-Bâliğa,I,284

(4) Dehlevî,Bustânü'l-Muhaddisîn,97

Musannef, fıkhnın her meselesine aid bir bab açmış ve orada, sahabe ve tabiuna aid görüşleri zikretmiştir. Bu devrin fıkhnı bize ulaştırması yönüyle çok kıymetli bir kaynaktır. Abdurrezzak bu görüşleri kitabında nakleder fakat, ne bunlar hakkında bir tercih yapar, ne de kendine aid bir görüş beyan eder. Sadece nakletmekle yetinir.

Musannef'in ilk defa basımı, 1970 yılında 11 cild halinde, "el-Meclisü'l-İlmi" tarafından gerçekleştirildi. Musannef'in tabî muhaddis üstad M, Enver Keşmirî'nin teşvikleriyle, Habibu'r-Rahman Âzâmî'nin tahkikiyle gerçekleşmiştir. Âzâmî Musannef'in mukaddimesinde, ayrı bir bölüm halinde yazdıkları "Mukaddime"den bahsetmektedir. Bu mukaddime Musannef'e aid özellikleri ihtiva etmektedir. Ancak, henüz böyle bir eserin yayınlandığını bilmiyoruz.

Âzâmî mevcut Musannef'in Kitbu't-Tahare'sinden önce yazmış olduğu kısa mukaddimesinde, tab'a esas aldıkları asıl nüshanın, İstanbul'da Murat Molla Kütüphanesine kayıtlı, 596 nolu eser olduğunu ifade etmektedir (1)

-----

(1) Âzâmî, Habiburrahman, Musannef, Mukaddime, I, 10

II- SÜNNET VE İSLAM HUKUKUNDAKİ TEŞRİ'İ DEĞERİ

Sünnetin İslam hukûkündaki teşrî'i değeri mevzû, genel kapsamı ve ihtiva ettiği anlamı itibariyle çok geniş bir konudur. Biz tezimizde sünneti, bu genel boyutlarıyla ele almayacağız. Sadece, tezimizde işlediğimiz konuların, sahabe ve tabiun devrinde, sünnetin teşri'i değeri açısından ve gibi özellikleri bulunduğunu göstermeye çalışacağız. Ancak, konumuz bu yönlüyle sünnetin teşri'i değerini içine aldığından, sünnetin İslam hukukundaki yeri ile ilgili, kısa bir bilgi vermekte fayda görüyoruz.

A- SÜNNET KAVRAMI:

(السنة) Sünnet: Sözlük anlamı itibariyle tutulup gidilen yol anlamındadır. Yolun iyisine de, kötüsüne de şâmidir. (1) Nitekim Müslim (261/875)'in, Cerir b. Abdullah el-Becelî (51/671)'den naklettiği şu hadiste, her iki anlamıyla kullanılmıştır.

من سن سنة حسنة فله أجرها و أحب من عمل بها الى يوم القيامة. ومن سن سنة سيئة فطليه وزرها و وزر من عمل بها الى يوم القيامة .

"Kim güzel bir yol açarsa, o yolun sevabı ve o yolda amel edenlerin sevabı kıyamete kadar onadır. Kim de kötü bir yol açarsa, o yolun günahı ve o yolda amel edenlerin günahı kıyamete kadar onadır." (2)

Arablar sünnet kelimesini, devamlı gidilen, alışılmış yol ve gidiş için de kullanırlar. Bu kullanımda, işin kolay bir şekilde yapıldığı ifade edilir. Mesela; "Suyu kolayca üzerine döktü" anlamında şöyle derler:

سن عليه الماء (3)

Sünnet bu anlamların yanında, mecâzî manalar için de kullanılmıştır. Bunların bazıları şunlardır:

1- Bir şeyi iyi ve güzel yapmak anlamında kullanılır. Mesela: سن الأمير و محيته أى أحسن سياستها denir. Yani, "Emir râiyyetini güzel idare etti" manasındadır. (4)

(1) İbnu'l-Manzur, Lisânü'l-Arab, XVII, 92; Râgıb el-İsfehanî, el-Müfredat fî Garîbu'l-Kuran, 245; Cürçânî, Şerif Ali, Kitabu't-Ta'rîfat 122; Âsım, Ahmed, Kâmus Tercemesi, IV, 658

(2) Müslim, II, 705 ; İbn. Hanbel, IV, 362 ; Dârimî, Sünen, I, 130 ; İbn. Mâce, Sünen, I, 74

(3) İbn'l-Manzur, XVII, 92 ; Râgıb, el-İsfehanî, 245 ; Zemahşerî, Esâsü'l-Belâğa, 310

(4) Zemahşerî, 310

2- Güzellik, hoşluk ve rahatlık anlamında şu şekilde kullanılır:
 "فرس مسونة" denir. Yani, "Üzerinde durulması hoş olan at" demektir.

3- Medh için kullanılır. Mesela; "سن فلان فلاناً أي مدحه" denir ki; "Fa-
 lan, filanı övdü" demektir. (1)

Lügat ve mecazi anlamlarını kısaca verdiğimiz sünnet kelimesi, Kur-
 an'da da geçmektedir. Sünnet kelimesi, Kuran'da çeşitli sigalar ile
 19 defa kullanılmıştır. Bu kelime Kuran'da çeşitli anlamlarda kul-
 lanılmıştır. Bu manalar şunlardır:

1- Önceki milletlerin gidişatı, hayat tarzları, davranışları anlamın-
 dadır. (2)

2- Allah'a aid emirler, kanunlar ve nizam anlamındadır. (3)

3- İsmi meful olarak "مسنون" şeklinde kullanıldığı yerde ise,
 değişen, başkalaşan anlamındadır. Yani, "متغير", "مسنون" demek-
 tir. (4) Bu siga ile üç defa kullanılmıştır. Hicr süresinde 26, 28 ve
 33. ayetlerde.

Buraya kadar verdiğimiz anlamlarının dışında, ıstılâhî olarak ka-
 zandığı ve bizim için üzerinde durmamız gereken manaları da vardır.
 Şimdi, çeşitli ilimlere göre kazandığı bu anlamları veriyoruz.

1- HADİSÇİLERE GÖRE SÜNNET :

Hadisçiler sünneti, Rasûlullah'a aid olarak nakledilen; söz, fiil
 ve takrir (gördüğü halde sükût edip bir şey söylemedikleri)inden i-
 baret saymışlardır. Ayrıca, ahlâkî sıfatları, sîreti, magâzisi ve ken-
 disine vahiy gelmeden önce, ibadet için çekildiği Hıra mağrasındaki
 hayatını da sünnetten kabul etmişlerdir. (4)

2- FIKIH USÛLÜ ALİMLERİNE GÖRE SÜNNET :

Usûlü fıkıh alimleri sünneti; Kuran'ın dışında, şer'an delil olma-
 ya müsaid olarak Rasûlullah'tan sadır olan söz, fiil, takrir gibi şey-
 lerin hepsi olarak tarif ederler. (5)

(1) Zemahşerî, 310

(2) Yukardaki mana için bakınız şu ayetler: Enfal, 5/38, Hicr, 15/13
 Kehf, 18/55, Fâtır, 35/43, Âl-i İmrân, 3/137, Nisâ, 4/26

(3) Bakınız şu ayetler: İsrâ, 17/77, Ahzab, 33/38, Fatır, 35/43, Gafir,
 40/85, Feth, 48/23

(4) Accâc, Muhammed, Usûlü'l-Hadis, 19 ; Koçyiğit, Talat, Hadis Istılah-
 ları, 402

(5) Daha geniş bilgi için bak: Âmidî, el-İhkam fî Usûlü'l-Ahkam, I, 145
 Serahsî, Usûlü'l-Fıkıh, 113, Zeydan, Abdulkerim, Fıkıh Usûlü, 208, Accâc
 Muhammed, 19, Koçyiğit, Talat, 402

3- FAKİHLERE GÖRE SÜNNET :

Fakihler sünneti,Rasûlullah'tan farz ve vacip dışında sabit olan şeyler olarak tarif ederler.Bazı fakihler ise,sünnet mendup olan şeylerdir demişlerdir.Bazıları da,daha genel bir ifade kullanarak sünnet;bid'at karşıtı olan şeydir,demişlerdir.(1)

---

(1) Daha geniş bilgi için bak: Âmidî,I,145,Zeydan,Abdulkerim,208

B- DELİL OLMA YÖNÜNDEN SÜNNET :

Buraya kadar sünnetin, lügat ve ıstılahı anlamını kısaca arzettik. Şimdi ise, İslam tarihinde ortaya çıkan, önemli ve hâlâ tâbisi bulunan bazı ameli ve itikâdî mezheplerin, sünnetin teşri'i değeri hakkındaki görüşlerini yazacağız.

İslam tarihinde, daha râşid halifeler döneminde iken, önemli ihtilaflar ve problemler ortaya çıktı. Bu ihtilaflar, uzun zaman tartışılacak ve yeni, yeni fırka ve mezheplerin zuhuruna neden olacaktı. Özellikle fırkaların zuhurundan sonra, İslam teşri'inin ikinci kaynağı olan hadisler, büyük bir tehlikeye maruz kaldılar.

Hususan siyasi ihtilaflar, devamlı büyüyüp tartışmalara yol açıyordu. Bu tartışmaların bazıları itikâdî konulara girerken, bazıları da amelle dair oluyordu. Her görüşün sahibi, kendi tezini savunmak ve isbatlamak için, dinin temel kaynakları olan; Kitab ve Sünnet'e müracat ediyordu. Tabi bu görüşlerini te'yid eder nasları bulamayınca, bu nasları te'vil ve tefsir ederek, kendi görüşlerine uydurmaya başlıyorlardı. Bu durum öyle bir derceye varmış idi ki; kendi görüşlerini nakzeden bir nas'ı, reddetmek cesaretini bile gösteriyorlardı. Tabi bu reddedilen nas da, sünnet oluyordu. Çünkü; Kuran'ı reddetmek, onları İslam'dan çıkarırdı.

İşte bu devrede, "Kuran bize yeter." diyenler ortaya çıktı. Bu anlayış beraberinde; sünneti inkar etmeyi, onu İslâmî teşri'de bir esas kabul etmemeyi, Rasûlullah'ın Kuran'dan başka müstakil bir teşri'i kaynak olamayacağı inancını getirdi. Bu görüşlerini desteklemek için de, Kuran ve sünnetin kendisinden deliller getirmeye çalıştılar. Bu fırkalardan bazıları ise, sünneti bütünüyle reddetmemekle beraber, onu dînî bir delil olarak almak için bir çok şart ve esaslar getirip vaz' ettiler. (1)

Biz bu bölümde, bu fırka ve mezheplerin, özet halinde görüşlerini vereceğiz.

(1) Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız:

Süyûtî, Miftahu'l-Cenneti fi'l-İhticâc Bi's-Sünneti, 3, 5 ; Emin, Ahmet, Fecru'l-İslam, Ebû Zehra, Muhammed, Mezhepler Tarihi, Koçyiğit, Talat, Kelamcılar İle Hadisciler Arasındaki Münakaşalar, 4, 94, 101

a- İTİKÂDÎ MEZHEPLERE GÖRE SÜNNETİN DELİL OLMASI:

1- Şia :Hz. Peygamber'in vefatını müteakip,hilâfetin Hz.Ali'ye geçmesi gerektiğini iddia ederek ortaya çıkmış bir mezheptir.Şia'nın tarih sahnesine çıkışı,siyâsîdir.Fakat daha sonraları,hem İtikâdî konularda,hem de amelî konularda görüş beyan etmişlerdir.

Şia,sünnetin İslam teşri'indeki yerini bütün bütün inkar etmez.Ancak,sünnetin nakledilmesinde bir takım şartlar ileri sürerler.Bu şartların başında,sünnetin birinci derecede nakilcileri olan sahabeler hakkındaki görüşleri gelir.Şia,sahabenin bütününün adâletini kabul etmez.Fitneye karışan sahabeleri ve Hz. Ali'ye taraftar olmayanları âdil kabul etmez.Dolayısıyla,onların naklettikleri hadisleri de kabul etmemektedirler.Onların bu tutumu,başta râşit halifeler olarak,pek çok güzide sahabeyi reddetmeye sebep olmuştur.Şia için makbul olan rivayet ve sünnet,imamların naklettikleri sünnettir.Bu nedenle Şia'ca makbul olan ve rivayetlerine itibar edilen sahabenin sayısı on beşi geçmemektedir.(1)

Netice olarak Şia,kendi imamları tariki ile gelen sünneti,teşri'de esas olarak kabul etmiş,diğerlerini ise kabul etmemiştir.

2- Mûtezile : İslam'ın fikir hayatında oldukça büyük tesiri olan bu mezhep,İtikâdî ve amelî tartışmaların oldukça yoğun olduğu bir vasatta zuhur etmiştir.O günlerde özellikle tartışılan;kader,rü'yettullah,sahabenin adâleti ve fitne olaylarındaki durumu gibi mevzularda,mutezile görüşler ileri sürdü.

Sünnet ile ilgili görüşlerinde müessir olan,sahabeler hakkındaki görüşleri mevzumuz bakımından önemlidir.Mûtezile,sahabeler arasında çıkan ihtilaflar nedeniyle,onların bir kısmının fâsıklığının kesin olduğunu ileri sürdü.Yani;daha ilk çıkışlarında,cennet ile müjdelenen sahabeleri fâsıklık ile itham etmişlerdir.Bu görüşlerinin

-----

(1) Daha geniş bilgi için bakınız:Emin,Ahmet,266 ;Sıbâî,Mustafa, es-Sünnetü ve Mekânetühâ fî't-Teşri'il-İslâmî,130 ;Koçyigit, Talat,Kelamcılar İle Hadisciler Arasındaki Münakaşalar,31 ; Koçkuzu,Ali Osman,Rivayet İlimlerinde Haberi Vâhidlerin İtikad ve Teşri'i Yönden Değeri,210,214

gereği olarak, Hz. Ali ile Talha (36/656) veya, Hz. Ali ile Zübeyir (36/656) şهادette bulunsalar, fısk ihtimaline binâen, şهادetleri kabul olunmaz diyorlardı. Bu güzide sahabelerin şهادetlerini bile kabul etmeyen mütezile, kendi görüşlerine uygun düşmeyen rivayetleri reddetmiştir. Kabul etmedikleri bu tür rivayetlerin başında; Allah'ın görüleceğini bildiren haberler ile, anne karnında, cennetlik ve cehennemlik yazılması hadisleri vardır. Bu hadislerin râvisi olan İbn. Mesud (31/651) için, "Yalancının biri" tabirini kullanmışlardır.

Bir çok sahâbe ve rivayetlere karşı, böyle bir tutum içerisinde olan mütezile, sünneti tamamen reddetmemiştir. Kendi görüşlerine muvafık olan rivayetleri kabul etmişlerdir. Mutezilenin sünnete olan tutumu, daima aynı kalmamıştır. Daha sonraları, biraz daha ehli sünnet ölçülerine yaklaşmışlardır. (1)

3- Hâricîler :

Önceleri Hz. Ali taraftarları iken, Hz. Ali'nin tahkim fikrini kabul edip, Sıffin'de hakeme baş vurması ile, ondan ayrılmışlar ve düşman olmuşlardır. Daha da ileri giderek, küfürle itham etmişlerdir. Tabi bu görüşlerinin bir gereği olarak da, hem Hz. Ali'nin, hem de taraftarlarının rivayetlerini kabul etmemişlerdir. Fitneden önce âdil kabul ettikleri sahabeleri, fitneden sonra -özellikle tahkimi kabul edenleri- âdil kabul etmemişlerdir.

Çoğunluğu bedevî olan bu mezhep mensupları, köklü bir bilgiye sahip değillerdi. Bu nedenle de kolayca tahrik edilip, yönlendirilebiliyorlardı. Hâricîler İslam tarihinde, din için daima menfî bir rol oynamışlardır. Bu mezhebin mensupları, "Allah'ın Kitabı bize yeter" diyenlerin başında gelirler. Mustakillen sünneti tanımamışlar, sünnetin doğruluğu ve güvenirliliği, Kuran'a uygunluğu ile belli olur demişlerdir. Sünnetin dînî bir asıl olmasına böyle bakan hariciler, sünneti

(1) Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: Bağdâdî, Hatib, el-Fark Beyne'l-Firak, 71, 89 ; Şehristânî, el-Milel ve'n-Nihal, I, 80 ; İbn. Kuteybe, Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs, 24, 25 ; Âmidî, I, 288 ; Koçyiğit, Talat, Kelamcılar ve Hadisciler Arasındaki Münakaşalar, 64, 65 ; Koçkuzu, Ali Osman, 199, 200, 209

kabul etmemekle meşhurdurlar.(1)

İtikâdî mezheplerin sünnet ile ilgili görüşlerini özet olarak arzettik.Bundan sonra,amelî mezheplerin sünnet ile ilgili görüşlerini vereceğiz.

b-AMELÎ MEZHEPLERE GÖRE SÜNNETİN DELİL OLMASI :

Bu kısımda,sadece ehli sünnet mezhepleri olan,dört mezhebin görüşlerini vermekle yetineceğiz.Burada,şu hususu özellikle belirtmekte fayda görüyoruz.Elbette bu hak mezhepler,sünneti dinin Kur'an'dan sonra ikinci teşrî'i kaynağı olarak görüyorlar.Fakat biz , onların sünnet ile amelde ne gibi şartlarının bulunduğunu,sünnet ile sahabe kavli tearuz eder ise nasıl amel ettiklerini,teşrî'i delilleri nasıl sıraladıklarını özet halinde arzetmeye çalışacağız.

1- Hanefilere Göre Sünnetin Delil Olması :

Hanefiler ve mezhebin büyük imamı Ebû Hanîfe (150/767)kendi asırlarında,henüz hayatta iken,sünneti terk edip re'y ile amel ediyor,şeklinde itham edilmişlerdir.Gerek imamın kendi ifadeleri,gerekse daha sonraları,mezhebin usûlünü yazanların eserlerine bakılınca,bu ithamın doğru olmadığı görülür.Ne Ebû Hanîfe,ne de hanefiler,re'yi sünnete tercih gibi bir yol tutmamışlardır.Bizim bu çerçevede,hanefilerin sünnet ile ilgili olan görüşlerini ayrıntılı bir şekilde vermemize imkan yoktur.Ancak,Ebû Hanîfe'nin hem sünnet ile ilgili görüşlerini aktaran,hem de yukardaki iddiaya cevap veren,meşhur sözünü nakletmekle iktifa edeceğiz.

Süfyan Sevrî,Ebû Hanîfe'nin sünnet hakkında şöyle dediğini nakleliyor:"Ben,önce Allah'ın Kitab'ında olanı alırım.Onda bulamaz isem,Rasûlullah'ın sünnetini alırım.Fakat iş,İbrâhim (95/ 713)'e,Şa'bî'(104 /722)'ye,Hasan (110 /728)'a ve Atâ (103/721)'ya gelince,onla-

(1) Daha geniş bilgi için bakınız: Bağdâdî,Hatib,el-Fark,45 ;Emin,Ahmet,256,265 ;Ebû Zehra,Muhammed,Mezhepler Tarihi,65 ;Sıbâî,130 Koçkuzu,Ali Osman,223,224

rın içtihad ettikleri gibi,ben de içtihad ederim."(1)

Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen bir başka rivayette,bu sözlerinde şu ziyade vardır:"...Sahâbenin görüşlerinden ise,dilediğimi alır,dilediğimi bırakırım"(2)Bu ifadeleri onun içtihadlarında nasıl bir yol izlemiş olduğunu açıkça göstermektedir.Biz,bu sözünden yararlanarak,hanefîlerin hukûkî delillerinin sıralamasını şu şekilde yapabiliriz:

1- Kuran 2- Sünnet 3- Sahabe kavli 4- Re'y (İçtihad)

Bu sıralama da hanefiler,sünneti ikinci derece bir kaynak olarak kabul etmektedirler.Sahâbe kavlini ise,sünnetin bulunmadığı yerde hukuki bir delil olarak ve re'yden önce almaktadırlar.Sahâbenin kavlinde tercih yapıp,dilediğini alacağını ifade etmesi,sahâbelerin ilmi seviyelerinin aynı olmamasındandır.Fakat,gözetilmesi gereken husus,sahâbe kavlinin delil olmasıdır.Bizim bunun üzerinde durmamızın sebebi,tezimizin sahabe ve tabiun fetvalarındaki sünnete muhalefet ve gerekçeleri olması nedeniyledir.

2- Mâlikîlere Göre Sünnetin Delil Olması:

Mâlikî mezhebinin büyük imamı Mâlik (179/765),mezhep imamı olmasının yanında,hadis ilminde ve hadisciler arasında da meşhur ve imamdır.Büyük eseri Muvatta' bu hususa en büyük delildir.İmam Mâlik,zaten sünnetin en büyük nakilcilerinden biridir.Bu itibarla,onun ne derece sünnete bağlı ve onun ile amele hassasiyet gösderdiği,bütün ilim ehline bilinmektedir.

O,re'yi şiddetle reddeder.Ona göre hakkında nas olmayan hususlarda,Medîne ehlinin ameli ile amel etmeyi,kıyas ve re'ye daima tercih eder.Çünkü ona göre,Medine ehlinin amelinde,sünnetin hayat haline gelmiş ,yaşanan şekli vardır.İmam,sünnete ve onu korumaya çok ihtimam gösterirdi.Hadisleri rivayet etme,ravilerden hadis alma,onun en hassas ve titiz olduğu noktalar idi.Bu hususu bizzat kendisi

-----
(1) Zehebî, Menâkıbu'l-İmam Ebû Hanîfe, 20 ; Ebû Zehra, Muhammed, Ebû Hanîfe, 131

(2) Daha geniş bilgi için bakınız: Zehebi, Menakıb

Ebû Zehra, 131 ; Tehânevî, Zafer Ahmed, Yeni Usûl-ü Hadis, 6, 7, 305, 338

şu şekilde ifade etmektedir:" Bu ilim dindir.Onu kimden aldığınıza iyi bakın.Ben bu mescidin direkleri dibinde,"Peygamber şöyle dedi, diyen,yetmiş âlime yetiştim.Hiçbirisinden de,bir şey almadım.Halbu ki onlar emin kimselerdi.Eğer onlara,devlet hazinesi emanet edilse idi,emin olurdu.Fakat bu işin ehli değillerdi."(1)

İmam Mâlik'in hukûkî delilleri nasıl sıraladığını,hüküm istinbatında nasıl bir sıra takip ettiğini,bir çok âlim bazı farklılıklar ile nakletmişlerdir.Biz,Ebû Zehra'nın Karrâfî'den naklettiği sıralamayı burada zikredeceğiz.İmam,şu sıra ile şer'î delilleri kullanıyordu:

1-Kitab 2-Sünnet 3-İcma' 4-Medine ehlinin ameli 5-Kıyas 6-Sahâbe kavli 7-Mesâlihi mürsele 8-Örf ve adet 9-Seddi zerâi 10-İstishab 11- İstihsan (2)

İmam Malik,sünneti ikinci derecede delil olarak ele alırken,sahâbe kavlini,altıncı derecede delil olarak kabul etmektedir.

3- Şâfilere Göre Sünnet ve Delil Olması :

Dört mezhep imamlarından,fıkhî metod ve usûlünü bizzat kendi yazdığı bir eserde belirten tek imam,imam Şâfi'(204/819)'dir.Bu nedenle biz,onun şer'i delilleri nasıl kullandığını,hangi sıra ile tatbik ettiğini,fetvalarından hareketle,ya da talebelerinden öğrenmek suretiyle değil,bizzat kendisinden öğreniyoruz.

Kendi te'lifi olan er-Risale ve el-Umm'de,görüşlerini açık bir şekilde anlatmış ve ifade etmiştir.Konumuz ile ilgili el-Umm'de şöyle demektedir: " Kitab ve sünnet buldukça onlara tabi olmak lazımdır. Eğer onlardan biri olmaz ise,o takdirde sahabenin kavlini alırız.Şayet onların sözleri arasında,Hz.Ebû Bekir,Hz.Ömer,Hz.Osman'a aid sözleri bulursak,onları tercih ederiz.Ashaba tabi olmak,onlardan sonra gelenlere tabi olmaktan daha hayırlıdır." (3)

-----

(1) Ebû Zehra.İmam Mâlik,5

(2) Daha geniş bilgi için bakınız:İbnu'l-Kayyim,İ'lâmu'l-Muvakkiîn, IV,128 ;Ebû Zehra,İmam Mâlik,301,303,312,313

(3)Şâfî,el-Umm,VII,247

İmam Şâfi' sünnete o kadar önem ve ehemmiyet vermiştir ki, ona göre Kuran'da geçen "hikmet" kelimelerinin anlamı da, sünnettir. Şâfi' sünneti, Kuran gibi bağlayıcı ve şer'i bir delil olarak kabul etmektedir. Bunu Risâle'sinde müteaddid defa ifade etmektedir. Ayrıca, sünneti müstakillen hüküm getirici bir merci olarak kabul etmiş ve bunu ifade etmiştir. O, sünnetin yerinde Kuran'ı tefsir ve beyan edeceğini, yerinde de tek başına hüküm koyacağını savunmuştur. İmamın delilleri sıralamasını, şu şekilde yapabiliriz:

1-Kitab 2- Sünnet 3- İcma' 4- Sahabe kavli 5-Kıyas

İmam Şafi, hanefilerin kullandığı istihsanı, malikilerin kullandığı mesalihi mürseleyi, şer'i delil olarak kabul etmez. (1)

4- Hanbelilere Göre Sünnet ve Delil Olması :

Hanbeli mezhebinin büyük imamı Ahmet b. Hanbel (241/855), fakih olduğu gibi, aynı zamanda büyük bir muhaddisdir. Meşhur ve önemli eseri Müsned'i bunun bir göstergesidir.

İmam, sünneti mezhebinde Kuran'dan sonra ikinci önemli kaynak olarak kabul etmektedir. O, her hangi bir konuda hadis bulursa, onun ile amel eder ve kendisine bu konuda söylenenlere aldırılmazdı. Kuran'ın ancak sünnet ile anlaşılabilirliğine inanırdı. Sünnet olmadan, sadece Kuran ile İslam dinini öğrenmeye kalkanların sapıtacaklarını söylerdi.

Ahmet b. Hanbel'in mezhebinde takip ettiği fikhî metodunu beş esasta toplamak mümkündür:

- 1- Kitab ve Sünnet
- 2- Sahabe fetvaları
- 3- Sahabe kavillerinin içinden naslara en uygununu seçmek
- 4- Mürsel ve zayıf hadisleri, kıyasa tercih etmek
- 5- Kıyastır.

Bazı usûlcüler, onun metodlarına, istishab, mesâlihi mürsele ve seddi

(1) Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: Şâfi, el-Umm, VII, 271, 276 er-Risâle, 22, 28, 88 ; İbnu'l-Kayyım, İ'lâmu'l-Muvakkiîn, II, 143, 191 Şâtıbî, Muvâfakat, IV, 42 ; Ebû Zehra, İmam Şâfi,

zerâyi'i de ilave ettiler.(1)Onun şer'î delilleri sıralamasına baktığımızda,sünneti Kitab'la beraber görmekteyiz.Bu,imamın sünneti teşrî 'de nasıl bir değerde gördüğünü göstermektedir.Ayrıca,zayıf ve mürsel hadisleri kıyasa tercih etmesi,sahabe fetvalarına verdiği değer,Ahmet b.Hanbel'in yanında hem sünnetin,hemde sünneti nakleden sahabenin görüşlerinin ne kadar değer taşıdığını göstermektedir.Burada dikkat edilecek bir diğer nokta da;imam . sahabe kavlini şer'i bir delil olarak alıyor,onları ahkam istinbatında kullanırken,nas - lara en uygununu seçiyor.

-----
(1) Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız:

İbnu'l-Kayyım,İ'lâmu'l-Muvakkiîn,I,32,26 ;Ebû Zehra,Ahmet b.Hanbel 237,273,280 ; Subhî Sâlih,Ulûmu'l-Hadîs,309

C- MÜSTEŞRİKLERE GÖRE SÜNNETİN DELİL OLMASI :

İ'tikâdî ve amelî mezheplerin sünnet ile ilgili görüşlerini kısaca arz ettik. Sünnetin İslam hukukundaki yeri ile ilgili, hem görüşleri, hem de eser ve çalışmalarıyla önemli bir yerleri olan müsteşriklerin görüşlerini de kısaca arzetmemizin, konuya bütünlük kazandıracığı inancıyla, burada ele almak istiyoruz. Ayrıca müsteşrikler, sünnetin yazılmasına, toplanmasına, hadis imamlarının bu husustaki takib ettikleri usûl ve metoda dair pek çok tenkid ve iddaaları vardır. Onların bu görüşleri, bizim konumuzu ilgilendirmesi cihetiyle de, kısa da olsa bilgi vermeyi faydalı bulduk.

Özellikle on sekizinci yüz yıldan itibaren, İslâmî sahada araştırma yapma ve doğu ile ilgili çalışmalara ağırlık verme, batıda yaygın bir hal almıştır. İşte bu tür çalışmalarda bulunan batılı araştırmacılara, 'Oryantalist' veya 'Müsteşrik' diyoruz.

Oryantalizmin resmi varlığının, 1312'de Viyana Kilise Konseyi'nin, Paris, Oxford, Bolonya, Avinyon ve Semerkand'da, Arabca, Yunanca, İbrani ve Süryanice hakkında birer kürsü kurulmasına ilişkin kararı ile ortaya çıktığı kabul edilir.(1)

Oryantalizmin çıkışı ile ilgili bu kısa girişten sonra, sünnet ile ilgili görüşlerini arzedeceğiz.

Müsteşrikler gerek İslam dini hakkında, gerekse bu dinin Peygamberi ve Kitab'ı hakkında şartlı ve art niyetli olmaktan kurtulamamışlardır. Daha çok çalışmaları bu doğrultuda olmuştur. Onların bir gayeleri vardı, o da Peygamberin risaletini reddetmek ve Kuran'ın vahiy olduğu konusundaki inancı çürütmektir.(2) Bir başka ifadeyle, İslam hakkındaki çalışmaları onu anlamak için değil, gözden düşürebilmek içindir.(3)

Gibb, hadisin yeni bir ilim olarak ortaya çıkışını, derleme ilkelere tesbitini, eleştiri, sınıflama, düzenleme ve genel olarak ikinci teşri' kaynak oluşunun kabul edilmesini, tamamen "sun'i yaratım" ola-

(1) Said, Edward, Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu, 85

(2-3) Âsaf, Hüseyin, Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi, 18, 28

rak açıklamaktadır.(1) Hadislerin yazılması ve Rasulullah'ın tebliğ için yazdığı mektupları söz konusu ederek de Gibb,şöyle demektedir: " Doğru mu ,yanlış mı bilmiyoruz ama,anlatıldığına göre;628 yılında Hz.Muhammed (a.s,) Roma İmparator'una ve İran Şah'ına ve öteki yöneticilere elçiler göndermiştir."(2)

Hadislerin güvenilir olmadığını söyleyip,onların hukuki bir değer ifade etmeyeceğini söyleyen diğer müsteşrik de,Goldziher'dir.Goldziher,bazı sahih hadislerin varlığını kabul ediyor görünse bile,ekseriyetinin dinin gelişmekte olduğu devirlerde uydurulduğunu söyler. O, bu fikirlerini "Muhammedanische Studien" adlı eserinin ikinci cildinde anlatır. Goldziher,hadisler için şöyle bir mantık ileri sürmüştür:"Hadisler İslam Peygamberinin görüşlerini aksettirmekten uzaktır.Onlar daha sonraki devirlerdeki kimselerin fikirlerini aksettirmektedir.O halde hadisler,Peygamberin görüşleri için kaynak olamaz. Ancak daha sonraki devirlere aid İslâmî kültürün,gayri İslâmî tesirler altındaki tekamülü için mühim bir haber kaynağıdır."(3)

Meşhur iki müsteşrikin sünnet ile ilgili görüşlerinden sadece bir iki pasaj ile tüm müsteşriklerin görüşlerini vermiş değiliz.Ancak,müsteşriklerin sünnete ve İslam'a nasıl bir tavır içinde olduklarını ifade etmesi bakımından bu görüşleri arzetmiş olduk.

Hem müsteşriklerin,hem de müslüman ilim ehli kimselerin,sünnete a-id itiraz ve tenkidlerini,ana noktaları itibariyle bir kaç maddede toplayabiliriz.

1- Dine aid her şeyi açıklamak için Kuran vardır ve yeterlidir.Ayrıca ikinci bir merci'e ihtiyac ve gerek yoktur.

2- Sünnet,Peygamberin hayatından tam bir asır sonra yazıya geçirilip toplandı.Aradan geçen bu çok uzun zaman nedeniyle,sünnete güvenilemez.Özellikle de hukuki bir kaynak sayılamaz.

3- Hadisçiler sadece raviler ile ilgili tenkid metodu geliştirmiş-

(1) Fârukî,Ziya Hasan,Sir Hamilton Alexander Roskeen Gibb,113 137

(2) Fârukî,Ziya Hasan,Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi,Gibb bölümü,121

(3) Sıddıkî,Zübeyr,Hadis Edebiyatı,20

dir. Metin tenkidi yapmamışlardır. Bu yüzden de râvisi sika olan, ama anlamları yanlış olan hadisler nakletmişlerdir. Bu durumda olan hadislerle ihticac edilemez ve hukuki delil olamazlar.

Bu türden itirazlar çoğaltılabilir. Ancak bizim tez konumuza teması ve açıklamamızın mevzuun anlaşılmasına yardımcı olacağı mülahazasıyla, bu noktalar üzerinde durmakla iktifa edeceğiz

III- SÜNNETİN İSLAM HUKUKUNDAKİ TEŞRİ'İ DEĞERİNE YAPILAN İTİRAZLAR VE CEVAPLARI

Sünnete karşı yapılmış olan ve bizim önceki kısımda vermiş olduğumuz itirazları, bu kısımda özlü bir şekilde cevap vererek arz etmeye çalışacağız.

1- " Kuran'dan başka teşrî'i bir kaynak yoktur" İddiasına Cevap

Böyle bir iddiayı ortaya atanların, iddialarını isbatlamak için baş vurdukları iki mercî' vardır. Bunlardan birisi Kuran'dır. Onlar , bizzat Kuran'ın kendisinin bu görüşü ifade ettiğini savunmaktadırlar. İkinci si ise, sünnetin kendisidir. Yani bir kısım hadisler, sünnetin müstakil bir mercî' olmadığını ifade etmektedirler. Biz bu iki iddiayı, ayrı ayrı başlıklar halinde, ele alıp cevaplamaya çalışacağız. Tabiki cevapların anlaşılabilmesi için, önce onların iddialarına esas olan delillerini vereceğiz, daha sonra da cevaplarını vereceğiz.

a-Görüşlerine Delil Saydıkları Ayetler:

ما فرطنا في الكتاب من شيء

"Biz Kitab'da hiçbir şeyi eksik bırakmadık."(1)

وأنزلنا عليك الكتاب تبيانا لكل شيء

"Biz sana da, her şeyi açıklaması için Kitab'ı indirdik."(2)

إنا نحن نزلنا الذكر وإنالاه لحافظون .

"Muhakkak ki Kuran'ı biz indirdik ve onu mutlaka biz koruyacağız."(3)

ولا نقف ما ليس لك به علم

"Hakkında ilminin olmadığı şeyin ardına düşme." (4)

إن تتبعون إلا الظن

"Doğrusu siz, sadece zanna tâbi oluyorsunuz."(5)

اليوم أكملت لكم دينكم وأتممت عليكم نعمتي

"Ben bu gün sizin dininizi tamamladım. Size olan nimetimi de tamamladım."(6)

(1) En'am, 6/38

(2) Nahl, 16/89

(3) Hicr, 15/9

(4) İsrâ, 17/36

(5) En'am, 6/148

(6) Mâide, 5/3

Bu ayetlerin hepsinde de, Kuran'ın yalnız başına yeterli olduğunun anlaşıldığını iddia etmektedirler. O halde madem, Kuran her şey için yeterlidir. İkinci bir teşri'i kaynağa ne lüzum vardır?

Biz önce bu ayetleri müfessirlerin nasıl anlamış olduğunu verecek, daha sonra da Kuran'da onların iddialarına muhalif ayetleri arzedeceğiz.

Kuran'ı Kerim'de geçen bu ayetlerdeki, umumi manalarda onların anladıkları manaların kastedilmiş olduğu açık değildir. Yani Kuran'ın her şeyi açıklamış olduğunu ifade etmesi, sünnetin hukûkî hiç bir değerinin olmadığını göstermez. Çünkü, müfessirler bu ayetleri ve delalet ettiği manayı, bu iddiada olanlar gibi anlamamışlardır. İbn Kesir (774/1373), "Her şeyi açıklaması için" mealinde olan ayetin tefsirinde, Evzai (157/774)'den şunu naklediyor:

و أنزلنا عليك الكتاب تبياً لكل شئ ... أى بالسنة .

"Biz sana da her şeyi açıklaması için Kitabı indirdik, demek, yani; sünnet ile açıklaması için demektir." (1) Bu ayette geçen " تبياً " lafzını Evzai, sünnet olarak anlamaktadır.

Ayrıca, " Zanna tabi' olma" ve " Hakkında ilminin olmadığı şeyin arkasına düşme" mealindeki ayetleri ise, iddia sahipleri şu şekilde anlamaktadırlar: Sünnet, Rasullullah'dan bir asır sonra yazılmıştır. Bu zaman zarfında değişmiş ve güvenilirliğini kaybetmiştir. Böyle bir durumda olan sünnet, hukuki merci' olamaz. Çünkü, onun doğruluğuna şüphe girmiş, zan hakim olmuştur. Kesin doğru olmayan ise delil olamaz. Biz bu iddiaların cevabını, sünnetin yazılması bahsinde vermeye çalışacağız.

İddialarına delil sayılan bir diğer ayette, "Biz Kuran'ı koruyacağız." ayetidir. Bu ayet sadece Kuran'ı koruyacağını vadediyor. Eğer sünnette Kuran gibi teşri'i bir esas olsaydı, onuda korumayı zikrederdi. Demekki sünnet öyle bir pozisyonda değildir. (2)

Ayette geçen, " له لحافظون " daki 'hû' zamirinin, nereye râci' olduğu hususunda İbn Kesir şöyle demektedir:

(1) İbn Kesir, Tefsîru'l-Kurani'l-Azîm, II, 582

(2) Bu iddialar konusunda daha geniş bilgi için bakınız: Ebu Reyeye, Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması

"Bu zamir, Kuran'a râci' olacağı gibi, Rasûlullah'a da râci' olabilir. O zaman ayetin manası şöyle olur: Biz kuran'ı indirdik. Onu (kendine Kuran indirilen Peygamberi) mutlaka koruyacağız. Ancak ayette zâhir olan zamirin Kuran'a râci' olmasıdır." (1)

Bu ayet Kuran ile birlikte Peygamberin de korunacağını vadedmesi şeklinde anlaşılabilir gibi, biz Kuran'ın korunmasının ancak Kuran'ın kendisine indirildiği zatı korumakla olacağını da ifade etmek istiyoruz. Yani başta elçi koruma altında olmalıdır ki, elçinin tebliği korunmuş olabilsin.

b- Kuran'da Rasûlullah'a Uymayı Emreden Ayetler :

وما أرسلنا من رسول إلا ليطاع بأذن الله ..

" Biz Peygamber'i ancak ona, Allah'ın izniyle uyulması için gönderdik" (2) *بأيها الذين آمنوا أطيعوا الله وأطيعوا الرسول وأولى الأمر منكم فان تنازعتم في شئ*

فردوه الى الله والرسول

"Ey iman edenler! Allah'a, Rasûlü'ne, sizden olan idarecilerinize, itaat edin. Herhangi bir şey üzerinde tartışırsanız, onu Allah'a ve Rasûlü'ne getiriniz." (3)

من يطع الرسول فقد أطاع الله

" Kim Peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiştir." (4)

فلا وربك لا يؤمنون حتى يحكموك فيما شجب بينهم ثم لا يجدوا في انفسهم حرجا مما قضيت ويسلموا تسليما

" Rabbin hakkı için onlar; aralarında çekiştikleri şeyde, seni hakem yapmadıkça, verdiğin hükümde içlerinde hiç bir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyet ile boyun eğmedikçe, iman etmiş olmazlar." (5)

Yukarda vermiş olduğumuz Nisa 59. ayeti için ima Süyûtî (911/1505) şunu nakletmektedir:

عن عطاء قال: فطاعة الرسول: إتباع الكتاب والسنة

" Atâ' (103/721)'dan şöyle dediği naklediliyor: Rasüle itaat, Kitap ve sünnete uymaktır." (6)

Nisa süresi 65. ayetteki, "gönül hoşluğu ile Rasûlullah'ın verdiği hükümleri kabul etme..." ifadesi için Süyûtî şu haberi naklediyor:

-----

(1) İbn Kesir, II, 546

(2) Nisâ, 4/64

(3) Nisâ, 4/59

(4) Nisâ, 4/80

(5) Nisâ, 4/65

(6) Süyûtî, Miftah, 43

قال الشافعي: نزلت هذه الآية في رجل خاصم الزبيبي في أرض فقضى النبي ﷺ للزبيبي
وهذا القضى سنة من رسول الله ﷺ لاحكام مخصوص في القرن .

"İmam Şâfi' dedi ki, bu ayet;Hz.Zübeyir (36/ 656) ile,bir arazi hakkında mahkeme olan bir adam hakkında nazil olmuştur.Allah Rasûlü'de Zübeyr'in lehinde hüküm verdi.İşte bu hüküm,Allah Rasûlü'ne aid bir hükümdür.Kuran'da bulunan bir nas değildir."(1)

Konuyla ilgili bazı ayetler:

وما كان لمؤمن ولا مؤمنة إذا قضى الله ورسوله أمراً أن يكون لهم الخيطة من أمرهم ومن يعص الله ورسوله فقد ضلّ ضلالاً مبيناً .

"Allah ve Rasûlü ; bir işe aid hüküm verdiğinde,ne erkek,ne de kadının mü'minin,o işlerinde muhayyerlikleri yoktur.Kim Allah ve Rasûlü'ne isyan eder ise,kesin bir sapıklık içerisine düşmüş olur."(2)

قل إن كنتم تحبون الله فاتبعوني يحببكم الله ..

" Deki; eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunki,o da sizi sevsin."(3)

لقد كان لكم في رسول الله أسوة حسنة ...

" Elbette Allah'ın Rasûlü'nde sizin için,en güzel bir örnek vardır!"

(4)

Kuran'ı kerimde Rasûlullah'a uyma ve tabi olmayı ifade eden ayetlerin bazılarının mealleriyle verdik.Diğer bir kısmını da dip notta sadece numaralarıyla verdik.Söz konusu ayetler,Hz.Peygamberin,İslam dininde teşrî' bakımından nasıl bir yeri olduğunu göstermektedir.

"Kuran'dan başka şer'i merci' yoktur,diyenler,bu iddialarına Kuran'dan delil getirmeye çalıştıkları gibi,hadislerden de deliller getirmeye çalışmışlardır.Biz onların hadisler ile ilgili olan bu delillerini de burada ele alacağız.Çünkü bu delilleri de,sadece Kuran'ın teşrî'i bir kaynak olduğu iddiasına girmektedir.

(1) Süyûtî,Miftah,11

(2) Ahzab,73/36

(3) Âl-i İmran,3/31

(4) Ahzab,73/ 21

Ayrıca bakınız şu ayetler:Âl-i İmran,3/32,132 ;Mâide,5/92 ;Enfal,8/1,20,46 ; Tâhâ,20/90 ; Nur,24/54,56 ; Muhammed,47/33 ;Mücâdele,58/13 ;Tegâbün,64/12,16

c- Hadislerin, Tek Mercî'in Kuran Olduğunu İfade Etmesi
Ve Cevabı

Bu konuda da ilk önce öne sürelen husus, hadislerin Peygamber tarafından yazdırılmamasıdır. Biz bunu, müstakil olarak ilerde işleyeceğiz. Fakat bu iddia için delil sayıldığını belirtmekte, yarar görüyoruz.

Bir başka delilleri şu hadistir:

إن الحديث سيفشو عنى فما أتاكم يوافق القرآن فهو عنى وما أتاكم عنى يخالف القرآن فليس منى

"Bana aid hadisler yayılacaktır. Size Kuran'a uygun olarak ulaşan - lar benim sözümdür. Kuran'a ters olarak ulaşanlar benim değildir."(1)

Diğer bir hadis de şudur:

أبى لأحل إلا ما أحل الله فى كتابه ولا أحرم إلا ما حرم الله فى كتابه .

"Ben sadece Allah'ın Kitab'ında helal kıldığını helal kıldım. Haram kıldığını da haram kıldım."(2)

Bu hadisleri delil getirmek ile, sünnet ancak Kuran'da olan bir şeyi söyleyebilir, kendi başına müstakillen Kuran'da olmayan bir hüküm getiremeyeceğini ifade ediyorlar.(3)

Hadisçilerce 'arz hadisi' olarak bilinen bu hadisler, kabul edilmiş ve reddedilmiştir. Biz şimdi kısaca bu hadis için söylenenleri arzedeceğiz.

İmam Beyhâkî (458/1066), arz hadisini zikrettikten sonra, söz konusu hadis için imam Şafi'nin şöyle dediğini naklediyor: "Bir kısım kimseler bana karşı arz hadisini delil getirmeye çalışıyorlar. Halbuki, bu hadis asla makbul, sika bir hadisçiden naklonulmamıştır. Bu munkatı' bir rivayettir. Meçhul kimselerden rivayet edilen bir haberi biz, hiç bir şekilde, hiç bir şey için delil kabul edemeyiz."(4)

Aynı hadis için imam Beyhâkî; bu hadisin bir kaç tariki vardır fakat, hepside zayıftır, demektedir.(5) İmam Suyûtî ise, bu konuda şunları söylemektedir: "Bu hadis, kendi kendine de çelişkilidir. Çünkü Kuran'ın kendisinde, hadislerin ona arzedilmesine dair bir işaret bile yoktur."(6)

(1) Süyûtî, Miftah, 15 ; İbn Abdu'l-Ber, Câmiu Beyânî'l-İlm, II, 191
Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I, 86 ; Şevkânî, İrşâdu'l-Fuhul, I, 33

(2) Ebû Dâvud, III, 557 , Ahmed b. Hanbel, III, 61

(3) Daha geniş bilgi için bak: Özkan, Ercüment, Soruşturma 2,

(4) Süyûtî, Miftah, 15 ; Aclûnî, I, 86

(5) Süyûtî, Miftah, 15

(6) Süyûtî, Miftah, 16

Vermiş olduğumuz bu rivayet ve yorumlarında sonra, biz de şunu ifade etmek istiyoruz: Acaba sünnetin sahih olanını bile delil kabul etmeyenler, ehli ilmin hiç bir surette sahih kabul etmedikleri bu hadisleri nasıl delil sayıyorlar? Bu tutumları kendi kendileri ile çelişki olaz mı?

Rasûlullah'ın, ancak Kuran'da haram olanı haram ve helal olanı da helal kılabileceğini ifade eden, hadis ile ilgili kısaca açıklamada bulunmak istiyoruz.

لا ألفين أحدكم متكئاً على أريكته يأتيه الأمر من أمته مما أمرت به أو نهيت عنه
فيقول: لاندري ما وجدنا في كتاب الله اشبعناه .

"Sizden her hangi birinizi koltuğuna yaslanmış olduğu halde; bana aid emretmiş yada yasaklamış olduğum bir iş ona gel nce," bilmiyoruz, biz Allah'ın Kitab'ında olana uyarız" derken bulmayayım. "Hâkim (405/1014) bu hadisi kitabında zikreder ve; "Buhârî ve Müslim (261/875)' in şartlarına uygun sahihtir der." (1)

عن معديكرب يقول: سمعت النبي ﷺ يوم خيبر حرم أشياء فذكر الحمار الأهلي. ثم قال: يوشك رجل متكئ على أريكته يحدث بالحديث من حديثي فيقول: بيننا وبينكم كتاب الله فما وجدنا خلافه أحلناه وما وجدنا حراماً حرمناه. ألا وإن ما حرم الرسول مثل ما حرم الله عن رجل .

"Ma'dî Kerib (37 /657) Anlatıyor: Allah Rasûlü'nü Hayber günü bir kısım şeyleri haram kılarken işittim. Ehli eşiği de söyledi. Daha sonra ise şöyle buyurdular: "Pek yakında, koltuğuna oturmuş bir adam, benim hadisimden bir hadisi söyleyecek ve şöyle diyecek: "Sizinle bizim aramızda Allah'ın Kitab'ı vardır. Onda bulduğumuz helalı helal sayar, haramı da haram kabul ederiz." Dikkat edin ! Muhakkak: Allah Rasûlü'de, Allah'ın haram kıldığı gibi haram kılmıştır. (2)

Bu mealde pek çok hadisi şerifi, Hatîb (463/1071) Kifâye'de nakletmektedir. Yukardaki hadisin râvisi sahabenin, dikkatleri çekerek, Allah Rasûlü'nün de haram ve helal kılmış olduğunu ifade etmesi, konumuz bakımından oldukça önemlidir.

-----

(1) Hâkim, Müstedrek, I, 108 ; Süyûtî , Miftah, 11, Hatîb el-Bağdâdî, el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye, 41

(2) Hâkim, I, 108 ; Hatib, el-Kifâye, 39

Sünnetin Kuran'da bulunmayan konularda, müstakil olarak hüküm koyduğuna dair bir kaç tane daha rivayet vermek istiyoruz.

İbrâhîm Nehâî (95/713) Alkame (80 /699)'den şunu nakletmektedir: "Abdullah b. Mes'ûd (31/651)'a bir kadın geldi ve şöyle dedi: "Sen yüzüne dövme yaptıran kadınlar için şöyle şöyle demişsin. Ben Allah'ın Kitab'ının iki kapağı arasını okudum. Böyle bir şey görmedim". İbn. Mes'ûd ona; git ve bir daha oku dedi. Kadın gitti ve sonra gelip yine bulamadım dedi. İbn Mes'ûd ona; sen Kuran'da şu ayeti: **وما آتاكم الرسول فخذوه** ومانهيكم عنه فانتهوا "Rasûl size neyi getirirse onu alın, neden ya saklarsa ondan da sakının." okumadın mı? Kadın, okudum dedi. İbn. Mes'ûd; işte ben Allah Rasûlü'nün getirdiğini söyledim." (1)

Bu rivayetten anlıyoruz ki İbn Mes'ûd, Allah Rasûlü'nün haber verdiklerini, Kuran'da görmüş gibi kabul ediyor.

عن اسمعيل بن عبيد الله قال: ينبغي لنا أن نحفظ حديث رسول الله ﷺ كما نحفظ القرآن لأن الله تعالى يقول: وما آتاكم الرسول فخذوه وما نهيكم عنه فانتهوا.

İsmâil b. Ubeydullah şöyle demiştir: "Kuran'ı koruduğumuz gibi, Rasûlullah'ın sünnetini de korumalıyız. Çünkü Allah; Rasûl size ne getirirse onu alın, neden de nehyederse ondan da sakının, buyurmaktadır." (2)

ما أمركم به فخذوه وما نهاكم عنه فانتهوا.

"Ben size neyi emretmiş isem onu alın, neden de nehyetmişsem ondan sakının." (3)

من أطاعني فقد أطاع الله ومن عصاني فقد عصى الله

"Kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim de bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur." (4)

Bu rivayetlerde Allah Rasûlü, kendisine itaatın Allah'a itaat olduğunu ifade etmektedir. Sünnetine yapışıp ondan ayrılmamayı ifade eden şu hadis de mevzuumuz ile alakalı ve önemlidir:

(1) Hatîb, el-Kifâye, 44

(2) Buhârî, VII, 140 ; İbn Mâce, I, 2

(3) İbn Mâce, I, 15 ; Hâkim, I, 108 ; Süyûtî, Miftah, 5

(4) Buhârî, VII, 140 ; İbn Mâce, I, 2

عن مبراض بن سارية قال: صلى بنا رسول الله ﷺ ذات يوم ثم أقبل علينا بوجهه فومظنا موعظة بليغة ذرفت منها العيون ووجلت منها القلوب فقال رجل: يا رسول الله كأن هذه موعظة مودع فماذا تصدقنا؟ قال: أوصيكم بتقوى الله والسمع والطاعة وإن عبدًا حبشيًّا فإنه من يعش منكم بعدى فسيرى اختلافاً كثيراً فعليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين تهلكوا بها وعصوا عليها بالنواجز وإياكم محدثات الأمور وكل بدعة ضلالة.

i'rbad b Sariye naklediyor: Günlerden bir gün, Rasûlul-

lah bize namaz kıldırıldı. Sonra yüzünü bize döndü. Öyle bir vaaz etti ki, tesirinden gözler yaşardı ve kalpler ürperdi. Bir adam kalkıp şöyle dedi: Ya Rasulallah ! Bu sanki veda vaazına benziyor. Bize ne tavsiye buyurursunuz? Allah Rasûlü şöyle buyurdular: "Size Allah'dan korkmayı, (başınızdaki idareci) habesli bir köle bile olsa itaat etmeyi, öğütlerim. İçinizden kim benden sonra yaşarsa çok ihtilaflar görecektir. Size gereken, benim sünnetime ve râşit halifelerin sünnetine sarılmaktır. Sünnetime azı dişlerinizle tutununuz. Dinde bidatlardan sakının. Her bidat dalalettir." (1)

قال رسول الله ﷺ: إني قد تركتكم فيكم شيئين لن تضلوا بعدهما أبداً كتاب الله وسنتي.

Allah Rasûlü buyurdular ki: "Gerçekten ben size iki şey bıraktım. Artık bunlardan sonra sapmazsınız. Bunlar: Allah'ın Kitabı ve sünnetimdir" (2)

Verdiğimiz bu hadislerden sonra, sünnetin hukûkî bakımdan geçerliliği ve değeri ile ilgili bir kaç tane de hadis imamlarının sözlerini vererek bu bahsi bitirmek istiyoruz.

عن حسان بن عطية قال: كان جبريل عليه السلام ينزل على رسول الله ﷺ بالسنة كما ينزل عليه بالقرآن ويعلمه آياه كما يعلمه القرآن.

Hasan b. Atiyye şöyle demiştir: "Cebrail Hz. Peygambere Kuran'ı indirdiği gibi, sünneti de indiriyordu. Kuran'ı öğrettiği gibi, sünneti de öğretiyordu." (3)

السنة النبوية وحى من الله وهى أصل من اصول الدين.

İmam Nevevî (676/1277) sünnet için şu önemli ifadeyi kullanmıştır: "Rasulullah'ın sünneti, Allah'dan Peygamberine bir vahiydir ve sünnet dinin asıllarından bir asıldır." (4)

İmam Mekhûl (113/ 731) ise Kuran ile sünnetin münasebetini şu şekilde ifade etmektedir:

القرآن أحوج الى السنة من السنة الى القرآن.

"Kuran sünnete, sünnetin Kuran'a olan ihtiyacından daha çok muhtaçtır" (5)

(1) İbn Mâce, I, 15, Hâkim, I, 108; Süyûtî, Miftah, 5

(2) Süyûtî, Miftah, 7

(3) Dârimî, Sünen, I, 145; Süyûtî, Miftah, 10

(4) Kâsimî, Cemaleddin, Kavâidu't-Tahdîs, 44

(5) Hatib, el-Kifâye, 47; Hâzimî, el-İ'tibar, 17

Yahya b .Kesir * de şöyle demektedir;

السنة قاضية على الكتاب ليس الكتاب قاضياً على السنة

"Sünnet Kitap üzerine hüküm koyucudur.Fakat,Kitap sünnet üzerine hüküm koyucu değildir."(1) Bu söz Ahmet b. Hanbel'e söylenince o, şöyle dedi:

ما أجسر على هذا أن أقوله ولكن السنة تفوق الكتاب وتبينه

"Ben bu sözü söylemeye cesaret edemem.Ancak,sünnet Kitab'ı tefsir eder ve açıklar."(2)

Evzâî,Eyyûb es-Sahtiyânî'den şunu naklediyor:

إذا حدثت الرجل بالسنة فقال: دعنى من هذا وحدثنا من القرآن. فأعلم أنه مضل وضال .

"Eğer sen,bir adama hadis naklettiğinde o;"Bırak şunu,bize Kuran söyle" diydrsa,bil ki o sapmakta ve saptırmaktadır."(3)

Abdurrahman b.Mehdî (198/813)'de bu konuda şöyle demektedir:

الرجل الى الحديث أحوج منه إلى الأكل والشرب

"Kişi hadise,yemeye ve içmeye ihtiyacından daha çok muhtaçtır."(4)

Buraya kadar vermiş olduğumuz hadisler ve muhaddislerin büyüklere aid sözler,sünnetin dindeki mevkini ve İslami teşri'deki yerini göstermektedir.

-----
(1) Hatîb,el-Kifâye,47 ;Hâzimi,17

(2) Hatîb,el-Kifâye,49

(3) Hatîb,el-Kifâye,49

(4) Hatîb,el-Kifâye,49

2- Hadislerin Yazılmaması ve Yazma Yasağı ile İlgili İddia ve Cevabı

Sünneti;İslam hukûkunda teşrî'i değerde görmeyenlerin,en önemli dayandıkları dellillerden biri de,hadislerin yazılmaması ile,biz - zat Hz. Peygamberin hadis yazmayı yasaklamış olmasıdır.Bu kanâtı taşıyanlarca hadisler,hukûkî değer taşıyacak kadar güvenilir değildir.Hem şayet hadisler dinin önemli bir teşri'i kaynağı olsaydı,bunun yazılmasını hiç Peygamber yasaklar mıydı?Bizzat kendisi,kayda geçirilmesini isteyip emretmez miydi?Eğer sünnet bu derece teşrî'-de önemli olsaydı,Rasûlullah'tan hemen sonra,râşit halifeler,hadisleri toplatıp,onları yazdırmazlar mıydı?(1)

Bu ve benzeri sorular ile,sünnetin teşrî'i değerini kabul etmeyenler,görüşlerini ileri sürmüşlerdir.Çok geniş bir mevzû olan bu hususu biz,tez konumuza yardımcı olacak kadar ve kısa bir fikir verecek kadar işlemeye çalışacağız.

Hz.Peygamberin,hadis yazmayı yasaklayan emrini rivayet eden sahâbi,Ebû Saîd el-Hudrî (52/672)'dir.Hadis şudur:

عن أبي سعيد الخدري أن النبي ﷺ قال: لا تكتبوا عني شيئاً غير القرآن. فمن كتب عني شيئاً غير القرآن فليمحاه.

"Benden Kuran'dan başka bir şey yazmayın! Kim benden Kuran'dan başka bir şey yazmış ise,onu yok etsin!"(2)

Bir başka rivayette,yine aynı sahâbiye aid şöyledir:

" Hz.Peygamberden,hadislerini yazmak için izin istediler de,izin vermedi."(3)

Bu rivayetlerin sahih olduğunu hadis alimleri kabul etmişleridir. Bunun ile beraber,hadislerin yazılması konusu,sadece bu rivayetler ile geçilebilecek bir konu değildir.Biz önce söz konusu hadisler üzerinde duracağız.Daha sonra da,bu görüşün aksini gösteren rivayetleri vereceğiz.

(1) Bu hususda daha geniş bilgi için bakınız:Ebû Reyve,Muhammedî

Sünnetin Aydınlatılması,33,40

(2)Müslim,IV, 2298 ;Dârimî,I,119

(3) Dârimî,I,119

Hadisin ravisi Ebû Said el-Hudrî, hicretten evvel doğmuştur. Bedir harbine yaşının küçüklüğünden dolayı alınmamıştır. Uhud harbine de alınmamış fakat, aşırı ısrarlarından sonra izin verilmiştir.(1)

Medine dönemini çocuk yaşta idrak eden bu sahabenin, rivayet etmiş olduğu, hadis yazma yasağının, kendisi gibi çocuk yaşta olup, hatta edebilme ihtimalleri yüksek olanlar için olduğu kanatindeyiz. Yoksa bu rivayet umûmî bir yasağı ifade etmemektedir. Çocuk yaşta olanların yazmaları tehlikeli idi. Kuran ile karıştırabilirlerdi. O halde bu durumda olanlara, "Yazmayın" demek, hadise önem vermemek değil, aksine iyi korunması gereken bir emaneti, muhafaza edemeyecekler bırakmamak demektir. Çünkü, bu rivayetin aksini ifade eden rivayetler de vardır. Biz, o rivayetlerin bir kaçını burada zikretmek istiyoruz.

Hz. Peygamber'in hadislerini en fazla rivayet eden bir sahabe olan, Ebû Hüreyre (58/678) Rasûlullah devrindeki ashabin hadis ile meşguliyetlerini şu şekilde anlatıyor:

قال أبو هريرة: ليس أحد من أصحاب رسول الله ﷺ أكثر حديثاً عن النبي ﷺ إلا ما كان من عبد الله بن عمرو فإنه كان يكتب وأنا لا أكتب.

"Allah Rasûlü'nün ashabından, Abdullah b. Amr (65/684)'dan başka hiç kimse, Rasûlullah'ın hadislerine benden fazla sahip değildir. O, yazıyordu ben ise yazmıyordum."(2)

Ebu Hüreyre'nin Medine devrinin son yıllarında müslümün olduğu dikkate alınır, Hz. Peygamberin son yıllarında hadislerin yazılıyor olduğunu çıkarabiliriz. Hem Ebû Hüreyre bu ifadesiyle, kendisinin yazmamış olduğundan dolayı üzüntüsünü de ifade etmiş olmaktadır. Biz bu rivayete dayanarak, Ebû Said el-Hudrî'nin rivayeti umumi bir yasağı ifade etse bile, daha sonra bu yasağın kaldırıldığını söyleyebiliriz.

Hadislerin yazılması konusunda en önemli rivayetlerin birisi de, Abdullah b. Amr'a aittir. Rivayet şudur:

عن عبد الله بن عمرو قال: كنت أكتب كل شيء أسمعه من رسول الله ﷺ أريد حفظه فنهتني قريش وقالوا: تكنب كل شيء سمعته من رسول الله ﷺ ورسول الله ﷺ ينسئ يتكلم في الغضب والرضا. فأمسكت عن الكتاب

(1) Ahmed b. Hanbel, III.67,86 ; Nedvi, Ahmet, Asr-ı sadet, III,273,274

(2) Dârimî, I,125

فذكرت ذلك لرسول الله ﷺ فأوماً باصابعه إلى فيه و قال: أكتب فوالذي نفسي بيده ما خرج منه إلا الحق .

Abdullah b. Amr diyorki:"Ben Allah Rasûlü'nden duyduğum her şeyi ezberlemek isteyerek yazıyordum.Kureyş bundan beni nehyetti.Bana dediler :Sen ondan duyduğun her şeyi yazıyorsun,oda bir insandır. Kızgın olduğu ve sevinçli olduğu hallerde de konuşuyor.Ben, yazmayı durdurdum.Bu durumu Rasûlullah'a anlattım.Eli ile ağzını işaret ederek buyurdular ki: Yaz ! Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki,burdan sadece hak çıkar."(1)

Bu hadiste ifade edilen "Yaz" emri ve yazma müsadese anlamından yararlanarak, yazma yasağı hakkında şu şekilde bir mütâlâ arz ediyoruz.

Şayet yazma yasağı,umûmî ve katî bir yasak olmuş olsa idi:

1-Bu yasağı Abdullah b. Amr bilmezmiydi?

2-Bile,bile Rasûlullah'ın emrini dinlemeyip yazar mıydı? Hem,.. bir kitab tutacak kadar!

3-Kureyş onu yazma hususunda tenkid edip vaz geçirmek istediklerinde," O da bir insan..." diyeceklerine,Abdullah'a;"Senin Peygamberin yasağından haberin yok mu?" demeleri gerekmez miydi?

4-Abdullah b.Amr böyle bir yasağın mevcudiyetini bildiği halde,konuyu Rasûlullah'a açabilir miydi?

5-Allah Rasûlü ona,"Ey Abdullah yazmak yasak" demez miydi? Halbuki Rasûlullah tam aksine,"Yaz" demiştir.

Bu arzetmiş olduğumuz noktalar dikkate alındığında,hadis yazma yasağının umûmî bir yasak değil,belki ehil olmayanlara münhasır,kısmî bir yasak olduğu anlaşılmaktadır.

Yine Abdullah b.Amr,hadislerin yazılmasıyla ilgili şu haberi bize naklediyor:"Bir gün Rasûlullah'a geldim ve ona şöyle dedim:Ya Rasûlullah,ben senin sözlerini rivayet etmek istiyorum.Fakat kalbime elimin yardım etmesini istiyorum.Bana dediler ki:

-----

(1) Dârimî,I,125

إن كان حديثي ثم استعن بيدك مع قلبك .

"Eğer benim sözlerim için ise, elinden kalınla beraber faydalan"(1)
Bu rivayette, yazmanın serbest olduğunu ifade eder mahiyettedir.

Biz bu husus ile ilgili bazı rivayetleri, sadece arzetmekle yeti-
neceğiz:

İbn Ömer (74/693) Şöyle demiştir:

قيدوا هذا العلم بالكتاب

"Şu ilmi (hadisi), yazı ile kaydedin"(2)

Bizzat Allah Rasûlü hadislerinin, muhafaza edilip gelecek nesille-
re aktarılmasını istemiştir.

ألا فليبلغ الشاهد منكم الغائب فرب مبلغ أوعى من سامع .

"Dikkat Edin ! Sizden burada hazır olanlar, olmayanlara ulaştırıp teb-
liğ etsinler. Olur ki tebliğ olunan, tebliğ edenden daha iyi korur."(3)

Bu manâda bir başka hadis de şöyledir:

نص الله امرأ سمع مقالتي فاداه كما سمع فرب مبلغ أوعى من سامع .

"Allah o kişinin yüzünü güldürsün ki; benim sözlerimi işitir, işittiği
gibi aktarır. Nice tebliğ olunanlar vardır ki, işitenden daha iyi ko-
rur."(4)

Bu bahsi Hz. Ebû Bekir'in halife olduğu zaman söylediği, hadis rivaye-
ti ile alakalı bir sözü ile bitiriyoruz. Bu sözü Ebu Reyeye gibi bazı
kimseler, râşit halifelerin hadisleri rivayeti yasaklamış olduğuna de-
lil olarak gösteriyorlar. Rivayet edilen söz şudur:

"Hz. Ebû Bekir halife olunca halkı topladı ve onlara şöyle dedi: Siz
Rasûlullah'dan farklı hadisler rivayet ediyorsunuz. Bu durumda siz-
den sonrakiler, daha büyük anlaşmazlıklara düşeceklerdir. Allah Rasû-
lü'nden hadis nakletmeyin. Sizden hadis nakletmenizi isteyenlere de-
yin ki; İşte Allah'ın kitabı aramızda, onun helalini helal kılalım, ha-
ramını da haram kılalım."(5)

Bu paragraf, hadislerin naklini yasaklıyan ifadeler taşımaktadır. Ebû
Reyeye'de bu sözleri vermekte ve Hz. Ebû Bekir hadis rivayetini yasak-

(1) Dârimî, I, 126

(2) Dârimî, I, 128

(3) İbn Mâce, I, 85

(4) İbn Mâce, I, 84, 85

(5) Zehebî, Tezkira, I, 3

lamıştır demektedir.(1)Halbuki,Ebû Reyve'nin bu paragrafı aldığı yerde söz konusu durumun açıklama ve izahı da vardır.Tabi Ebû Reyve bu açıklamaya taraftar olmadığı için,almamaktadır.Bu açıklama şöyledir:

فهذا المرسل يدل على أن مراد الصديق التثبيت في الأخبار ولاسد باب الرواية
ألا تراها لما نزل به أمر الجدة ولم يجده في الكتاب كيف سئل عنه في السنة فلما أخبره
الثقات ما اكتفى حتى استظهر بثقة آخر ولم يقل حسبنا كتاب الله كما تقول الخوارج .

"İşte bu mürsel sana,Hız.Sıddık'ın,haberler konusunda ne kadar ihtiyatlı olduğunu gösterir.Yoksa rivayet kapısını kapamıyor.Görmüyor musun ki,ona ninenin durumu (miras hakkında) gelince,onu Kuran'da bulamadı ve nasıl sünnette aradı.Ona güvenilir kişiler haber verince de bir kişi ile yetinmeyip,bir başkasının desteklemesini bekledi.Bu durumda,Allah'ın Kitab'ı bize yeter demedi.Haricilerin dedikleri gibi."(2)

Çeşitli yönleriyle aktarmaya çalıştığımız,sünnetin yazı ile tesbiti konusunu burada tamamlıyoruz.Verdiğimiz rivayatler ışığında,sünnetin emin bir yolla tesbit edildiğini,yazıldığını-tümü olmasa bile-gelecek nesillere aktarıldığını,hukuki bir kaynak olmaya elverişli olduğunu anlıyoruz.

3- Hadisde Metin Tenkidi

Hadislerin metinlerinin tenkide tâbi tutulması,"iç tenkid" denilen bir tenkid ile elden geçirilmesi gerekli olduğu görüşü,özellikle müsteşrikler tarafından,çok sık ele alınan bir konudur.Onlara göre hadisler böyle bir tenkide tâbi tutulmadığından,içlerine çok yanlışlıklar ve uydurma şeyler girmiştir.Tabî bu durum da,hadislerin güvenilme özelliğini zedelemiştir.Müslüman âlimler,sadece râvilerin durumlarına aid ilim geliştirmiş ve onlar için tenkid esasları vaz' etmişlerdir.Bu ise sünnetin korunmasında yeterli olmamıştır.(1)

Müslüman âlimlerin özellikle de hadisçilerin,söz konusu iddiada olduğu gibi sadece dış tenkid ile uğraşmayıp,ayni zamanda iç tenkid ile ilgili esaslar geliştirdiklerini ve bunu hadislerle tatbik ettiklerini,dolayısıyla böyle bir itiraz ile hadislerin güvenilirliğinin zedelenemeyeceğini göstermesi için,kısaca bu konuya da temas etmek istiyoruz.

"Batılı âlimler tarih tenkidciliğini bir imtiyaz olarak kendilerine münhasır görmek isterler.Halbuki İbn.Haldun (808/1405) müslümanların tenkidci zihniyetten uzaklaştıkları için,hataya düştüklerini,günümüzden yedi asır önce söylemiştir.Hadis ilmi İslam tarihinin ilk yıllarından beri,kendi tenkid sistemini kurmuş,olgunlaştırmış,tenkid için gerekli bilgi ve malzemeleri de günümüze ulaştırmıştır."(2)

Hadis ilminde tenkidin nasıl ve hangi safhalar ile gerçekleştiğini kısa başlıklar halinde vererek konuyu işlemiş olacağız.

1- Hadis İlminde Tenkidin Safhaları

A-Kaynakların Toplanması:

Hadis tarihine göz attığımızda meşhur hadis koleksiyoncularının, sayıları yüz binleri bulan hadis toplayıp,bunlardan beş, on binini kitablarına aldıklarını görmekteyiz.Söz konusu hadislerin toplanması,diğer farklı varyantların elde edilmesi ve bu sayede mevsum olanların te'min edilmiş olması gayesiyle bütün rivayetler,kaynak olarak

(1) Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız:Polat,Selahaddin,Hadisde Metin Tenkidi Ders Notları

(2) Polat,Selahaddin,4,5

bulundurulmaktadır.

B- Kaynağın Sıhhatinin Tesbiti:

Bu konuda hadis alimleri çok sağlam kaideler koymuşlar ve kaynakları nakledenler bu esaslara göre tek, tek incelenmişlerdir. Cerh ve ta'dil ilmi dediğimiz ilim tamamen bu konu için geliştirilmiş düsturları hâvidir.

C- Kaynağın Anlaşılması :

Hadisciler metinde geçen garip (nadir kullanılan) kelimeler, lafızların gramer ve edebi yönden tahlilleri, isimlerin okunuşları v.s. gibi konuları işleyen müstakil ilim dalları tesis edip bu alanda pek çok eserler vermişlerdir.

D- Menfî Metin Tenkidi :

Hadisciler sadece kaynağın sıhhatini tesbitle kalmayıp, bu günki iç tenkid metodlarını, gereken yerlerde en mükemmel şekilde kullanmışlardır. (1)

Hadisde metin tenkidi başlığı altında arzettiğimiz bu kısa bilgi ile, muhaliflerin zannettikleri gibi, hadislerin tenkid görmeden, ilmi prensipler ve kaidelerden geçirilmeden kabul edilmediğini ve gelecek nesillere aktarılmadığını, bu gün sıhahda mevcut olan hadislerin en güvenilir metodlar ile bize kadar ulaştığını, ifade etmek istedik.

---

(1) Daha geniş bilgi için bakınız: Polat, Selahaddin, 3, 9, 14

B İ R İ N C İ   B Ö L Ü M
I- İ B A D E T L E R   B A H S İ

Bu bölümden i'tibaren tezimizin konusu olan, Abdurrezzak b. Hemmam'ın Musannef'inde sahabe ve tabiun fetvalarıyla, sünnetin teşri'i değerini arzetmeye çalışacağız. İlk bölüm ibadetler ile ilgili bahislerden meydana gelmektedir. Bu bahiste işlediğimiz konuların tezimizdeki sıralanmasının her hangi bir anlamı yoktur. Konuların birbirleriyle doğrudan ve sıralama yönüyle alakaları da yoktur. Arzedeceğimiz bahislerin, tezimizde bir araya gelmelerini sağlayan ortak noktaları, hepsinde de, Rasûlullah'ın sünnetine halefetin mevcudiyetidir. Bu nedenle biz konuları işlerken, her birini müstakil bir konu gibi ele aldık.

İlk bölümü ibadetlere hasretmemizin sebebi ise, İslâmî eserlerin tümünde tabik edilmiş metod bu olduğundan ve Musannef'de de sıra i'tibariyle ibadetler, önce geldiğinden dolayıdır.

A- YOLCULUKTA NAMAZIN KISALTILMASI

KASRU'S-SALAH: **قص الصلاة** Yolculuk esnasında, dört rekatlı farz namazların iki rekat olarak kılınması demektir. Bu hususta, hem Kur'an'ı Kerim'de, hem de sünnette açık nas vardır. Buna rağmen sahih rivayetlerde, özellikle Hz. Osman'ın, seferde namazı dört kıldığına dair haberler mevcuttur. Biz bu kısımda onun muhalefetinin gerekçeleri üzerinde duracağız.

1- KASR'IN KURAN'DAKİ DELİLİ :

وإذ ضربتم في الأرض فليس عليكم جناح أن تقصروا من الصلاة وإن خفتكم أن يفتنكم الذين كفروا إن الكافرين كانوا لكم عدواً مبيناً.

"Yer yüzünde dolaştığınızda, eğer kâfirlerin size zarar vermesinden korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Çünkü, kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır."(1)

Kuran "eğer düşmandan korkarsanız" gibi bir kayıd koymuş olsa da, bu nas namazın kısaltılmasına dair, Kuranda mevcut olan bir nastır. Daha sonra görülen uygulama farklılıkları, sünnetin bu ayetin tatbiğine dair getirmiş olduğu açıklama ve izahtan kaynaklanmaktadır.

2- MUSANNEF'DE KASR İLE İLGİLİ HABERLER :

عن الزهري عن عمرو عن عائشة أخبرته: أن الصلاة أول ما فرضت، فرضت ركعتين ثم أتم الله الصلاة في الحضر وأقرت الركعتان على هياتهما في السفر. قال ابن شهاب لعروة: فما كان يحمل عائشة على أن تصلي أربع ركعات في السفر؟ وقد علمت أنها فرضها الله ركعتين قال عمرو: تأولت من ذلك ما تأول عثمان بهني.

4267- İbn Şihab ez-Zührî (124/742) Urve (94 /713)'den, oda Hz. Aişe (58/678)'nin şöyle haber verdiğini naklediyor:

"Namaz ilk önce, iki rekat olarak farz kılınmıştır. Daha sonra, Allah ikamet halinde dörde tamamladı. Yolculukta ise, öylece eski haliyle kaldı."(2)

(1) Nisâ, 4/101

(2) San'ânî, Abdurrezzak b. Hemmam, Musannef, II, 515

İbn Şihab Urve'ye; "Peki Hz. Aişe'ye ne oluyordu ki, seferde namazı dört kılıyor? Halbuki o, Allah'ın namazı iki rekat olarak farz kıldığını bilmektedir." Urve: "O da, Hz. Osman'ın Mina'da (tamamlamasını) te'vil ettiği gibi, te'vil etti." dedi. (1)

Bu rivayette Zührî, Hz. Aişe'nin kendi rivayetine muhalif amel etmesine şaşırdığını, Urve'ye sorarak ifade ediyor.

عن ابن عمر: صليت مع رسول الله ﷺ بمكة ركعتين ومع أبي بكر ركعتين ومع عمر ركعتين ومع عثمان صدراً من خلفته ثم صلاها أربعاً. قال الزهري: فبلغني أن عثمان صلاها أربعاً لأنه أزمع أن يقيم بعد الحج.

4268- İbn Ömer'den naklediliyor: "Ben Allah Rasûlü ile Mina'da namazı iki kıldım. Hz. Ebû Bekir ile iki kıldım. Hz. Ömer ile iki kıldım. Hz. Osman'ın hilafetinin ilk yıllarında da, iki kıldım. O, daha sonra dörde çıkardı." Zührî diyor ki: Bana, Hz. Osman'ın dört kılmasının, hacdan sonra orada kalmaya niyet etmiş olduğu haberi ulaşmıştır. (2)

Bu rivayette de Zührî, Hz. Osman'ın dört kılma gerekçesini söylüyor.

4269- Katâde (117/735): "Rasûlullah, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve hilafetinin ilk yıllarında Hz. Osman Mekke ve Mina'da iki kılıyorlardı. Daha sonra, Hz. Osman dört kıldı. Bu durum İbn Mes'ûd'a ulaşınca istirca etti. Yani, **إنا لله وإنا إليه راجعون** dedi. Sonra kalktı namaz kıldı, dört kıldı. Ona dediler ki, "Hem istirca' ediyorsun, hem de dört kılıyorsun?" İbn Mes'ûd: "İhtilaf çıkarmak şerdir " dedi. (3)

4270- İbn Abbas (68/687) naklediyor: "Allah Rasûlü, Medine'den Mekke'ye Allah'dan başka hiç kimseden korkmadığı halde gidiyordu ve namazı iki kılıyordu." (4)

Bu haber bize ayette geçen, "eğer korkarsanız" kaydının sünnet ile kaldırıldığını göstermektedir. **عن ابن جريج قلت لعطاء: فيما جعل القصر في الخوف**

وقد أمن الناس! قال: السنة. قلت: وخصه قال: نعم!

4272- İbn Cüreyc naklediyor; Atâ'ya, "Namazı kısaltma korku durumlarına aiddir. İnsanlar emin olduklarında ne olacak, dedim. Ata' bana; (o) sünnettir, dedi. Ben ruhsat mı, dedim. Evet dedi." (5)

(1) San'ânî, II, 515

(2) San'ânî, II, 516

(3) San'ânî, II, 516

(4) San'ânî, II, 516

(5) San'ânî, II, 516

عن أمية بن عبد الله قال لابن عمر: نجد صلاة الخوف وصلاة المحضر في القرآن. ولا نجد صلاة المسافر. فقال ابن عمر: بعث الله نبيه (نبيه) ونحن أجهل الناس. فنصنع كما صنع النبي ﷺ.

4276- Ümeyye b. Abdullah İbn Ömer'e dedi ki: "Biz Kuran'da korku namazını ve mukimin namazını buluyoruz. Fakat, sefer namazını bulamıyoruz? İbn Ömer şu cevabı verdi: Biz en kaba, saba bir kavim iken Allah, Rasûlü'nü gönderdi. Biz de onun yaptığı gibi yapıyoruz." (1)

4277- İbn Cüreyc, Hz. Osmanın sadece Mina'da dört kıldığını naklediyor. Bunun sebebini de şu şekilde izah ediyor: "Bir gün Mina'da Mescidü'l-Hayf'da bir bedevî şöyle bağıırıyordu:

-Ey mü'minlerin emiri! Seni iki kılarken gördüm , bundan sonra ben de iki kılacağım.

O zaman Hz. Osman korktu ki, cahiller namazı iki zannedecekler. Bu nedenle o, sadece Mina'da dört kıldı." (2)

Bu rivayet bir başka açıdan, Hz. Osmanın amelinin gerekçesini göstermektedir.

عن داود بن أبي عاصم قال: لقيت ابن عمر فقلت: الصلاة في السفر؟ قال: ركعتين. قلت: كيف تراها هنا بمنى؟ قال: ويحك! وهل سمعت برسول الله ﷺ؟ قلت: نعم! وآمنت بالله. قال: فإنه كان يصلي ركعتين ركعتين. فصل إن شئت أو دع! .

4279- Dâvud b. Ebî Asım diyorki; İbn Ömer'e kavuştum. Ona; "Seferde namaz kaçtır, dedim.

- İkidir , dedi.

- Peki bu durum Mina'da nasıldır, dedim,

- Yazıklar olsun sana! Sen, Rasûlullah'ı işitip ona inanmadın mı?

- Evet inandım, dedim.

- O halde, o iki rekat olarak kılıyordu. Şimdi sen istersen iki kıl, istersen terk et, dedi." (3)

أن علياً قال: الصلاة في السفر ركعتان .

4280- Hz. Ali, seferî namazın iki rekat olduğunu söyledi. (4)

عن أبي فلانة : أن عثمان كتب الى أهل بصرى: أما بعد: فإنه بلغني أن بعضكم يكون في جشرة أو في تجارة فيقصر الصلاة. إنما يقصر الصلاة من كان شاخصاً أو بحضرة عدو.

(1) San'ânî, II, 517

(2) San'ânî, II, 519

(3) San'ânî, II, 519

(4) San'ânî, II, 520

4285- Ebû Kalâbe (76 /695) naklediyor:Hz.Osman Basralılara şöyle yazdı:"Bana ulaştıki siz,mallarınızı uzağa otlatmaya götürünce,ti-carete gidince, namazınızı kısaltıyormuşsunuz.Namazı ancak,yolcu ve düşman korkusu olan kısaltır."(1)

Buraya kadar arzetmiş olduğumuz haberlerde iki muhalefet gördük. Bunlardan birisi,Hz.Aişe'nin kendi rivayetinin muhalifine dört kılması,diğeri de;Hz.Osman'ın hilafetinin bir kısmından sonra,özellikle de Mina'da dört kılmasıdır.Halbuki sünnet olan,iki kılmak iken.

Biz bu iki muhalefetin gerekçelerini,Musannef'de verilen sebebler ile beraber ele alıp işleyeceğiz.Bunun dışında,seferi namazı ilgilendiren;vacip olması,ruhsat olması gibi hususlara,bizim konumuz dışına çıktığı için değinmeyeceğiz.

3- Hz.Aişe'nin Seferde Namazın Kasrına Olan Muhalefetinin Değerlendirilmesi

Musannef'den naklettiğimiz,Hz.Aişeye aid habere göre o,kendi rivayetine muhalif olarak seferde namazı dört kılmış olduğu nakledilmektedir.İmam Dârekutnî (385/995)'nin rivayet ettiği şu haber de,Hz.Aişe'nin seferde namazı dört kıldığını göstermektedir:

عن عائشة قالت : أخرجت مع النبي ﷺ في عمرة في رمضان. فأفطر وصمت وقصر وأتممت. فقلت لأبي وأمي. أفطرت وصمت وقصرت وأتممت؟ قال: أحسنت يا عائشة.

Hz.Aişe naklediyor:"Ben Ramazan ayında,Rasûlullah ile umreye çıktım.O yedi,ben oruç tuttum.O namazı kasretti,ben tamamladım.Dedim ki: Anam babam sana feda olsun! Sen yedin ben oruç tuttum.Sen kasrettin ben tamamladım.

- Güzel yaptın ya Aişe,buyurdular."(2)

Dârekutnî bu hadisi rivayet ettikten sonra,hasendir diyor. Bu hadisi az farklılıkla hem Nesâî (303/915),hem de Beyhaki (458/1066) rivayet etmiştir.(3)

Hz.Aişenin bu amelinin rivayet yönüyle ona nisbetinin doğru olup,

(1) San'ânî,II,521

(2) Dârekutnî,Sünen,I, 242

(3) Nesâî,Sünen,III,122 Beyhâkî,III,141

olmadığını inceledikten sonra,sünnete muhalif olma durumunu ona göre değerlendireceğiz.

Zeylâî bu hadis için,İbn Hibban (354/965)'ın şöyle dediğini naklediyor:"Hadisin se nedeinde geçen,Alâ b.Züheyir,sabit olmayan şeyleri de nakletmektedir.Onun her hangi bir konudaki rivayeti,o konudaki diğer sabit rivayetlere muvafık olmadıkça,onun rivayeti ile amel edilmez." Bu nakilden sonra Zeylai,İbn Hibban'ın bu râviyi,hem 'sika tında,hem de "Kitabu'z-Zuefa" sında zikrettiğini ve sözlerinin çelişkili olduğunu ifade etmektedir.(1)

Yine bu hadis hakkında Zeylâî,İbn Kayyım (751/1350)'ın ,İbn Teymiye(728/1328)'der şöyle dediğini nakletmektedir:"Bu hadis Hz.Aişe'ye karşı söylenmiş bir yalandır.Hz. Aişe ne efendimize muhalif namaz kılmıştır,ne de diğer sahabelere muhalif.Çünkü o, "Namaz iki rekat farz kılındı..." hadisinin ravisidir." (2)

Söz konusu hadisin Dârekutnî (385/995) tarafından yapılan rivayeti için,Tehânevi, Ebû Bekir Nisaburi'nin şöyle dediğini nakletmektedir:" Bu konuda kim," An Aişe " de se mutlaka hata etmiş olur.Çünkü bu rivayetlerinde,Dârekutnî de çelişki içindedir.S neninde hasen diyor.İ'lel'inde ise, mürsele benziyor demektedir.(3)

Zeylâî,hadisin isnat yönüyle sahih olduğunu söylemektedir.(4)

Hadis isnat i'tibariyle sahih görünmesine rağmen,âlimlerce kusurlu olduğu ifade edilmiştir.Yani hadis kendisiyle ihticaca pek uygun görülmemiştir.

Hadis bu şekilde,dış tenkid i'tibariyle tenkid edildiği gibi,iç tenkid i'tibariyle de tenkid edilmiştir.Bu hususta İbn Kayyım şunları söylemektedir:

" Bu hadis manası i'tibariyle de kabul edilmez bir hadistir.Çünkü,Hz.Aişe bu rivayette,Ramazan ayında Rasûlullah ile umreye gittiğini söylüyor.Halbu ki,Allah Rasûlü dört umresinden hiç birini Ramazan ayında yapmamıştır.Zilka'de ayında yapmıştır.Bu nu İbn Mâce ve daha başkaları rivayet etmişlerdir."(5)

Hadisin mana yönüyle de böyle çelişkili olması,onun bu konudaki amelinin ona nispeti konusunda şüphe meydana getirmektedir.Biz ,bu hadis için söylenenler i'tibariyle konuya şu şekilde yaklaşmak istiyoruz:

Bu hadisi güvenilir,onunla amel edilir kabul eden âlimler olduğu gibi,onu güvenilirmez,şüpheli ve amel etmeye uygun görmeyenler de vardır.Eğer biz,hadisi delil olmaya uygun görmeyenlerin görüşlerini kabul edersek,o takdirde,Hz.Aişe'nin sünnete muhali ameli gibi bir problem kalmaz.Ancak hadisin güvenilir olduğunu kabul eden alimle

(1) Zeylâî,Nasbu'r-Raye,II,191

(2) Zeylâî,II,191

(3) Tehânevî,İ'lau's-Sünen,VII,252

(4) Zeylâî,II,191

(5) Zeylâî,II,191

lerin görüşlerini kabul edersek, o zaman Hz. Aişe'nin sünnete muhalif ameli sabit olmuş olur. Birinci şık itibarıyla her hangi bir proplem bulunmadığı için, biz ikinci şık itibarıyla konuya açıklık getirmeye çalışacağız. Hz. Aişe'nin muhalefeti için şu noktalar mülahaza edilebilir:

1- Hz. Aişe bazı sahabelerin de anladığı gibi, kasrı vacib değil, Allah'ın bir sadakası, yani bir ru'atı olarak kabul ediyordu. İtmamı ise, faziletli kabul edip o şekilde amel ediyordu.

2- Hadisin sıhhati kabul edilince şu husus karşımıza çıkmaktadır: Hz. Aişe dört kılmayı Allah Rasulü'ne sormuş, o da; 'olur' buyurmakla takdir ve muvâfakatı sabit olmuş olur. Bu takdirde de sünnete muhalefet değil, mutabakat olmuş olur.

3- Rivayetlerde gördüğümüz, "o da Hz. Osman gibi te'vil ediyordu" ibaresi bizce, bu amel ile Hz. Osman meşhur olduğu için, Hz. Aişe'yi de o şekilde amel ederken görenler, onun da te'vil etmiş olacağını tahmin etmiş olabilirler. Yoksa yukarıda arzettiğimiz gibi, Hz. Aişe'ye a-id rivayet kabul edildikten sonra böyle bir te'vile ihtiyaç kalmamaktadır.

4- Hadisin metin tenkidi ile ilgili bir noktayı arzetmek istiyoruz. Hz. Aişe gibi, sahabenin en müdakkik ve muhakkik bir âlimesi, acaba neden kendi amelinin Rasûlullah'ın ameline ters düştüğünü gördüğü ilk anda sormadı da, Mekke'ye varınca sordu? Onun Rasûlullah'dan dini öğrenmeye olan iştihakı ve aceleciliği - yani her şeyi zamanında sorup öğrenmesi- ile bu tutumunu nasıl izah edeceğiz? Biz hadisin Hz. Aişe'ye nisbeti sahih olsa bile, bunun ya itmamı faziletli kabul edip onun ile amel ettiğini, ya da Rasûlullah'ın takriri bulunduğu için muhalefet endişesi olmadan amel ettiğini düşünüyoruz.

4- Hz.Osman'ın Kasr'a Muhalefetinin Değerlendirilmesi

Seferde namazın tamam kılınması amelinin ilk tatbikcisi olarak bilinen kişi, Hz. Osman'dır. Onun tam kılmasını haber veren hadisler, hem senet yönüyle, hem de metin yönüyle sahih kabul edilmiştir. Yani Hz. Osmanın muhalefeti sabittir. Bu itibarla biz, doğrudan bu muhalefetin gerekçelerini arzetmeye çalışacağız. Önce Musannef'de, rivayetlerin hemen arkasında ifade edilen gerekçeleri vereceğiz, daha sonra ise, başka mütâlâları arzedeceğiz.

1- Musannef'deki Gerekçeler:

- a) 4268 numaralı hadiste Zührî, Hz. Osman'ın hacdan sonra orada ikamete niyet ettiği için dört kıldığı haberinin kendisine ulaştığını haber veriyor. Ancak bu gerekçe muhacirlerin Mekke'de ikamet müddetince kalmalarının caiz olmaması sebebiyle kabul edilmemiştir. (1)
- b) 4277 numaralı hadiste İbn Cüreyc, Mina'da bir bedevinin namazı iki olarak kılacağını Hz. Osman'a söylemesi üzerine, o da cahillerin namazı iki zannetmemeliri gerekçesiyle tam kılmıştır, diye haber veriyor.

2- Diğer Gerekçeler:

Hz. Osmanın sünnete muhalif olan bu amelinin en kabul edilebilir ve naslara en uygun gerekçesini, imam Nevevî ve İbnu'l-Kayyum şu şekilde izah etmektedirler: İkrime (107/725) bu hususda şu nakilde bulunmuştur: Hz. Osman Mina'da namazı dört kıldırды ve halka şöyle hitap etti: "Ey insanlar! Ben buradan evliyim. Rasulullah buyuruyorki; 'kim bir beldeden evlenirse, o beldededir!'" (2)

Bu ifadesiyle Hz. Osman, halka şunu anlatmış oluyor: Ben buralı sayılacağım için namazı tam kılıyorum. Sakın siz bunu, benim Rasûlullah'a ve diğer râşit halifelere muhalefet ettiğim şeklinde anlamayın.

Biz de, muhalefetin asıl gerekçesinin bu olduğu görüşüne katılıyoruz. Durum böyle olunca, Hz. Osmanın ameli sünnete muhalefet değil, sünnetin umûmî bütünlüğü içerisinde, yine bir başka sünneti ameline esas yaparak amel etmektén ibarettir.

(1) Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: İbnu'l-Kayyim, Zâdu'l-Meâd, I, 130

(2) Nevevî, Müslim Şerhi, V, 170 ; İbnu'l-Kayyim, I, 132, 133 ; Tehânevi, İ'la-u's-Sünen, VII, 270

Hem Hz. AîŖe'nin ,hem de Hz Osman'ın amellerini inceleyince gör -
dük ki;onlar sünnete muhalefet etmemişler.Ancak yine sünnetin ge -
genel çerçevesi içindeki,daha başka sabit sünnetler ile amel etmiş -
lerdir.

B- KADINLARIN CAMİYE GİTMELERİ

İbadetler bölümünde inceleyeceğimiz bir diğer konu da, kadınların mescidde ibadet için hazır olmaları ve gelip gitmeleridir. Bu konuda Allah Rasûlü'nün devrinde olan uygulama, kadınlara izin verilmesi şeklindedir. Fakat sahabe ve tabiun devrinde, bu uygulama aynen devam etmemiştir. Biz bu devre aid uygulama ve gerekçelerini arz etmeye çalışacağız.

1- KONUNUN MUSANNEF'DEKİ YERİ

عن ابن جریر قلت لعطاء: أ رأيت من تخرج النساء بالنهار إذا سمعت الأذان أ يحق عليها حضور الصلاة؟ قال: إن أحببت تأتيها وإن لم تفعل فلا تخرج! قلت: قوله: يا أيها الذين آمنوا إذا نودي للصلاة من يوم الجمعة. اليست للنساء مع الرجال؟ قال: لا.

5105- İbn Cüreyc naklediyor: Atâ'ya dedim ki;

-Ne diyorsun, gündüz kadınlar ezan işittikleri vakit cematte hazır bulunmaları gerekir mi?

-İsterlerse gelirler. Eğer gelmezlerse bir günahı yoktur, dedi.

-Peki, Allah şöyle buyur muyormu:

«يا أيها الذين آمنوا إذا نودي للصلاة من يوم الجمعة..»

"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıldığında..."(1) Kadınlar bu ayette erkeklerle beraber değil mi?

-Hayır, dedi.(2)

عن سالم بن عمر: قال: قال رسول الله ﷺ: «إذنوا للنساء بالليل إلى المسجد.» فقال ابنه: «إنا لنمنعهن.» قال بن عمر: «فسب سباً شديداً وقال: تحدثك عن النبي ﷺ ونقول: إنا لنمنعهن»

5107- Sâlim (106/724) İbn Ömer'den naklediyor: Allah Rasûlü şöyle buyurdu: "Kadınlara, gece vakti mescide gelmelerine izin verin!"

Abdullah'ın oğlu: "Biz onları mutlaka engelleyeceğiz." dedi. İbn Ömer:

-İyice bir küfür etti ve "Biz sana Rasûlullah'dan hadis naklediyoruz. Sen, mutlaka mani' oluruz diyorsun." dedi.(3)

(1) Cuma, 62/9

(2) San'ânî, III, 146

(3) San'ânî, III, 147

5110- Bir adam Enes b. Mâlik'e sordu:"Kadınlar,Allah Rasûlü ile beraber namazda hazır bulunurlar mıydı?"

- Enes b.Mâlik:"Allah aşkına,ya neden Allah Rasûlü şöyle buyurdu:'
"Kadınların en hayırlı safları,en geride olanı,en şerli olanı da ön-
de olanıdır.Erkeklerin saflarının en hayırlı olanı önde,en şerli o-
lanı da geride olanıdır."(1)

أن عاتكة بنت زيد بن عمرو بن نوفل وكانت تحت عمر بن الخطاب، وكانت تشهد الصلاة في المسجد وكان عمر يقول لها: والله إنك لتعلمين ما أحب هذا. فقالت: والله لا أنتهي حتى تنهاني قال عمر: إني لا أنهاك. فلقد طعن عمر يوم طعن وإنما لفي المسجد.

5111-Âtike binti Zeyd b.Amr b.Nevfel Hz. Ömer'in nikahı altında idi ve mescidde namazda hazır bulunurdu.Hz. Ömer ona "Vallahi biliyorsun ki,ben bu durumu sevmiyorum." dedi.O da şöyle dedi:"Allah'a yemin olsun sen yasaklayıncaya kadar geleceğim." Hz.Ömer:

- Ben seni men' edemem,dedi.O Hz.Ömer'in yaralandığı gün mescidde idi.(2)

عن عائشة قالت: لو أن رسول الله ﷺ رأى النساء اليوم منعهن الخروج.

5112- Hz.Aişe'den şöyle dediği nakledilmektedir:"Eğer Allah Rasûlü bu günki kadınları görseydi,çıkmalarına engel olurdu."(3)

عن عائشة قالت: لو رأى النبي ﷺ ما أحدث النساء بعده لمنعهن المساجد كما منعت نساء بني إسرائيل.

5113-Hz.Aişe'nin şöyle dediği nakledilmektedir:"Şayet Allah Rasûlü,kadınların ondan sonra neler yaptıklarını görseydi,Beni İsrail'in kadınlarının men' edildiği gibi, onları da mutlaka men' ederdi"

(4)

عن أبي هريرة: قال رسول الله ﷺ: لا تمنعوا إماء الله مساجد الله ولا يخرجن إلا وهن تفلات.

5121- Ebû Hüreyre,Allah Rasûlü'nün şöyle buyurduğunu naklediyor:
"Allah'ın kadın kullarını,Allah'ın mescidlerine gelmekten engelle-
meyin! Onlar süslenmeden çıksınlar!"(5)

5122- Sâlim b.Abdullah,babasından naklediyor:Allah Rasûlü buyurdu-
lar ki:"Sizden birinizin hanımı,mescide gitmek için izin isterse en-
gellemesin!"(6)

(1) San'ânî, III, 148

(6) San'ânî, III, 151

(2) San'ânî, III, 149

(3) San'ânî, III, 149

(4) San'ânî, III, 149

(5) San'ânî, III, 151

2- KONUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Vermiş olduğumuz haberlerde iki ana nokta vardır:

1- Hz.Peygamber kendi devrinde , kadınların mescide gelmelerine izin vermiştir.Ancak bu iznine,onların süslenmeden çıkmalarını da eklemiştir.Zira onların süslenmeleri,fitneye sebep olabilir.

2- Hz.Aişe,Hz.Ömer başta olarak bir kısım sahabe kadınların mescide gelmelerine mani' olmak istemişlerdir.

Bu iki nokta bize uygulamadaki farklılığı göstermektedir.Kadınların mescide çıkmaları konusunda yapılan bu muhalefette,özellikle Hz. Aişe'nin ifadeleri çok önemli ip uçları taşımaktadır.Çünkü onun kullandığı ifade,hem görüşlerinin neden sünnete muhalif olduğunu açıklıyor,hem de sünnetin hayata nasıl tatbik edilmesi gerektiği konusunda bize bilgi veriyor.Onların bu uygulamalarının önemli iki noktası vardır.Biz şimdi onları göstermeye çalışacağız.

Birincisi:

"Rasûlullah da olsaydı bu gün böyle yapardı." görüşüyle hareket etmişlerdir.Bu,Hz.Aişe'nin ifadelerinde aynen kullanılmıştır.Bu görüşün dayandığı ana husus şudur:Bu sahabeler Allah Rasûlü'nü o kadar tanımışlar ve onun tasarruflarının hikmetlerini,gayelerini o denli anlamışlar ki,karşılaştıkları bir meselede,onun nasıl davranacağını biliyor ve o şekilde amel ediyorlardı.Böyle bir davranış zahiri itibarıyla sünnete muhalif görünse bile,esasta ve özde sünnete bağlılık vardır.Çünkü böyle bir muhalefet;sünnetin maksadını,hikmetini ve daha başka yönlerini ihatalı bir şekilde bilip,ona göre amel etmektir.Yani bir mânâda,o halin gerektirdiği sünnete tabi olmaktır.Zira bu düşünce ve görüşe göre,"Rasûlullah şayet bu durumda hayatta olsa idi,o da böyle yapacaktı." Bu kanaat içerisinde yapılan bir uygulamanın,sünnetin teşri'i değerini kabullenmemeden kaynaklanan bir uygulama olmadığı kanaatindeyiz.

İkincisi:

Böyle bir uygulama taraftarı olan sahabeler; bir kısım hükümlerin belli sebeplerinin olduğunu ve bu hükümlerin bu sebepler etrafında döndüğünü anlamışlar. Yani hükümlerin devamı, bağlı buldukları sebeplerin devamına beğlidir. Ne zaman mevcut olan bu sebepler zail olurlarsa, o zaman onlara bağlı olarak bulunan hükümler de zail olurlar. Söz konusu durum kadınların camiye gelmeleri hususunda da ortaya çıktığı için, sahabe böyle bir uygulamada bulunmuştur. (1)

Allah Rasûlü kadınların mescide gelmelerine izin vermesi o gün fitne ihtimalinin az ve insanların böyle bir tehlikeden uzak olmaları sebebine binâen idi. Daha sonra ise böyle bir durum kalmadı. O zaman sahabe, sebebin zail olmasıyla birlikte, ona bağlı mevcut olan hükmü de uygulamadan kaldırmıştır. Bunun bir başka anlamı da şudur: Eğer bir gün, yeniden Allah Rasûlü'nün devrinde olduğu gibi bir ortam hasıl olsa, o takdirde; o hüküm yeniden avdet eder. Çünkü sebep yeniden zuhur etmiştir.

Mezkur gerekçelere dayalı bu tasarrufu, sünnete tabi olma, zamanın getirdiği şartlar içinde, sünnette en uygun bir şekilde amelde bulunma olarak değerlendiriyoruz.

-----
(1) Daha geniş bilgi için bakınız: Şelebî, Mûsa, Ta'lîlü'l-Ahkâm, 71

C- CUMA GÜNÜ OKUNAN İLAVE EZAN

Allah Rasûlü devrinde olmayıp sonradan ortaya çıkan bir husus da, Hz.Osman devrinde uygulanmaya başlayan,cuma ezanıdır.

1- KONUNUN MUSANNEF'DEKİ YERİ

عن عطاء قال: إنما كان الأذان يوم الجمعة فيما مضى واحداً قط، ثم الإقامة فكان الأذان يؤذن به حين يطلع الإمام فلا يستوى الإمام قائماً حيث يخطب حتى يفرغ المؤذن، أو مع ذلك. وذلك حين يحرم البيع وذلك حين يؤذن الأول. فأما الأذان الذي يؤذن به قبل خروج الإمام الآن وجلسه على المنبر فهو باطل! وأول من أحدثه الحجاج بن يوسف.

5339- Atâ naklediyor:Önce cuma günü bir tek ezan vardı.Daha sonra kamet getirilirdi.Bu ezan da imam (minbere) tırmanırken okunurdu.İmam müezzin ezanı bitirinceye kadar,hutbe okumak üzere ayağa kalkmazdı.Veya (müezzinle)beraber kalkardı.İşte bu an alış-verişin haram olduğu andır.Bu önceki durumdur.Bu gün,imam minbere çıkmadan ve oturmadan okunan ezana gelince o batıldır.Bunu ilk icad eden de Haccac b. Yusuf'tur.(1)

عن سليمان بن موسى قال: أول من زاد الأذان بالمدينة عثمان . قال عطاء: كلا! إنما كان يدعو الناس دعاء ولا يؤذن غير أذان واحد.

5340- Süleyman b.Mûsa'nın şöyle dediği nakledilmektedir:Ziyade ezanı Medine'de ilk defa okutan Osman'dır." Bunun üzerine Atâ şöyle dedi:"Hayır! O çağırıyordu,insanlara nida ettiriyordu.Bir ezandan başka okutmuyordu."(2)

عن عمر بن دينار، أن عثمان أول من زاد الأذان الأول يوم الجمعة لما كثر الناس زاده . كان يؤذن به على الزوراء . قال عمرو وأما أول من زاده ببلاذنا فالهجاج .

5441-Amr b.Dînar'dan naklediliyor:"Cuma için ilk ezanı (hutbeden önce okunan ezandan hariç) ilk defa okutan,Hz.Osman'dır.Bunu insan-

(1) San'ânî, III, 205

(2) San'ânî, III, 206

lar çoğalınca yaptı.Taşradan gelenler için yaptı.Ancak bunu bizim beldemizde ilk ziyade eden,Haccac b.Yusuf'tur."(1)

عن سعيد بن المسيب قال: كان الأذان في يوم الجمعة على عهد رسول الله ﷺ وأبي بكر وعمر أذاناً واحداً حتى يخرج الإمام. فلما كان عثمان كثرت الناس فزاد الأذان الأول وأراد أن يتشبه الناس للجمعة .

5342- Said b.Müseyyeb (105/ 723)'den naklediliyor:"Allah Rasûlü, Hz.Ebû Bekir,Hız.Ömer devrinde cuma günü tek ezan vardı.Hatip minbere çıkınca okunurdu.Hız.Osman devri olunca,çevreden gelenler arttı.O da,bir ilk ezan ziyade etti.İnsanlar cumaya hazırlansınlar diye." (2)

2- KONUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Musannef'den nakletmiş olduğumuz bu haberler bize,Hız.Osman'a kadar cuma günü de,diğer günlerde olduğu gibi tek ezanın okunuyor olduğunu göstermektedir.Ancak Hız.Osman,bu güne mahsus bir ezan daha okutmuştur.Biz bu amelin şu gerekçelere istinad etmiş olabileceğini düşünüyoruz.

1-Hız.Osman devrinde,çevreden gelenler oldukça artmıştı.Halk çarşısında pazarda meşgul oluyor ve ezan okunduğunda hutbeye yetişemiyorlardı.Her taraftan gelenlerin cumada hazır olmaları için böyle bir ezan gerekmişti.Ezandan başka bir şey ile insanları toplamak ise zordu.Nitekim,Ata'nın naklettiği haberde,Hız.Osman nida ettirmiştir.Demek ki,insanlar nidaya aldırış etmemişlerdi.Bu nedenle de Hız.Osman ezan okutmuştur.

2-Ezan,Allah Rasûlü devrinde de,halkı namaza davet için okutuluyordu.O halde,insanların hepsinin hazır bulunmaları gereken cuma namazında,bu maksadı tahakkuk ettirmek için bir ezan okutmak,teamüldeki sünnete muhalif olsa da,ezanın sünnet içerisindeki tatbikine muhalif değildir.

(1) San'ânî, III, 206

(2) San'ânî, III, 206

Biz Hz. Osman'ın bu uygulamasını, ezanın dindeki yeri ve amacına uygun bir içtihad ve tatbikat olarak kabul ediyoruz. Bu uygulama, te- amüldeki sünnete muhalif olmuştur. Fakat, Hz. Osman Rasûlullah'ın za- manından itibaren, ezanın nasıl ve ne amaç ile tatbik edildiğini bil- diği için, o da bu amaç doğrultusunda ezanı bir kez fazla okutmuştur. Bu uygulama hem ezanın maksadına uygun, hem de cuma ve hutbenin öne- mi itibariyle insanların toplanmalarını temin maksadına uygundur.

D- TERA VİH NAMAZININ CEMAATLE KILINMASI

İbadetler bahsinde ele alacağımız konulardan birisi de Hz.Ömer'-in teravih namazını cemaat halinde kıldırmasıdır.Çünkü teravih namazı ona kadar,fert fert yada küçük cemaatler halinde kılınyordu.Hz.Ömer bu uygulamayı,bir imamın arkasında kılınmak üzere değiştirdi.

1- MUSANNEF'DE TERA VİH İLE İLGİLİ HABERLER

عن أبي هريرة: أن النبي ﷺ وسلم يرغب في قيام رمضان من غير أن يأمرهم بجزئية ويقول: من قام رمضان إيماناً واحتساباً غفر له ما تقدم من ذنبه فتوفى النبي ﷺ والأمر على ذلك ثم كان الأمر كذلك في خلافة أبي بكر وصدرًا من خلافة عمر على ذلك.

7719- Ebû Hüreyre rivayet ediyor:Rasûlullah zorlayıp emretmeksiniz,Ramazan ayını ihya etmeye teşvik ediyordu.Buyuruyordu ki:"Kim inanarak ve ümid ederek Ramazanı ihya ederse,geçmiş günahları affedilir."Durum bu şekilde iken Allah Rasûlü vefat etti.Hz.Ebû Bekir'in hilafeti ile Hz.Ömer'in hilafetinin bir kısmında da durum öylece devam etti.(1)

عن عطاء الخرساني: أن النبي ﷺ قام بالناس ثلاث ليال بقين من رمضان.

7721- Atâ el-Horasânî naklediyor:Allah Rasûlü Ramazan'ın son üç gününde cemaate namaz kıldırdı.(2)

أن علياً كان يأمر الناس بالقيام في رمضان فيجعل للرجال إماماً وللنساء إماماً.

7722- Hz.Ali insanlara Ramazan ayını ihya etmelerini emrediyordu. Bu nedenle de,erkeklere bir imam,kadınlara da bir imam ta'yin ediyordu.(3)

عن عبد الرحمن بن عبد القارى: فخرج عمر ليلة ومعه عبد الرحمن بن عوف وذلك في رمضان والناس أوزاع متفرقون. يصلى الرجل لنفسه ويصلى الرجل بصلته نفر. فقال عمر: لاني لأظن أن لو جمعنا هؤلاء على قارئ واحد كان أفضل. فعزم أن يجمعهم على قارئ واحد. فأمر أبي بن كعب فأتمهم. فخرج ليلة والناس يصلون بصلاة قارئهم. فقال: نعم البدعة هذه! والى تنامون عنها أفضل من التي تقومون. يريد آخر الليل وكانوا يقومون في أول الليل.

(1) San'ânî, IV, 258

(2) San'ânî, IV, 258

(3) San'ânî, IV, 258

7723-Abdurrahman b.Abdi'l-Kâri (41 / 661) naklediyor:Ramazn ayında,beraberinde Abdurrahman b.Avf (31/ 651) olduğu halde Hz.Ömer dışarı çıktı.İnsanlar ayrı,ayrı ve bölük,bölüktü.Kimi yalnız başına namaz kılıyor,kimi de bir gurup ile namaz kılıyordu.Hz.Ömer dedi ki;"Ben öyle zannediyorum ki,bunları bir imamın arkasında toplamak daha faziletli olur.Onları bir imamın arkasında toplamaya azmetti.Übey b.Ka'b (19 / 640)'e onlara imam olmasını emretti.Bir gece çıktı ve insanlar imamlarının arkasında namaz kılıyorlardı.Şöyle dedi:"Bu ne güzel bir bid'attır.Öyle ki,(teravihi erkenden kılıp) uyumak (cemaatle kılınan şekliyle),gece kalkıp kılmaktan daha faziletlidir.Bu ifadesiyle gecenin sonunu kastediyor.Halbuki insanlar gecenin evvelini ihya ediyorlardı.(1)

عن مجاهد قال: جاء رجل إلى بن عمر قال: أصاب خلف الإمام في رمضان؟ قال: أتقرأ القرآن؟ قال: نعم! قال: أفتنصت كأنك همار. صل في بيتك.

7742-Mücâhid (103 / 721)'den naklediliyor: Bir adam İbn.Ömer'e geldi ve şöyle dedi:

-Ben Ramazan'da imamın arkasında kılayım mı? İbn Ömer:

-Sen Kuran okuyabiliyor musun? Adam:

-Evet,dedi. İbn Ömer:

-Ya niye eşek gibi susuyorsun, git evinde kıl.!Dedi.(2)

7743- Nâfi' İbn.Ömer'in Ramazan'da imamın arkasında,teravih namazını kılmadığını nakletmektedir.(3)

عن عائشة قالت: صلى رسول الله ﷺ ليلى في شهر رمضان في المسجد ومعه ناس. ثم الثانية فاجتمع تلك الليلة أكثر من الأولى فلما كانت الثالثة أو الرابعة امتلأ المسجد حتى غص بأهله. فلم يخرج إليهم. فجعل الناس ينادونه: «الصلاة». فلما أصبح قال عمر: ما زال الناس ينتظرونك البارحة يا رسول الله قال: أما أنت لم يخف على أمرهم ولكني خشيت أن يكتب عليهم.

7746-Hz.Aişe naklediyor :Allah Rasûlü Ramazan ayında,mescidde be-

(1) San'ânî, IV, 259

(2) San'ânî, IV, 264

(3) San'ânî, IV, 264

raberinde bir kısım insanla beraber namaz kıldı.İkinci gece birinciden daha kalabalık oldu.Üçüncü yada dördüncü gece,mescid tamamen doldu.Hatta ailesi izdihamda kaldı.Allah Rasûlü de çıkmadı.İnsanlar "namaz" diye bağırmaya başladılar.Sabah olunca Hz. Ömer şöyle dedi:
-İnsanlar dün gece seni devamlı beklediler,ya Rasûlallah!
Allah Rasûlü buyurdular ki:
-Onların durumu bana da kolay olmadı.Ancak onlara farz olmasından korktum.(1)

2- KONUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Musannef'den nakletmiş olduğumuz rivayetler,teravih namazının Rasûlullah devrinde,hem münferit olarak,hem de küçük cemaatler halinde kılındığını göstermektedir.Hz.Aişe'nin rivayetinde ise,önceleri Allah Rasûlü mescidde olanlara kıldırılmış,bunun yayılması üzerine ise,farz olma endişesiyle terk buyurmuşlardır.Hz.Ömer devrine kadar devam eden bu durum,onun cemaati bir imam arkasında toplamsı ile,teravih cemaatle kılınan bir namaz olmuştur.Bizim bu konu ile ilgili üzerinde durmamız gereken noktalar şunlardır:

1- Hz.Ömer gibi,dinin her konusunda oldukça titiz ve duyarlı olan bir zat,teravih namazını bir imamın arkasında kıldırılmış ve bunun bir bid'at olduğunu da yine bizzat kendisi ifade etmiştir.Hem de bu bid'ata,'güzellik' vasfını da vermek suretiyle,"Bu ne güzel bir bid'at oldu" demiştir.Uygulamanın bid'at olması,bu uygulamanın kendilerine uyulması emredilen (2) raşit halifelerden birine aid olması ve ayrıca,sünnete muhalif bir amele güzel denmesi,üzerinde durmamız gereken çok önemli noktalardır.O halde Hz.Ömer'in bu uygulamasının şu gerekçelere dayandığını söylememiz mümkündür.

a- Hz.Ömer,Allah Rasûlü'nün Ramazandaki bu ibadetin,cematle kılınmasını arzu ettiğini biliyordu.Onun kılıp kıldırılmaması,farziyetinden korkmasından dolayı idi.Oysa artık böyle bir ihtimal kalmamıştı.Bu

(1) San'ânî,IV,265

(2) Bu emir ile ilgili hadis için bak:Tezimiz,"Sünnetin İslam Hukukundaki Teşri'i Değerine Yapılan İtirazlar ve Cevapları" kısmı,35

durumda sünnete uygun yapılacak en güzel uygulama,Rasûlullah'ın da arzusu doğrultusunda,cemaati bir imamın arkasında toplamaktır ki,hz. Ömer'de bunu yapmıştır.Yani sünnete muhalefet değil,Rasûlullah'ın istediği bir sünneti icra ve tatbik etmiştir.Belkide bu nedenle yaptığı bid'ate,güzel demişti.Yani,bid'at olduğundan güzel değil,Rasûlullah'ın arzusunu yerine getirmiş olduğunu görünce,bu vasfı layık görmüştü.

b-Nakletmiş olduğumuz rivayette Allah Rasûlü'nün,farz olmasından korkuyorum buyurduğu kişinin Hz.Ömer olması ve bu uygulamanın da ona a - id olması manidardır.Bu onun Rasûlullah'ın arzusunu bildiğine dair önemli bir işaret sayılabilir.

2-Kadınların camiye gelmeleri konusunu işlerken de değindiğimiz gibi hükümlerin bağlı buldukları illetler vardır.Ahkam bu illetler etrafında dönerler.Yani onlara bağlıdırlar ve onları ta'kib ederler.O illetler varsa hükümler de vardır.Eğer onlar yoksa,hükümler de yoktur.Bu uygulamasında Hz.Ömer görmüş ki;teravih namazının cemaatle kılınmamasının illeti,farziyetidir.Bu illet,Rasulullah'ın vefatıyla zail olmuştur.O halde madem illet ortadan kalkmıştır,ona bağlı bulunan hüküm de kalkmalıdır.Hz.Ömer de öyle yaparak teravihi cemaatle kıldırtmıştır.(1)

3-Bu tatbikata rağmen,İbn.Ömer gibi bazı zatlar yalınız kılmaya devam etmişlerdir.Onlara göre Rasûlullah'ın yaptığını değiştirmeden aynen yapmak -hangi geçerli sebep olursa olsun- daima eftaldir.Bu nedenle de cemaate katılmamışlardır.

4-Bu uygulamadan anlıyoruz ki,şekil itibariyle bidat olan ameller,şayet mezkur gerekçeler gibi esaslara dayanır,veya sünnetin maksatlarını tahakkuk ettirici mahiyette olurlarsa,bid'at sayılmazlar.Eğer sayılırlarsa,bid'atin güzel kısmından sayılırlar.Hz.Ömer'in uygulamasında da gördüğümüz gibi.

5-Hz.Ömer'in bu uygulamasında,İslam'ın birlik ve beraberliğe verdiği önemin de tesiri olabilir.Özellikle Hz.Ömer gibi bu birliğe çok önem veren biri için.

-----

(1) Bu konuda ki,kaide için bak:Şelebi,Mûsa,71,65

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

M U A M E L A T B A H S İ

Muamelat bahsi, bir müslümanın içinde yaşadığı cemiyeti ile ilgili, tüm sosyal mevzuları ihtiva eden çok geniş bir bahistir. Muamelat, fıkhnın konularından bir bölümünü oluşturur. Ayrıca, musannef ve sünen türü kitablarda da muamelat ile ilgili bahisler mevcuttur. Biz çok geniş olan bu bahisten de, tezimizin amacına uygun misalleri bu-
lararak incelemeye çalışacağız.

Sosyal meseleler; örfün, âdetin, dilin, çevrenin ,hatta coğrafi bölge-
nin bile üzerlerinde tesirinin olduğu meselelerdir. Bu bakımdan di-
nin tatbikatta zorlanacağı bir saha muamelat sahasıdır. Öyle ise, sün-
netin bu bölüme dahil konular üzerindeki bağlayıcılığı, onun teşri'i
değeri itibarıyla çok önemlidir.

Hz. Peygamber hayatta iken, sünneti yaşadığı toplumda tatbik edili-
yordu. Hem de o devirde, henüz İslam'ın sınırları genişlememişti. Fa-
kat, râşit halifeler döneminde sınırlar çok geniş bir coğrafi bölge -
ye yayıldı. Yeni yeni milletler, İslam Dîni'ni kabul ettiler. Elbette
daha önce çok farklı bir hayat tarzı olan bu milletler, İslam'ın esas-
larını hayatlarına tatbikte zorlandıkları oldu. İmamlar onların bu mes-
elelerini halletmekte yer, yer zor durumlarda kaldılar. İşte tüm bu du-
rumlarda acaba sünnet dîni bir bağ olmuş mudur? Ne derece bağlayıcı
olmuş ve yine ne derece uyulmadığı olmuştur? Bu bahiste bu noktala -
rın üzerinde durmaya çalışacağız.

Biz Musannef'den seçtiğimiz konular itibarıyla, belki de bu bahsin
çok az bir kısmına temas etmiş olacağız. Ancak, o konuları işlerken i-
zaha çalışacağımız noktalar sair konular için de ışık tutucu olacağı-
na inanıyoruz.

A- NİKAHDA VELAYET ŞARTI

Nikah bir müslümanın yapmış olduğu önemli bir sosyal hadisedir. Bu konuda sünnet nasıl varid olmuştur? Tatbikatı ne olmuştur? Fertleri böyle sosyal bir münasebette nasıl etkilemiştir? Biz bunları göstermeye çalışacağız.

I- KONUNUN MUSANNEF'DEKİ YERİ

أن عائشة أخبرته أن رسول الله ﷺ قال: أيتها امرأة نكحت بغير إذن وليها فنكاحها باطل. فنكاحها باطل. ولها مهرها بما أصاب منها فان اشتجروا فالسلطان ولي من لا ولي له.

10472-Hz. Aişe Rasûlullah'ın şöyle dediğini haber verdi: "Hangi kadının velisinin izni olmadan evlenirse, nikahı batıldır. Nikahı batıldır. Ona ilişildiği kadar mihir hakkı vardır. Eğer anlaşmazlığa düşerlerse, velisi olmayanın velisi sultandır."(1)

Urve b. Zübeyir diyor ki; bunu Ma'mer'e anlattım. O da bana şunu haber verdi: "Ben Zühri'ye sordum. Veli izni olmadan evlenirse ne olur? Dedi ki: Eğer küfüv (denk) olurlarsa caizdir."(2)

عن عمران بن الحصين: قال النبي ﷺ: لا نكاح إلا بولي وشاهدي عدل.

10473-İmran b. Husayn (52/ 672) Allah Rasûlü'nün şöyle dediğini naklediyor: "Veli izni ve iki adil şahid olmadan nikah yoktur."(3)

عن أبي بردة: أن النبي ﷺ قال: لا نكاح إلا بولي.

10474-Ebû Bürde (46 / 666) naklediyor: " Veli izni olmadan nikah yoktur."(4)

Bu vermiş olduğumuz hadisler, Abdurrezzak'ın Musannef'ine almış olduğu rivayetlerdir. Bunlar nikahta veli izninin şart olduğunu göstermektedir. Fakat biz konunun daha iyi anlaşılması için, diğer kaynaklara da müracaat edeceğiz. Onlar ile konuyu değerlendireceğiz.

-----

(1) San'ânî, VI, 195

(2) San'ânî. VI, 195

(3) San'ânî, VI, 196

(4) San'ânî, VI, 196

II- NİKAHTA VELİ İZİNİNİ ŞART GÖREN SAHABE VE TABİUN

عن علی قال : لا نکاح إلا بولی یاذن .

10476- Hz.Ali'den naklediliyor:" Veli izin vermedikce nikah yoktur" dedi.(1)

10477-Hz.Ali;"Eğer veli izinsiz evlenirler,duhul de olursa ayrılmazlar.Yoksa ayrılırlar." dedi.(2)

10479-Hz.Ali,anne ve dayıyı veli olarak kabul etmiş,onların nikahını caiz görmüştür.(3)

10480-Şa'bî naklediyor:"Hz.Ömer,Hız.Ali,Hız.İbn.Mes'ûd ve Kâdı Şureyh (78 /697) veli izni olmayan nikahı geçerli saymıyorlardı."(4)

10483-İbn Abbas ;"Fâhişelerin nikahı için veli izni gerekmez.Fakat,diğer nikahlarda şu dört şey mutlaka gerekir:Talip,veli ve iki şahit."(5)

10484- Ömer b.Abdulaziz (101/ 719) veli izni olmadan evlenenin nikahını reddetmiştir.(6)

10492-İbrâhim (95 / 713) : " Veli izni olmadan nikah yoktur"dedi.(7)

10494-Ebû Hüreyre:"Kadın kendi kendini nikah edemez."(8)

10495-Nâfi' naklediyor:"Hz.Ömer kızlarına velilik yaptı.Hz.hafsa bir kadını evlendireceği zaman kardeşi Abdullah'a söylediler."(9)

10499-Hz.Aişe birini nikahlayacağı zaman ailesinden birini çağırıyor ve ona:"Ey falan nikahla kadınlar nikahlamazlar" diyordu.(10)

10503-Süfyan Sevri'ye sordular:"Üç kardeşden biri kız kardeşini evlendirir,diğer ikisi de buna karşı çıkarlarsa ne olur?

- Eğer denk olurlarsa caizdir." dedi.(11)

10506-Hasan Basrî (110/728)'ye ısrarla veli izni olmadan evlenme soruldu,o da tekra,tekrar şöyle dedi:" Veli olmadan nikah olmaz. Ben başka bilmiyorum."(12)

(1) San'ânî.VI,196

(2) San'ânî,VI,196

(3) San'ânî,VI,197

(4) San'ânî,V1,197

(5) San'ânî,VI,198

(6) San'ânî.VI,198

(7) San'ânî,VI,200

(8) San'ânî,VI,200

(9) San'ânî,VI,200

(10)San'ânî,VI,201

(11) San'ânî,VI,202

(12) San'ânî,VI,202

III- NİKAHTA VELİ İZİNİNİ ŞART GÖRMİYEN SAHABE VE TABİUN

عن معمر قال: سئلت الزهري عن الرجل يتزوج بغير ولي قال: إن كان كفواً لم يفرق بينهما .

10472-Ma'mer naklediyor" Zührî'ye veli izni olmadan evlenen adamı sordum.Şayet denk iseler ayrılmazlar ,dedi."(1)

10503-Süfyan Sevrî"Eğer denk olurlarsa cizdir."(2)

10505-Hasan Basri naklediyor:" Bir kadın bir erkeği isterse bakarız.Eğer denk iseler evlendiririz.Şayet denk değillerse evlendirmeziz."(3)

Musannef'de konu ile ilgili görüşler bunlar.Veli iznini şart görmeyen sahabe kavli bulamadığımız için buraya alamadık.Diğer kaynaklardan bulduklarımızı ise,konunun değerlendirilmesi kısmında vereceğiz.

IV- KONUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kuran evlenmeyi helal ve caiz görerek müsaade etmiştir.Bu konuda şöyle buyurmuştur:

« فأنكحوا ما طاب لكم من النساء...»

"Kadınlardan hoşlandıklarınız ile evlenin.."(4)

Allah teala bu ayetinde evlenmeyi helal olarak açıklamış ve serbest bırakmıştır.Ayette,âdil olmanın dışında da başka bir şart zikredilmemiştir.Veli izninin nikaha bir şart olarak getirilmesi,sünnetin getirdiği bir hükümdür.Bu durum sünnetin teşri'deki yeri bakımından da önemlidir.

Buraya kadar verdiğimiz haberleri,iki ana noktada toplamak mümkündür:

a- Sahabe ve tabiunun genel görüşü,nikahta veli izninin şart olması istikametindedir.

b- Veli iznini şart görmeyen tabiun imamları da,küfuv (denk) olma şartını ileri sürmüşlerdir.

(1) San'ânî,VI,196

(2) San'ânî,VI,202

(3) San'ânî,VI,202

(4) Nisâ,4/3

Bizim üzerinde duracağımız nokta şudur: Veli iznini şart görenler zaten sünnete muhalefet etmiş olmuyorlar. Zira sünnette izin mevcut - tur. Acaba, gerek denklik şartıyla , gerekse de denklik olmadan nikahı caiz görenlerin dayanakları nedir? Daha sonraları, Hanefi'lerin gö - rüşü olarak meşhurlaşacak bu amelin şer'i mesnedleri nelerdir? Bun - ları göstermeye çalışacağız.

Veli iznini şart görmeyenlere göre, onların görüşlerini destekleyen hadisler mevcuttur. Yani görüşleri sünnete muvafıktır. Söz konusu ha - dis İbn. Abbas tarafından nakledilmektedir: *عن ابن عباس: قال النبي ﷺ: الأيم أحق بنفسها*

بنفسها من وليها والبكر تستأذن في نفسها وإذنها صماتها. وفي لفظ مسلم: الثيب أحق بنفسها من وليها والبكر تستأمن وإذنها سكوتها.

İbn Abbas naklediyor: Rasûlullah buyurdu ki: "Dul kadın kendi ken - disini nikahlamada velisinden fazla hakka sahiptir. Bakireden de i - zin alınır. Onun izni susmasıdır." Müslim'in rivayetinde şu ziyade vardır: " Bâkire ile velisi istişare eder." (1)

Bu hadis için Zeylâî (762/ 1351) İbn. Cevzi (597 /1200)'nin şöyle de - diğini naklediyor: " Bu hadis dul için ' أحق ' daha layık diyor. O halde bakire için de ' حق ' hak sabit olmuş olur. Yani, onun daha faz - la hakkı var, bakirenin de hakkı var demektir. Hak sabittir." (2)

Bu konuda delil teşkil eden bir diğer rivayette, Said b. Mansur'un (227/842) rivayetidir. *جاءت امرأة إلى النبي ﷺ فقالت: إن أبي أنكحنى رجلاً وأنا*

كارهة. فقال النبي ﷺ لا بأس بها: لا نكاح لك. وإذ هي فانكحنى من شئت

"Bir kadın Rasûlullah'a geldi; babam beni istemediğim biriyle ev - lendirdi, dedi. Allah Rasûlü adama, sana nikah hakkı yoktur, dedi. Kı - za ise, git dilediğnle evlen dedi." (3) Bu hadisi Buhari; "Kızı iste - mediği birine verenin nikahı merduttur" başlığının altında zikret - mektedir.

İşte bu haberleri, özellikle de hanefiler, veli izni olmadan geçer - li saydıkları nikaha aid görüşlerine delil kabul etmekteydiler. Ya - ni, kendilerini sünnete muhalif amelde bulunmuş görmemektedirler.

(1) Müslim, I, 455 ; Ebû Dâvud, I, 286 ; Tirmîzi, I, 145 Nesâî, II, 77
Mâlik, I, 189

(2) Zeylâî, Nasbu'r-Raye, III, 182

(3) Buhârî, VI, 135

Bizim konunun başında, Hz. Aişe'ye aid bir haber olarak verdiğimiz, veli izni olmadan yapılan nikahın iptalini ifade eden hadis için, Zeylâî rivayet bakımından delil olmaya sâlih değildir, demektedir. (1) Hz. Aişe hadisini aynı tarık ile, Ebû Dâvud, Tirmîzî ve İbn. Mâce'de rivayet etmişlerdir. Zeylâî bu rivayet hakkında Hâkim'in şu sözünü nakletmektedir:

" İbn. Cüreyc Zührî ile karşılaşınca ona şöyle dedi: Süleyman b. Musa bize senden şu hadisi naklediyor. Zührî, o hadisi bilemedi. Süleyman b. Mûsa için hayırlı şeyler söyledi ve şöyle dedi: Ben onun bana karşı vehm içinde olduğundan korkuyorum." (2)

Veli izni olmadan yapılan nikahın iptalini ifade eden en önemli rivayet budur. Onun da senedinde vehmle itham edilen bir râvî vardır. Zeylâî Hz. Aişe hadisinin ihticaca uygun olmamasının bir diğer sebebinin de, Hz. Aişe'nin kendi rivayetiyle amel etmemesidir, demektedir. Bu hususda da şu haberi nakletmektedir:

"Hz. Aişe Abdurrahman'ın kızı Hafsa'yı, o Şam'da iken evlendirdi. Abdurrahman dönünce buna itiraz etmedi." (3)

Mezkur rivayetler ile hanefiler, veli izninin sünnette bir şart olarak sabit olmadığını dolayısıyla, veli izni olmadan da nikahın olabileceğini savunmuşlardır. Onlar muhaliflerin görüşlerini destekleyen rivayetleri, hükme mesnet olmaya uygun görmemektedirler.

Biz hanefilerin ve nikahta denkliği esas alan tabiun imamlarının görüşlerinin şu noktalara dayandığını düşünüyoruz.

a- Kendi görüşlerini destekleyen rivayetler mevcuttur.

b- Muhalif görüşte olanların delil kabul ettikleri hadislerin, kusurlu tarafları vardır.

c- Müslim'in rivayet ettiği hadisde "istişare" lafzının kullanılması, velinin bir şart değil de kızına iyiyi ve doğruyu göstermede ona rehber olması gerektiğini ifade ediyor. Kızını tecrübesizce kendi haline bırakmamanın, veliye aid bir görev olduğunu ifade ediyor.

d- İbn Abbas'ın rivayetinde "git istediğin ile evlen" buyrulması bu görüşün doğruluğunu delil kabul edilmektedir.

(1) Zeylâî, III, 185

(2) Zeylâî, III, 185

(3) Zeylâî, III, 186

Bizim yukarıya sıralamaya çalıştığımız noktalardan sonra, bu konu ile ilgili kanaatımız şudur: Nikahta veli iznin şart olup olmaması hususunda görülen muhalefet, sünnete olan bir muhalefet değildir. Zira her iki amel ve görüşte olanlar da, amellerine sünnetten delil getirmektedirler. O halde bu mevzudaki muhalefeti, mevcut sünneti seçme ve amele esas yapmaktaki bir ihtilaf olarak değerlendirme daha isabetli olur kanatindeyiz.

B- EHL-İ KİTAP İLE EVLİLİK

Ehl-i kitap ile evlenmenin meşru olması hem Kitap ile ,hem de sünnet ile sabittir.Bu konuda Allah teala şöyle buyurmaktadır:

والمحصنات من الذين أوتوا الكتاب من قبلكم إذا آتيتوهن أجورهن....

" Sizden evvel kendilerine kitap verilenlerin iffetli ve hür kadınlarını, mihirlerini verdiğiniz takdirde nikahlamanızda bir vebal yoktur."(1)

Ayet,bu husustaki cevazı açık bir şekilde ifade etmektedir.

I- KONUNUN MUSANNEF'DEKİ YERİ

عن بن جريج عن عطاء قال: لا بأس بنكاح نساء أهل الكتاب ولا ينكح المسلمون نساء العرب .

12666- İbn Cüreyc Atâ'dan naklediyor:"Ehl-i Kitap ile evlenmede bir mahzur yoktur.Müslümanlar,nisâü'l-arab (2) ile evlenemezler."(3)

قال قتادة في قوله دد ولانكحوا المشركات، المشركات ممن ليس من أهل الكتاب .

12667-Katâde (117/ 735), "müşriklerle evlenmeyin" ayeti hakkında şöyle dedi:"Müşrik kadınlar ehl-i kitap olmayanlardır."(4)

عن قتادة: أن حذيفة نكح يهودية زمن عمر. قال عمر: طلقها فانها جمره. فلم يطلقها حذيفة لقوله. حتى اذا كان بعد ذلك طلقها .

12668- Katâde naklediyor:"Huzeyfe (36 /656) yahûdî bir kadın ile Hz.Ömer zamanında evlenmişti.Hz.Ömer ona:Onu boşa o bir ateştir,dedi.Huzeyfe onun sözünden dolayı boşamadı.Daha sonra,onu boşadı."(5)

12669- Atâ'ya,Allah Rasûlü'nün ashabından ehl-i kitap ile evlenen var mıydı,diye sorulunca:" Evet Huzeyfetü'l-Yeman'dır"dedi.(6)

عن بن جريج: أن طلحة بن عبيد الله نكح بنت عظيم يهود. قال فحزم عليه عمر إلا ما طلقها .

12672- İbn Cüreyc naklediyor:"Talha b.Ubeydullah yahûdîlerin büyüklerinden birinin kızı ile evlendi.Hz.Ömer onu boşatıncaya kadar sıkıştırdı."(7)

(1) Mâide,5/5

(2) Bu rivayette geçen,"Nisâü'l-Arab" ifadesi için,Musannaf'in muhakkiki Âzâmî,dip notta şu açıklamayı yapmaktadır:Nisâü'l-Arab ehl-i kitap değildir.Ehl-i kitap İsrâil oğullarıdır.Bak:Musannef,VI,78

(3) San'ânî,VII,176 (4) San'ânî,VII,177 (5) san'ânî,VII,177

(6) San'ânî,VII,177 (7) San'ânî,VII,178,VI,79

12675- Tâvus (106/724) : "Ehl-i kitap ile evlenmede mahzur yoktur." dedi.(1)

عن سعيد بن المسيب أن عمر بن الخطاب كتب إلى حذيفة بن اليمان وهو بالكوفة ونكح امرأة من أهل الكتاب. فكتب أن فارقها. فانك بأرض المجوس وإني أخشى أن يقول الجاهل.... كافرة. فد تزوج صاحب رسول الله صلى الله عليه وسلم. و يجهر الرخصة التي كانت من الله فيتزوجوا نساء المجوس. ففارقها.

12676- Said b. Müseyyeb naklediyor: "Huзейfe Kûfe'de iken ehl-i kitap ile evlendi. Hz. Ömer ona şöyle yazdı: Onu boşa, sen Mecûsîlerin bölgesindesin. Ben cahil birinin şöyle demesinden korkarım. Kâfire bir kadın... Rasûlullah'ın arkadaşı onunla evlendi. O, bunun Allah' - dan bir ruhsat olduğunu bilmez ve Mecûsî kadınlar ile evlenirler. O da hemen ondan ayrıldı."(2)

جابر بن عبد الله يـأـل عن نكاح المسلم اليهودية والنصرانية فقال: تزوجهن زمان الفتح بالكوفة مع سعيد بن أبي وقاص ونحن لانكاد نجد المسلمات كثيراً. فلما رجعنا طلقناهن قال: نساءهم لناحل ونسائنا عليهم حرام.

12677-Câbir b. Abdullah (78 / 697) 'a, bir müslümanın yahûdî ve hristiyan kadın ile evlenmesi sorulunca şöyle dedi: " Fetih zamanında, Said b. Ebî Vakkas (55/ 675) ile beraber olanlar, Kûfe'de evleniyorlardı. Biz orada çok müslüman kadın bulamıyorduk. Oradan döndüğümüzde onları boşadık. Onların kadınları bize helal, bizim kadınlarımız onlara haramdır."(3)

عن معمر، عن الزهري وقتادة قالا: لا يحل لك أن تنكح يهوديا ولا نصرانيا ولا مجوسيا.

12678- Ma'mer, Zührî ve Katâde'nin şöyle dediğini naklediyor: "Sana ne yahûdî, ne hristiyan, ne de mecûsî kadın ile evlenmen helal değildir."(4)

(1) San'ânî, VII, 178

(2) San'ânî, VII, 178

(3) san'ânî, VII, 179

(4) San'ânî, VII, 179

II- KONUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kuran'ı Kerim'in cevaz verdiği, bir kısım sahabenin de tatbik ettikleri ehl-i kitap ile evlenmeye, özellikle Hz. Ömer ve tabiundan da Zühri ile, Katade karşı çıkmışlardır. Bizim yukarda verdiğimiz rivayetlerde bunun gerekçeleri de kısmen izah edilmiştir. Biz bunları maddeler halinde vermeye çalışacağız.

a- Kuran'ın ve sünnetin bu konuda izin vermesi bir ruhsattır. Yani icab ederse müslümanlar bu ruhsattan istifade edeceklerdir. Bu emir değil bir ruhsattır. Hz. Ömer bu ruhsatın terkinin müslümanlar için daha faydalı gördüğünden yasaklamıştır.

b- Hz. Ömer, Huzeyfe'ye o bir ateştir, derken onlara güvenilemeyeceğini ifade ediyor. Çünkü onların namus, iffet gibi anlayışları bizimki gibi değildir. Bir müslümana yakışmayacak bir harekette bulunabilirler. Bu nedenle onlardan uzak durulması maslahata daha uygundur.

c- Müslümanlar daha çok Kûfe'de evlenmişlerdir. Halbuki orası fitne ile meşhur bir yerdir. Hem de mecûsîlerin çok olduğu bir mahaldir. O radaki ehl-i kitap ile evlenmede iki türlü zarar söz konusudur. Biri si, cahiller bunun dînî bir ruhsat olduğunu bilemezler ve sahabe hakkında su-i zan ederler. Diğeri ise onların fitneleri ve fuhuşları tehlikesidir.

d- Müslümanların ehl-i kitap ile evlenmeleri, müslüman kadınlar için mahzurludur. Zira onlara talep olmayacak ve zor durumda kalacaklardır. Bu zikrettiğimiz noktaları şu esasta toplayabiliriz:

Ehl-i kitap ile evlenme İslam toplumu için, sosyal bir proplem olma tehlikesi arz edince, Hz. Ömer müslümanların umumi menfaatleri için bu ruhsatı yasaklamıştır. Böyle bir tehlike söz konusu olmadığı zaman hüküm yine geçerlidir. O halde bu uygulama bir hükmü iptal değil, hükmün icra zamanını iyi tesbit etmedir. Zira hüküm yine vardır ve geçerlidir. Haberlerde Hz. Ömer müslümanları iknaya çalışması da, yani bu konudaki hükmü kabul ile beraber, o ameli terk etmeye onları çağırması, yukardaki arzettiğimiz hususları desteklemektedir.

C- ÜÇ TALAK VE BİR SAYILMASI MESELESİ

Üç talakın Rasûlullah devrinde bir sayıldığına dair, rivayet olduğundan bu konuda hem sahabe ve tabiun devrinde, hem de daha sonra ihtilaf edilmiştir. Hatta üç talakı birden söylemeyi geçerli kabul edenin Hz. Ömer olduğu ve onun açık sünnete muhalif amelde bulunduğu iddia edilmiştir. İbn Kayyim gibi bazı alimler bu görüşü savunmuşlardır. Biz burada, Musannef'den konuyu aktaracak, diğer kaynaklarla beraber bu konuda sünnete nasıl bir muhalefetin söz konusu olduğunu incelemeye çalışacağız.

I- KONUNUN MUSANNEF'DEKİ YERİ

عن ابن عباس: طلق عبد يزيد أم ركانة ونكح امرأة من مزينة. فجاءت النبي ﷺ قالت: ما يعني عني الا كما ينبغي هذه الشعرة ففرق بيني وبينه. فدعا ركانة واخوته وقال لجلسائه: أثرون فلاناً منه يشبه فلاناً كذا! قالوا: نعم! فقال لعبد يزيد: طلقها! ففعل. فقال: راجع لإمرأتك! قال: إني طلقتها ثلاثاً! قال: علمت راجعها. ثم تلا آية النساء.

11334- İbn Abbas'dan naklediliyor: Abd Yezid hanımı Ümmü Rükâne'yi boşadı. Müzeyne kabilesinden bir kadın aldı. O kadın da Rasulul - lah'a gelip, onun kendisine kıl kadar faydası olmadığını, bu nedenle aralarını ayırmasını istedi. Allah Rasûlü de, Rükâne ve kardeşlerini çağırıp orada bulunanlara şöyle dedi: "Ne dersiniz, Rükâne ile kardeşi birbirine benziyor, değilmi? Evet, dediler. Rasûlullah Abd Yezid'e; " Onu boşa" dedi. O da boşadı. Sonra ona; " Karına dön" buyurdu. Adam: " Ben onu üç talak boşadım." dedi. Allah Rasûlü; "Biliyorum, sen ona dön" buyurdu ve şu ayeti okudu:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِقُوهُنَّ لِحَدَّتِهِنَّ .

"Ey Nebi! Kadınlarınızı boşadığınız zaman iddetleri içinde boşayın"(1)

(1) Talak, 65/1 ; San'ânî, VI, 390

11335-İbn Abbas naklediyor: Bir adam Allah Rasûlü zamanında hanımını üç talak boşadı.Allah Rasûlü ona hanımına dönmesini söyledi. Adam ben onu üç talak boşadım deyince,Allah Rasûlü:"Anladım dedi ve şu ayeti okudu: Ey Nebi! Kadınlarınızı boşadığınız zaman iddetleri içinde boşayın."(1)

عن ابن عباس: قال: كان الطلاق على عهد رسول الله ﷺ وأبي بكر وسنين من خلافة عمر، طلاق ثلاث واحدة. فقال: عمر: إن الناس استعجلوا أمراً كانت لهم فيه أناة فلو أمضيناهم عليهم فامضاه عليهم.

11336- İbn Abbas naklediyor:Talak; Rasûlullah,Hz.Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetinin ilk bir kaç yılında,üç talak bir sayılıyordu. Hz.Ömer şöyle dedi:" İnsanlar ağır davranmaları gereken bir hususta acele ediyorlar.Eğer onları kendi hallerine bırakırsak, devam ederler."(2)

« عن ابن جريج: أن أبا الصهباء قال لابن عباس: تعلم أنها كانت الثلاث تجعل واحدة على عهد رسول الله ﷺ وأبي بكر وثلاثاً من إمامة عمر؟ فقال ابن عباس: نعم! ..»

11337- İbn Cüreyc naklediyor:Ebû Sahbâ (97/715) İbn Abbas'a dedi ki:

- Sen Rasûlullah devrinde,Hz.Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in ilk yıllarında,üç talakın bir sayıldığını bilmiyor musun? İbn Abbas:

- Evet,dedi.(3)

فَسئل أبو الصهباء عن الرجل يطلق امرأته ثلاثاً جميعاً فقال ابن عباس: كانوا يجعلونها واحدة على عهد رسول الله ﷺ وأبي بكر وولاية عمر إلا أقلها حتى خطب الناس وقال: قد أكثرتم في هذا الطلاق فمن قال شيئاً فهو على ما تكلم به ..»

11338- Ebû Sahba,karısını üç talak boşayan adamın durumunu sordu. İbn Abbas ona şöyle dedi:" Rasulullah devrinde,Hz.Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetinin bir kısmında bir sayılıyordu.Ta ki Hz.Ömer insanlara şöyle söyledi:

- Siz bu talakı çok söyler oldunuz.Kim ne derse,o dediği şey üzeredir."(4)

(1) San'ânî.VI,391

(2) San'ânî,Vı,392

(3) San'ânî,VI,392

(4) San'ânî,VI,392

11339- Abdurrezzak, Yahya b. Alâ'dan naklediyor. Ubâde b. Sâmit (34 / 654) 'in dedesi, hanımını bin talak boşadı. Allah Rasûlü'ne gelip dedesinin durumunu anlattı. Rasûlullah şöyle dedi:
- Deden Allah'tan korkmuyor mu? Ona üç demek yeter. Gerisi zulümdür. Allah Dilerse azab eder dilerse affeder." (1)

عن زيد بن وهب: قال: لكان رجل لعاباً بالمدينة بالطلاق قالوا: أطلقت إمرأتك؟ قال: نعم! قالوا: كم؟ قال: ألفاً. فرفع إلى عمر قال: فطلقت إمرأتك. فقال: إنها كنت ألعب. فعلاه بالدرة وقال: إنها يكفيناك من ذلك ثلاثة

11340- Zeyd b. Vehb naklediyor: Bir adam Medine 'de hanımını boşamakla alay edip oynuyordu. Ona dediler ki: Karını boşadın mı? Adam: Evet dedi. Kaç talak dediler. Adam: Bin, dedi. Durum Hz. Ömer'e haber edilince, "Sen karını boşadın" dedi. Adam, ben oynuyordum, dedi. Hz. Ömer kamçısını vurdu ve: "Sana üç demen yeter" dedi. (2)

أتى رجل ابن مسعود فقال: إني صلت إمرأتى عند النجوم. فقال ابن مسعود في نساء أهل الأرض كلمة لا أخطئها. وجاءه رجل آخر فقال: إني طلقت إمرأتى ثمانياً. قال ابن مسعود: يا أيها الناس! قد بين الله الطلاق. فمن طلق كما أمره الله فقد بين. ومن لبس جعلنا به لبسه لا تلبسون على أنفسكم ثم نجعل عنكم. قال: نعم! هو كما تقول. لو كان عنده نساء أهل الأرض ذهبن كلهن.

11342- Bir adam ibn Mes'ûd'a geldi ve: "Ben hanımımı yıldızlar sayısınca boşadım" dedi. İbn Mes'ûd, dünya kadınlarıyla ilgili bir şeyler dedi ama ezberleyemedim. Sonra bir başkası geldi. "Ben hanımımı sekiz kere boşadım" dedi. İbn Mes'ûd şöyle söyledi:
- "Ey İnsanlar! Allah boşamayı açıklamıştır. Kim boşayacaksa, Allah'ın açıkladığı üzere boşasın. Kim işi karıştırırsa, ona karıştırırız. Bizim çözemeyeceğimiz şekilde işlerinizi karıştırmayınız. (Adama dönerek) Evet iş dediğin gibidir. Yani, eğer yanında tüm dünya kadınları olsaydı, hepside giderdi." (3)

عن سالم، عن ابن عمر: من طلق إمرأته ثلاثاً، طلقت وعصى ربه

11344-Sâlim, İbn Ömer'den naklediyor: "Kim üç talak boşarsa, karısı boş olur ve rabbine isyan etmiş olur." (4)

(1) San'ânî, VI, 393

(2) San'ânî, VI, 394

(3) San'ânî, VI, 395

(4) San'ânî, VI, 395

عن عطاء، عن ابن عباس: قال رجل لابن عباس: رجل طلق امرأته مائة. فقال ابن عباس: يأخذ من ذلك ثلاث ويدع سبعا وتسعين.

11348- Atâ İbn Abbas'dan naklediyor: Bir adam İbn Abbas'a şöyle dedi: "Adam karısını yüz defa boşarsa?" İbn Abbas: "Üç tanesini alır doksan dokuzunu bırakır." dedi.(1)

قال مجاهد عن ابن عباس: قال له رجل: يا أبا عباس! أطلقت امرأتى ثلاثاً. فقال ابن عباس: يطلق أحدكم فسحمت ثم يقول: يا أبا عباس! عصيت ربك وطرقت امرأتك.

11352- Mücâhid İbn Abbas'dan naklediyor: Bir adam şöyle dedi: -Ya İbn Abbas! Karımı üç talak boşadım. İbn Abbas ona: -Sizden biriniz ahmaklık edip hanımını boşuyor, sonra Ebâ Abbas diyor. Sen rabbine isyan ettin. Karın da boştur.(2)

عن سعيد بن جبیر عن ابن عباس: جاء ابن عباس رجل فقال: طلقت امرأتى ألفاً. فقال: ثلاث تحرمك عليك وبقيتها عليك وزراً. اتخذت آيات الله هزواً.

11353- Said b. Cübeyr İbn Abbas'dan naklediyor: İbn Abbas'a bir adam geldi: "Ben hanımımı bin defa boşadım" dedi. İbn Abbas: - Üçü onu sana haram kılar. Gerisi de sana günah olarak kalır. Çünkü Allah'ın ayeteini alaya aldın. (3)

Musannef'den nakledeceğimiz, konu ile ilgili haberler bunlar. Diğer kaynaklardan aktaracağımız rivayetleri, konuyu değerlendirme bölümünde vereceğiz.

(1) San'ânî, VI, 396

(2) San'ânî, VI, 397

(3) San'ânî, VI, 397

II- KONUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Abdurrezzak'ın Musannef'indeki rivayetlerde, üç talak ile ilgili iki görüşe aid haberler de verilmiştir. Yani, hem üç talakın bir sayılması ile ilgili, hem de üç talakın geçerli olmasıyla ilgili haberler. Biz bu konuyu şu ana noktalar üzerinde işlemeye çalışacağız.

a- Üç talakın Rasûlullah zamanındaki şekli

b- İbn Abbas'a nisbet edilen üç talakın bir sayılması ile ilgili rivayetin sıhhati.

c- Hz. Ömer ve üç talak tatbikatı.

Bu noktalar vüzuha kavuştuğu taktirde, mevzuun anlaşılacağına inanıyoruz.

a- ÜÇ TALAKIN RASULULLAH DEVRİNDEKİ ŞEKLİ

Rasûlullah devrinde bu konudaki uygulamayı ifade eden bir rivayeti vermekle mevzuu ele alacağız. Bu hadisi biz bir yönüyle Musannef'den de verdik.(1) Hadis şudur:

عن عبادة بن صامت قال: طلق جدى امرأة له ألقى تطليقة. فانطلقت الى النبي ﷺ فسئلته: قال: أما إنقى الله جدك أما ثلاثة فله وأما تسحمة وسبعة وتسعون فعدوان وظلم. إن شاء الله عذبه وإن شاء غفر له.

وفي رواية عن ابن صامت: قال النبي ﷺ: إن أباكم لم ينق الله تعالى فيجعل له من أمره مخرجاً. بانت منه بثلاث على غير السنة. وتسحمة وسبعة وتسعون إثم في عنقه.

Ubâde b. Samit rivayet ediyor: "Dedem karısını bin talak boşadı. Rasûlullah'a gittim ve ona sordum. Buyurdular ki:

- Deden Allah'dan korkmuyor mu? Üçü dedene yeter. Dokuz yüz doksan yedisi düşmanlık ve zulümdür. Allah dilerse azab eder dilerse affeder.

Ubade b. Samit bir başka rivayetinde, şu farkla rivayette bulunuyor:

"Gerçekten babanız Allah'dan korkmuyor. Bu nedenle de Allah ona bir çıkış yolu vermiyor. Üç hanımını bid'at olarak boş eder. Geri kalanı dokuz yüz doksan yedisi de boynunda günahdır."(2)

(1) Bu hadis için bak, "Konunun Musannef'deki Yeri" bölümü, 11339 nolu hadis

(2) Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 338

Bu hadis, boşama için üç demenin yeterli olacağını ifade ediyor. Şu hadis de bize, Rasûlullah'ın tatbikatı hususunda bilgi vermektedir:

أخبر رسول الله ﷺ: عن رجل طلق امرأته ثلاثاً فقام غضباً قال: أيلعب بكتاب الله تعالى وأنا بين أظهركم.

"Allah Rasûlü'ne hanımını üç talak boşayan birisi haber verilince kızarak ayağa kalktı ve: Ben aranızdayken Allah'ın Kitab'ı ile mi oynuyor, buyurdu."(1)

Bu rivayette de, Allah'ın Kitab'ında açıkladığı şekile uymadan boşamaya Allah Rasûlü kızıyor ve bunu Kitab ile oynama kabul ediyor. Allah Rasûlü'nün üç talakı geçerli kabul ettiğini gösteren bu rivayetler, Ebû Rükâne hadisi ile çelişmektedir. Çünkü o hadiste Allah Rasûlü, Ebu Rükâne'ye hanımına dönmesini emretmiştir. bizim Musannef'den yaptığımız nakilde. Ebu Rükâne; "Ben üç talak boşadım" demektedir. Allah Rasûlü'de; biliyorum sen dön buyurmuştur." Biz bu hadis hususunda âlimlerin söylediklerini naklettikten sonra, Allah Rasûlü devrindeki uygulama hakkında bir neticeye varmış olacağız.

Hattâbî (388/998) bu hadis ile ilgili şunları nakletmektedir:

"Ahmet b. Hanbel bu hadisin tüm rivayet yollarının zayıf olduğunu söylemiştir. Ayrıca Ebû Dâvud bu hadisi ceyyid bir tarık ile rivayet etmiş ve rivayette, Ebû Rükâne; "Ben bir kastedmiştim" demiştir. (2) Rasûlullah'da onun bu ifadesine binâen geri döndürmüştür. Ebû Rükâne ikinci talakı Hz. Ömer devrinde, üçüncü talakı da Hz. Osman devrinde vermiştir. (3) Bu rivayetlere göre Rasulullah devrinde üç talak bir sayılmamış, ancak bir kastedilenler ve "elbette" lafzı ile yapılan boşamalar bir sayılmıştır. Zira Ebû Dâvud'un rivayet ettiği şu hadis buna delildir. "Ebû Rükâne, Rasûlullah'a hanımını elbette ile boşadığını söyleyince, Allah Rasûlü'de geri döndürdü."(4) Bu rivayetler bize, Ebû Rükâne hadisinin, üç talakın Rasûlullah devrinde bir sayıldığını göstermeye elverişli olmadığını ifade etmektedir.

Bu konu da önemli bir haber de, İbn Abbas'a nisbet edilen haberdir. Biz onu müstakil bir başlık altında işleyeceğimizden burada bahset-

(1) Nesâî, Sünen, II, 99

(2) Ebû Dâvud, II, 646

(3) Ebû Dâvud, II, 646

(4) Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Hattâbî, Şerh-u Meâlimi's-Sünen, II, 646

miyoruz. Biz buraya, meşhur bir kısım sahabenin üç talakı geçerli kabul etmelerini gösteren bazı rivayetleri alacağız. Onları zikretmekten maksadımız ise, üç talak uygulamasının malum ve bilinen bir husus olduğunu göstermektir.

عن أنس بن مالك، قال عمر: في الرجل يطلق امرأة ثلاثاً قبل أن يدخل بها: هي ثلاث لا تحل له حتى تنكح زوجاً غيره.

"Enes b. Mâlik, duhulden evvel (karı koca ilişkisinden önce) karısını üç talak boşayan kişiye Hz.Ömer'in şöyle dediğini nakledi - yor: O (talak) üçtür. Başkası nikahlamadan helal olmaz."(1)

فقال علي فيمن طلق امرأة ثلاثاً قبل أن يدخل بها: لا تحل له حتى تنكح زوجاً غيره

Hız. Ali duhulden evvel üç talak boşayan için şöyle dedi: "Başkası nikahlamadan helal olmaz."(2)

قال مغيرة بن شعبان فيمن طلق امرأة مائة: ثلاث تحرم وسبع وتسعون فضل.

Hanımını yüz talak boşayan kişiye, Muğîre b. Şu'be (50 /670) şöyle dedi: "Üç haram kılar doksan yedisi de fazladır."(3)

Bir adam İbn. Mes'ûd'a geldi ve şöyle dedi:

- Ben hanımımı iki yüz talak ile boşadım. İbn Mes'ûd; sana ne dediler:
- Bana karımın benden boş olduğunu söylediler. İbn Mes'ud:
- Doğru söylemişler, dedi. (4)

Bu haberler ile , Rasûlullah devrinde, üç talak hanımını boşayanların, hanımlarının boş olduğu ve hangi sahabeye sorulsa bunu böyle bildiği anlaşılıyor. Yani, Allah Rasûlü devrinde üç talakın bir sayılması ile ilgili haberler, yanlış olmasa bile yanlış anlaşılmıştır. Rasûlullah devrine aid uygulama meselesi, İbn Abbas ile ilgili rivayet üzerinde durduktan sonra daha da iyi anlaşılacaktır.

(1) Beyhâkî, Sünenü'l-Kübrâ, VII, 334

(2) Beyhâkî, VII, 335

(3) Beyhâkî, VII, 336

(4) Mâlik, Muvatta' II, 46

b- İBN ABBAS'A NİSBET EDİLEN ÜÇ TALAKIN BİR SAYILMASI
MESELESİ

Musannef'den Ebû Sahbâ tarikiyle verdiğimiz rivayette, İbn. Abbas Rasûlullah devrinde üç talakın bir sayıldığını, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetinin bir kısmında bunun böyle devam ettiğini, daha sonra Hz. Ömer üç talakı üç saymakla, sünnete muhalif bir uygulama getirmiş olduğunu nakletmiştik. Yine Musannef'den ; Atâ', Mücâhid ve Said b. Cübeyir tarikiyle, İbn Abbas'ın karısını üç talak boşayan kişiye hanımının ondan boş olacağını, söylediğini naklettik. Görülüyor ki, Musannef'de de, İbn Abbas'a nisbet edilen haberler birbirleriyle gelişmektedir. O halde bu rivayetlerin hangisi i'timada şayandır ve hangisinde kusur bulunmaktadır. Bunları göstermeye çalışacağız.

Üç talakın bir sayılmasını, İbn Abbas'dan sadece Ebû Sahba'nın rivayet etmesine karşı, İbn Abbas'ın üç talakı bizzat kendisinin geçerli saydığını, tabiunun en meşhur muhaddis ve fakihleri nakletmektedir. Bunlar şunlardır:

1- Said b. Müseyyeb 2- Urve b. Amr 3- Zührî 4- Mâlik 5- Evzâî 6- İbn Ebi leylâ 7- Ahmed b. Hanbel (1)

Bu isimlere bizim yukarda Musannef'in rivayetlerinden alarak verdiklerimiz de ilave edilirse, İbn Abbas'ın üç talak hakkında nasıl bir görüşte olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Konunun başında vermiş olduğumuz rivayetlerde İbn Abbas, karısını üç talak boşayana kızıyor ve: "Sen rabbine isyan ettin" diyor. Acaba, Ebu Sahba'nın İbn Abbas'dan yaptığı rivayet sahîh olsaydı, İbn Abbas'ın şöyle demesi gerekmez miydi:

"Ey adam! Sen Allah'ın Kitab'ında açıkladığını dinlemedin. Onu hafife aldın ama, Allah yine de sana bir çıkış yolu verdi. Sen yüz talak da desen o birdir." Halbuki İbn Abbas hiç böyle dememiştir.

Biz Ebû Sahbâ'nın rivayeti için, en ma'kul yolun onu, Ebû Rükâne hadisinde de olduğu gibi, ya bir kastedilen için , ya da "Elbette" lafzı ile olan boşamaya aid olduğunu kabul etmek olacağını zannediyoruz.

-----
(1) Hattâbî, II, 650

İmam Beyhâkî, bizim bu kannatımızı destekleyen şu rivayeti nakletmektedir:

"İbn Ebî Hâtim; Ebu Zür'a'yı şöyle der ken işittim: İbn Abbas'dan rivayet edilen üç talakın bir sayıldığına dair haberin manası, bana göre şöyledir: Siz, onlar üç talakı bir sayıyorlardı, diye üç talak boşuyorsunuz. Halbuki bir sayılan üç talak; "sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun" şeklinde söylenen boşamaya aiddir. Hz. Ömer işte bunu çok ya - panlara kızdı ve üç saydı."(1)

Buraya kadar naklettiğimiz haberler, Ebu Sahba'nın rivayetinin, geçerli sayılan üç talaka aid değil, bir sayılan boşamalara aid olduğunu göstermektedir. Onun rivayeti - ni bu şekilde kabul etmeyi, nakledilen haberlerin hepsini bir arada, kabul edip değer - lendirmeye daha uygun buluyoruz. Eğer bu haberlerden sadece birisi alınır ise, diğer - sahih rivayetleri, reddetmek için zor tekellüflere girilecektir.

c- HZ. ÖMER VE ÜÇ TALK İLE İLGİLİ

UYGULAMASI

İbn Abbas'a nisbet edilen, "üç talakın bir sayılması" rivayetinin ifade ettiği mana, genel anlamdaki talak değil, özel ifadeler ile ya - pılan boşamalar için olduğu kabul edilirse, Hz. Ömer'e atfedilen uy - gulama da, sünnete muhalif olmaktan çıkar.

Biz Hz. Ömer'in uygulaması ile ilgili, Ömer Nasûhi Bilmen'in bir mütalaasını vermekle yetiniyoruz. Zira onun ifadeleri bizim tesbit - lerimizi destekleyici mahiyettedir.

"Hz. Ömer b. Hattab, bir meclisde yapılan üç talak ile, yalnız bir talak vuku bulacağı halde, bununla üç talakın vukuuna hükmetmiş değildir. Böyle bir şey nasıl tasavvur olunabilir? Nasıl olur da Hz. Faruk, bir talakı üç sayabilir? Nasıl olur da kabili ric'at (dönüşü - mümkün) olan bir talakı, kesin bir talak, kati bir beynunet olarak hük - meder? Hz. Ömer'in üç talak ile hükmetmesi, şer'i bir hüküm değil, bel - ki bir korkutma, bir ceza, bir ta'zir mesabesindeydi de, denemez. Böyle bir şey nasıl tasavvur olunur? Hiç Hz. Ömer gibi mücessem adalet olan bir zat, meşrû olan bir şeyden dolayı cezada, ta'zirden bulunabilir mi?

(1) Beyhâkî, VII, 338

Hiç helal olan bir şeyin haramlığına kâil olabilir mi? Peki, ya onun böyle gayr-i meşru bir hükmüne karşı ashâb-ı kiram sükut ederler miydi? O ashab ki; "Ey Ömer! Sen doğru yoldan çıkarsan, seni kılıçlarımızla o yola sevkederiz" demişlerdi.

O halde açığa çıkıyor ki; cenab-ı Faruk hazretlerinin hükmü, bir hükmü şer'idir. Kitab'a sünnete, icma-i ümmete müstenittir. İbn Abbas'ın Hz. Ömer'e dair naklettiği haber, yanlış anlaşılmıştır. İbn Abbas'dan nakledilen bu haber şazdır, mualleldir. Muhaddislerce mecruhtur. Bu mübarek zat, kendisinden yapılan rivayete muhalif fetva vermiştir. Filhakika Hz. Ömer, kendiliğinden böyle bir hüküm koymamıştır. Belki zamanı nebeviden itibaren câri olan üç talakın, kati ayrılık vukuuna sebep olmasına geçmişte olduğu gibi imza atmıştır. O halde İbn Abbas'tan yapılan rivayet için şu mülahazalar yapılabilir:

1- Vaktiyle zevcelerini bir mecliste üç defa boşayan, yani; "Sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun" diyen erkekler, çok kere ikinci ve üçüncü talak ile, talakı te'yid etmeyi kasederlerdi. Bu nedenle de bir talak vuku bulurdu. Halbuki daha sonra adet değişmiş, her biri ile, ayrıca talak kasedenler çoğalmıştır. Hz. Ömer bunlar için, maksatlarının doğrultusunda, üç talak ile hükmetmiştir ki; zaten zamanı nebevide de aynı hüküm câri idi.

2- Rivayetteki üç talak, medhulun biha olmayan kadın hakkında bir mecliste vuku bulmuş ayrı, ayrı üç talaktır. Bunların biri vaki' olunca öbür ikisi hükümsüz kalır. Hz. Ömer'in imza ettiği üç talak ise medhulün biha olan zevcelere aittir.

3- İbn Abbas'dan olan rivayet, Rasûlullah zamanında üç talakın bir sayıldığını haber veriyor. Bu, bizzat Allah Rasulü'nün bir saydığını göstermez. İhtimal ki bu durum bazı sahabenin içtihatlarıydı. Hz. Ömer'in içtihadı bunların hilafına oldu. Yoksa, Rasulü Ekrem'den mensus bir hükmün hilafına hüküm vermesi düşünülemez.

4- Bir meclisde, bir lafız ile veya müteferrik lafızlarla yapılan üç talakın vuku' bulacağına, ehl-i sünnet ülemasının cumhuru kail bulun-

-----

maktadır.Bu hususta adeta bir icma' vaki' olmuştur."(1)

Bir kaç yönüyle ele aldığımız bu konuyu,tamamlamış bulunuyoruz.Bu-
raya kadar naklettiklerimiz ile,üç talakın Allah Rasulü devrinde de
vaki' olduğunu,bu konudaki rivayetin manasının,söz konusu üç talak
olmadığını,Hz.Ömer'in sarıh sünnete muhalif bir uygulamada bulunma-
dığını kabul ediyoruz.

---

(1) Bilmen,Ö.N.Hukuku İslâmiye ve İstılâhâtı Fıkhiyye Kâmusu,II,
208,210 Bu bölüme aldığımız,Ömer N.Bilmen'e aid bu ifadeleri ki-
tabından aynen ve hiç bir değişiklik yapmadan aktardık.İfade,üslup
ve kullandığı dil tamamen müellife aiddir.

D- MÜKREHİN TALAKI

Bu konunun doğrudan, Musannef'den nakline geçmeden evvel, mükrehle ilgili bir kısım fıkhi bilgiler vereceğiz. Üzerinde duracağımız konunun daha iyi anlaşılmasına, yardımcı olacak kadar böyle bir ön bilginin yerinde olacağını düşünüyoruz.

I- Mükreh İle İlgili Fıkhi Bilgiler

a- Mükrehin Ta'rifi: İkraha, zorlama demektir. Yani, bir kimseyi kendi haline bıraksanız, yapmayacağı şeyi yapmaya sevkettir. Mükreh-te, zorlanan kimsedir. (1)

b- Zorlamanın Tahakkuk Etmesi İçin Gerekli Şartlar

Bir kişinin, mükreh hükmüne tabi' olabilmesi için, şu şartların gerçekleşmesi gerekir:

- 1-Zorlayanın, tehdit ettiği şeyleri yapabilir olması
- 2-Zorlananın bu tehditlerden gerçekten korkmuş olması
- 3-Tehdid edilen şeyin; öldürme, bazı uzuvların telefı, bağlama ve vurma gibi şeyler olması (2)

c- Mükrehin Tasarruflarında İkraha Tesiri

Önemli olan nokta, mükrehin ikraha karşısında yapmış olduğu tasarrufların ne gibi hukuki sorumluluğunun olduğudur.

İslam hukukcularının cumhuru, mükrehin sözlü ya da fiili tasarruflarının hiç bir hukuki neticesinin olmadığı görüşündedirler. Hanefî hukukcular ise, mükrehin tasarrufunu ikiye ayırdılar:

a- Zorlayana nisbet edilen hükümlerdir ki, bunlar zorlayan hakkında sabit olur.

b- Zorlayanın bir alet kabul edildiğinde, zorlanan (mükreh) hakkında sabit olan hükümler. (3)

Bu ön bilgilerden sonra bizim üzerinde duracağımız konu, mükrehin yapmış olduğu talakın, geçerli olup olmamasıdır. Mükreh hakkında Ra-

(1) Zeydan, Abdulkerim, Usûl-ü Fıkhi, 175

(2) Zeydan, 175

(3) Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: Zeydan, 175, 181

sulullah'ın uygulaması nedir? Sahabe ve tabiun bu konuda neler söylemişlerdir? Bunların ışığında, bu konuyu incelemeye çalışacağız.

II- Mükreh ile İlgili Kuran Ayeti

Kuran'ı Kerimde "mükreh" ile ilgili hüküm ifade eden ayet vardır. Önce o ayeti ve ifade ettiği hükmü vermek istiyoruz.

من كفر بالله من بعد إيمانه إلا من أكره وقلبه مطمئن بالإيمان ولكن من شرح بالكفر صدغاً فعليهم غضب من الله
و لهم عذاب عظيم .

"Kalbi iman ile mutmain olduğu halde küfre zorlananın dışında, kim de imandan sonra Allah'ı inkar eder ve küfre bağrını açarsa, Allah'ın gazabı onların üzerindedir ve onlara büyük bir azab vardır."(1)

Ayet, kalbi imanda tereddüt içinde olmayan kimsenin, küfre zorlanarak küfür ifade eden şeyler söylemesinin, ona bir zarar vermeyeceğini anlatmaktadır. Bu ayet, Allah Rasûlü'nün Medîne'ye hicret etmek istemesi üzerine, müşriklerin kendilerine aşırı derecede işkence etmeye başladıkları, Hz. Bilal Habeşî (20 / 641), Hz. Habbâb b. Eret (37 / 657), Hz. Ammâr b. Yâsir (36 / 656) gibi küfre zorlanan kimsesiz sahabeler hakkında nazil olmuştur.(2)

Burada şunu belirtmekte fayda görüyoruz: Kuran, iman gibi en önemli bir hususta, mükrehin sözlü tasarrufunu geçerli saymamaktadır. Yani mükreh tasarrufunun neticesinden mesul tutulmamaktadır.

III- KONUNUN MUSANNEF'DEKİ YERİ

Bu kısımda, Musannef'deki rivayetleri peş, peşe sıralamayacağız. Mükrehin talakını geçerli kabul edenleri bir başlık altında, etmeyenleri de ayrı bir başlık altında vereceğiz.

A- Mükrehin Talakını Geçersiz Kabul Edenler

(1) Nahl, 16/106

(2) Süyûtî, Lübâbü'n-Nükûl Fî Esbâbı'n-Nüzûl, 134

11400- İbn Cüreyc Atâ'dan naklediyor: "Emirin, zalim olduğu bir hususta, kendisini talaka zorladığı kişiyi sordum. Yemin etmesinde bir mahzur yok, dedi." (1)

عن ابن طاوس عن أبيه : الحلف بالطلاق ليس بشئ .

11401- İbn Tâvus babasından naklediyor: "Talakta yemin bir şey değildir." dedi. (2)

Yine İbn Tâvus, babasının mükrehin talakının bir şey olmadığını, söylediğini naklediyor. (3)

عن عمر بن دينار قال : أن أبا الشعثاء قال : ليس طلاق الكره شيئاً .

11403- Amr b. Dînar, Ebû Şa'sa'nın; "Mükrehin talakı bir şey değildir." dediğini naklediyor. (4)

11405- Hasan Basrî; "Mükrehin talakı bir şey değildir" dedi. (5)

Bu imamlardan başka; Ömer b. Abdulaziz, İbn Abbas, Abdullah b. Zübeyir, İbn. Ömer, Hasan Basrî'den gelen bir rivayette, Hz. Ali de, mükrehin talakını geçerli saymamışlardır. (6)

11423 numaralı haberde Kâdı Şüreyh, hangi hareketlerin ikrah sayılacağını şu şekilde anlatıyor:

التقييد كره والوعيد كره والسجن كره

"Bağlama zorlamadır. Korkutma zorlamadır. Hapis de zorlamadır." (7)

B- Mükrehin Talakını Geçerli Kabul Edenler

11414- Süfyan Sevrî, Ebû İshak'ın Hz. Ali'nin şöyle dediğini naklediyor:

الطلاق كله جائز إلا طلاق المعتوه .

"Matuhun (bunağın) talakı hariç bütün talaklar geçerlidir." (8)

11418- Said b. Cübeyir; Hasan Basrî'nin, mükrehin talakının bir şey olmadığını söylediğini naklediyor ve şöyle diyor: "Allah ona rahmet etsin. Bu ancak müşrikler küfür ve talaka zorlarsa böyledir. Yoksa, müslümanların kendi aralarında olanı caizdir." (9)

(1) San'ânî, VI, 406

(2) San'ânî, VI, 406

(3) San'ânî, VI, 407

(4) San'ânî, VI, 407

(5) San'ânî, VI, 407

(6) Bu verdiğimiz isimler

için bakınız şu hadisler : 11407 ; 11408 ; 11409 ; 11411 ; 11414

(7) San'ânî, VI, 411

(8) San'ânî, VI, 409

(9) San'ânî, VI, 410

11420-Ma'mer;Zührî ve Katâde'nin : "Mükrehin talakı caizdir" dediklerini naklediyor.(1)

عن ابن عمر قال: طلاق الكره جائز.

11421- İbn Ömer; "Mükrehin talakı caizdir" dedi.(2)

عن الشعبي قال: إن أكرهه اللصوص فليس بالطلاق وإن أكرهه السلطان فهو جائز قال ابن عيينة لقله: يقول: إن اللصوص يقدم على قتله وإن السلطان لا يقتله.

11422- Şa'bî'nin şöyle dediği nakledilmektedir: " Eğer hırsızlar zorlarlarsa caiz olmaz.Şayet sultan zorlarsa caizdir." Süfyan b. Uyeyne bu söz için şöyle dedi: " Hırsızlar öldürür, sultan öldürmez." (3)

-----

(1) San'ânî, VI, 410

(2) San'ânî, VI, 410

(3) San'ânî, VI, 411

IV- KONUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mükreh ta'rifinden de anlaşıldığı gibi tasarrufunu, rızası olmadan yapan kisidir. Böyle bir durumdaki kişinin, sözle yaptığı beyanı Kuran, iman mevzunda geçersiz saymış, kalbin gerçek kanaatını esas almıştır. Bu hususta, Allah Rasûlü de umûmî bir kâideyi şu şekilde beyan buyurmuşlardır:
 قال رسول الله ﷺ: تُجَوِّزُ عَنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ عَنِ الْخَطَايَا وَالنِّسْيَانِ وَمَا أَكْرَهَ عَلَيْهِ .

"Bu ümmetten; hata, unutkanlık ve kendisine zorlanılan şey kaldırılmıştır." (1)

Bu hadisi şerif de, mükrehten sorumluluğun kaldırıldığını ifade ediyor. Hakkında Kuran'da ve sünnette bu şekilde nas bulunan bir hususta ne sahabeden, ne de tabiundan muhalefet olmamalı idi. Yukarda hem isimlerini, hem de görüşlerini verdiğimiz, sahabe ve tabiun, mükrehin talakını caiz ve geçerli saymışlardır. Bu görüşte olanların bizzat kendilerinin ifade ettikleri gerekçelerini hatırlatmamız gerekirse;

a-Said b. Cübeyir, ikrahı Kuran'da da ifade edildiği gibi müşriklerin yapması şartına bağlıyor. Yani, ikrah müşrikler tarafından yapılırsa hukûkî sorumluluğu olmaz, demektedir.

b- Şa'bî ise, hırsızlar gibi kanun düstur tanımaz eşkiyaların ikrahını sayıyor. Çünkü onlar öldürürler. Fakat, sultanın ikrahını ikrah saymıyor. Zira sultanın ikrahında, öldürme olmaz.

Bu gerekçelerde dikkat çeken nokta, birinde ikrahı müşrikler yapması gerekiyor. Diğerinde de, öldürme tehlikesi mevcut olması gerekiyor. Biz bu gerekçeleri, diğerleriyle beraber ele alacak ve konuyu işleyeceğiz. Konuyu ele alırken, bu görüşün daha sonra hanefîlere aid bir görüş olması nedeniyle onların arz ettikleri gerekçeler ve savunmaları takdim ederek izaha çalışacağız.

Zeylâî, hanefîlerin görüşlerine delil kabul ettikleri bir hadisi, nakletmektedir:

"Bir adam uyuyordu. Karısı eline bıçağı alıp göğsüne oturdu. Bıçağı boğazına dayayıp: Beni boşa dedi. Adam da boşadı. Sonra Rasulullah'a gelip anlattı. Allah Rasûlü ona şöyle dedi:

لا قيلولة في الطلاق .

"Talakta öğle uykusu olmaz" (2)

(1) San'ani, VI, 410

(2) Zeylai, III, 222

Bu hadisi naklettikten sonra Zeylâî, hadisin senesinde bulunan Gazi b. Cüble (الغازی بن الجبله) için, İbn Hibban ve Buhârî'nin; " O münkerü'l-Hadistir" dediklerini naklediyor.(1)

Bu hadisin, delil olmaya pek elverişli olmadığını ifade eden Zeylâî bu konuda hanefîlerin en büyük dayanaklarınının sahabe fetvaları olduğunu kaydetmektedir.(2)

Hanefîlerin mükrehin talakını geçerli sayarlarken dayandıkları delillerden birisi de, Ebû Hüreyrenin şu hadisidir:

ثلاث جد من جد وهزل من جد: النكاح والطلاق والرجعة .

" Üç şeyin, ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir. Nikah, talak, ricat" (3) Bu hadis talak için sözlü beyanı esas almıştır. Ciddi olanını ve şaka olanını müsavî kabul etmiştir. O halde ikrah ile söylenen söz de bu hükme dahildir. Bu hadisi hanefîler bu şekilde anlamaya çalışmışlardır.

Hanefiler, Allah Rasûlü'nün bu husustaki, umumi beyanlarını, yani; Ümmetinden ikrahın sorumluluğunun kaldırılmış olduğunu ifade eden hadisi, şu şekilde te'vil ederik anlıyorlar: Hadiste ifade edilen kaldırılma, uhrevî sorumluluğun kaldırılmasıdır. Yani günah değildir, demektir. Yoksa dünyevi sorumluluk devam eder, demektedirler.(4)

Bu arzetmiş olduğumuz gerekçeler, cumhurun delillerine karşı, hanefîlerin görüşlerinin isabetli olduğunu göstermeye yetmemektedir. Hanefiler, her ne kadar nasları kendi görüşleri doğrultusunda, anlamaya ve te'vil etmeye çalışsalar da, konu buna müsait değildir. Gerçi onlar görüşlerini zayıf da olsa, sünnete dayamışlardır. Fakat, diğer görüş onların görüşlerine göre sünnete daha muvafıktır.

Biz, hanefîlerin mükrehin talakını geçerli sayan görüşlerini, cumhur karşısında zayıf görürken, şuna da işaret etmek istiyoruz. Hanefiler bu şekilde bir görüşü, tamamen keyfi ve sünneti tanımama tavrı içinde ortaya atmamışlardır. Kendilerince delil olmaya müsait sünnetten ve diğer kaidelerden deliller bulmuşlardır. Onlar da kendi görüşlerini, sünnete en muvafık görüş kabul etmektedirler. Bizim, cumhurun görüş-

(1) Zeylâî, III, 222

(2) Zeylâî, III, 223

(3) Tirmîzî, III, 490

(4) Zeydan, Abdulkerim, 178, 184

(5) Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: Zeydan, İkraha bahsi, Bardakoğlu, Ali, Fıkıh Usûlü Ders Notları, İkraha Bahsi

şüne daha isabetli dememiz, muhaliflerin sünnete i'tibar etmeyerek amelde bulunmuş olduklarını ifade ettiğimiz anlamında değildir. Böyle bir ifade bizim tez konumuz ile çelişir. Zira biz, bu ve emsali görüşlerin, sünnete olan muhalif durumlarının gerekçelerini araştırıyoruz. Bu konuda da, bir kısım sahabe, tabiun ve daha sonra da hanefiler sarih olan naslara karşı zayıfta olsa yine sünneten kendilerine delil bulmuş ve onu görüşlerine esas yapmışlardır.

Sahabeden; Hz. Ali, İbn Ömer, tabiundan, Zührî, Katâde, Şa'bî gibi imamların, sarih sünnete muhalif fetvalarının izahı hususunda, şöyle düşünülebilir: Talak, hadislerde de açıklandığı üzere çok ciddi ve hassas bir konudur. Bu hususta insanlar iyi uyarılmalıdır. Sünnet bu yönde gayret göstermiştir. Özellikle Hz. Ömer bu konuda halkı çok sık olarak uyarmıştır. İşte herkesin i'tibar ettiği imamlar, mükrehin bile talakını geçerli saymak süretiyle, talak meselesinin ne kadar önemli ve nazik bir tasarruf olduğunu anlatmak istemişlerdir. Yani böyle bir görüş, yine temel naslara dayanılarak, insanların menfatleri doğrultusunda söylenmiş, ta'zir ağırlıklı bir görüştür.

Ayrıca, sahabeye aid görüşlerin hilafı da yine onlara nisbetle rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerin de ayrıca, onlar hakkında sübutu yönünden incelenmesi gerekmektedir. Yani, sahabenin sünnete muhalefeti kati değildir.

Hanefilerin, usulü prensiplere daha çok dayalı olan görüşlerinin açık olan sünnete muhalefetlerinin gerekçeleri; - bizim anlayabildiğimiz kadarıyla- onları haklı gösteremese bile, bizim mevzumuz olan sünnetin İslam hukukundaki teşri'i değerine bir zararı yoktur. Çünkü bu görüşün sahiblerinden, bizim re'yimiz sünnetin getirdiği esastan daha isabetlidir iddiasında olan olmamıştır. Yani, bu görüşün temelinde sünnete muhalefet yoktur. Belki bu konuda görülen kusurlu yön, bizzat bu konuda sadır olan nasın dışında, konuyu yine sünnette olan başka esaslarla izaha çalışmalarıdır. Mesela, konuyu muamelatın diğer akdî mevzularına kıyaslamak ve onlarla aynı hükme bağlamak gibi.

Her ne kadar hanefiler,cumhurun amellerine esas kabul ettikleri hadisler ile amel etmeyip,zahiren sünnete muhalif bir amel ve görüşte olsalar da,kendilerini savunurken gösterdikleri sünnetten delil ile, amellerini sünnete uygun kabul etmektedirler.Hanefilere göre,görüş ve amelleri sünnete muhalif değildir.Yani böyle bir tatbikatta,sünnetin teşri'i değerini kabul etmeme gibi bir tavır yoktur.

E- ALIŞ-VERİŞ YAPANLAR AYRILMADIKÇA
MUHAYYERDİR

Bu konu, alış-veriş yapan tarafların, anlaştıktan sonra birbirlerinden ayrılmadıkça, akdi bozmada muhayyer olduklarını bildiren, hadis ile ilgilidir.

I- KONUNUN MUSANNEF'DEKİ YERİ

عن نافع عن ابن عمر : أن النبي ﷺ قال : البيعان بالخيار ما لم يتفرقا .

14262-Nafi' İbn Ömer'den naklediyor: " Rasûlullah ; Taraflar ayrılmadıkça muhayyerdirler, buyurdu." (1)

عن عبد الله بن أبي أوفى قال : سمعت النبي ﷺ يقول : البيع عن تراض والتفريط عن صفقة .

14264- Abdullah b. Ebî Evfâ ; Allah Rasûlü'nü, "Alış-veriş rızadır. Muhayyerlik de el sıkışmadır" derken işittim. (2)

عن ابن عمر : قال النبي ﷺ : كل بيعين فلا بيع بينهما حتى يفترقا إلا بيع الخيار .

14265- İbn Ömer, Allah Rasûlü " Muhayyer satışlar müstesna, tüm alış-verişlerde taraflar ayrılmadıkça muhayyerdirler." buyurdu. (3)

عن أبي قلابة : جاء النبي ﷺ إلى أهل البقيع فنادى بصوته : يا أهل البقيع ! لا يفترق بيعان إلا عن تراض .

14268- Ebû Kalâbe naklediyor: Allah Rasûlü Baki' ehline geldi ve şöyle nida etti: " Ey Baki' halkı! Sizden alış-veriş yapan taraflar razı olmadıkça ayrılmasınlar." (4)

Bu hadisi şerifler, alış-veriş yapan tarafların ayrılmadıkları sürece muhayyer olduklarını ifade ediyor. Şimdi, Musannef'de bulunan konumuz ile ilgili fetva ve görüşleri nakledeceğiz.

II- SAHABE FETVALARI

عن نافع قال : كان ابن عمر إذا اشترى شيئا منى ساعة قليلة ليقطع البيع ثم يرجع .

14266- Nâfi' naklediyor: "İbn Ömer, bir şey satın aldığı zaman bir müddet yürür gider, alış-veriş kesinleşmiş olması için sonra döner gelirdi." (5)

(1) San'ânî, VIII, 50

(2) San'ânî, VIII, 51

(3) San'ânî, VIII, 52

(4) San'ânî, VIII, 53

(5) San'ânî, VIII, 51

أن عمر بنى حين وضع رجله في الفرز : إن الناس قائلون : غداً . قال عمر : ألا وإنما البيع عن صفقة أو خيار . والمسلم عند شرطه

14273- Hz.Ömer Mina'da dinleniyordu.İnsanlar,"Yarın"diye sesleniyorlardı.Hz.Ömer,"Dikkat edin,alış-veriş el sıkma veya muhayyerlik-tir.Müslüman şartına sadıktır."(1)

Musanef'de konu ile ilgili sahabe fetvaları bu kadar.

III- TABİUN FETVALARI

14270- Tâvus,yemin ederek şöyle dedi:" Allah'a yemin ederim,muhayyerlik ancak alış-verişten sonradır."(2)

14272- Şa'bî,Şureyh'in;" Taraflar ayrılmadıkça muhayyerdirler" dediğini naklediyor.(3)

14272- İbrâhim Nehâî (95/ 713),alış-verişi sözle caiz görüyordu, ayrılma olmasa bile.(4)

14273- Süfyan Sevrî;" El sıkışma söz ile dir." (5)

Tabiuna aid görüşler de bunlar.Bu görüşlerin içinde,yukarda vermiş olduğumuz hadislerin zahirine muhalif görüş beyan eden,İbrâhim Nehâî'dir.Ayrıca,Süfyan Sevrî'nin ifadesinden de,sözlü anlaşmanın kifayet edeceği anlaşılıyor.

IV- KONUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu konuda iki ana nokta vardır: Birisi, alış-verişte rızayı gösteren tarafların meclisi terketmeleri, diğeri de; alış-verişteki rızayı gösteren sözlü anlaşmanın yeterli olmasıdır.Hadislerin zahiri,birinci durumu ifade etmektedir.Fakat tabiundan İbrâhim Nehâî,daha sonra da başta Ebû Hanife olarak tüm hanefilerin görüşü olan ikinci durum,bizim bu konuda üzerinde duracağımız asıl noktadır.Neden bu imamlar hadisten diğerkileri gibi aynı şeyi anlayıp onlar gibi amel etmemişlerdir. Bu muhalif görüş ve amelin ne gibi hukuki bir dayanağı vardır? Bunları göstermeye çalışacağız.

(1) San'ânî,VIII,51

(2) San'ânî,VIII,52

(3) San'ânî,VIII,52

(4) San'ânî,VIII,52

(5) San'ânî,VIII,53

Bu konuda ihtilafa sebep olan ve hükme esas teşkil eden hadisi, İbn Mâce dışında bütün Kütüb-ü Sitte sahipleri rivayet etmişlerdir. Hadisi bir kez daha veriyoruz. Zira konu ile ilgili değerlendirmeleri bu hadisin üzerinde yapacağız.

عن ابن عمر : قال النبي ﷺ : البيعان بالخيار ما لم يتفقا .

İbn Ömer, Allah Rasûlü'nün " Taraflar ayrılmadıkça muhayyerdirler" dediğini naklediyor.(1)

Bu hadisin zahiri ile amel edip, alış-verişte meclis muhayyerliğini şart koşanlar da, muhalif görüşte olanlar da bu hadis ile amel ettiklerini söylemektedirler. Ancak hadisi farklı olarak anlamaktadırlar. Hanefilerden söz konusu hadise ilişip her hangi bir şey diyen olmamıştır. Yani, hadisin sıhhati hususunda bir ihtilaf yoktur.

Farklı olan bu iki görüş, hadisin iki lafzını anlamada ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilafı kısaca arz ediyoruz. Çünkü konunun iyi anlaşılması bunların bilinmesine bağlıdır.

Birincisi:

Hadiste geçen, " البيعان " lafzındadır. Bu kelimenin ifade ettiği mana üzerinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Biz, hadisin zahirini esas alan görüş için imam Şafi'nin görüşlerini, diğeri içinde Ebu Hanife'nin görüşlerini vereceğiz.

İmam Şâfi' " Beyyian" lafzı için şu açıklamada bulunmaktadır:

" Beyyian'dan maksat, alış-veriş yapan o iki kimsedirler ki, söyledikleri söz üzerine oradan, alış-veriş yaptıkları yerden ayrılırlar."(2)

Ebû Hanife ise şu şekilde açıklamaktadır:

"Onlar, alış-veriş yapan o iki kimsedirler ki, pazarlıktan sonra, icab ve kabul ile alış-verişi bitirirler."(3)

Bu ta'rif ve açıklamalardan da, onların ihtilaflarının temeli olan meclis ile, akdin sözle tamam olması hususu kendini göstermektedir.

İkincisi:

Hadiste geçen, " ما لم يتفقا " yani, "ayrılmadıkça" lafzındadır. İmam Şâfi' "ayrılmadıkça" ifadesini şu şekilde açıklamaktadır:

(1) Tirmizî, III, 547

(2) Şâfi', El-Ümm, VII, 4

(3) Tehânevî, XIV, 6

(الفرق تفريق الأبدان) : Ayrılma, bedenlerin ayrılmasıdır. Ayrılmayı bu şekilde açıklayan imam Şâfi' hadise de şu manayı vermektedir:

معناه أن البيعين بالخيار مالم يتفرقا عن المكان الذي نأى بها فيه

" Hadisin manası, taraflar alış-veriş yaptıkları mekandan ayrılmadıkça muhayyerdirler." (1)

Ebû Hanîfe ise, "teferruk"u (ayrılmayı) şu şekilde anlamaktadır:

(التفرق هو تفرق الأقوال) : Ayrılma, sözlü ayrılmadır. İmam bu ta'rifin neticesi olarak da, hadise şu şekilde mana vermektedir:

معناه أن البيعين بالخيار مالم يتفرقا عن البيع الذي كانا مجتمعين ومشغولين به .

"Hadisin manası, taraflar beraberce meşgul oldukları alış-verişden (sözle) ayrılmadıkları müddetce muhayyerdirler." (2)

Biz evvela hadisin anlaşılmasından kaynaklanan görüş farklarını arz ettik. Şimdi konuyu, her iki tarafında dellillerini vermek suretiyle işlemeye çalışacağız.

A- MECLİS ŞARTINI KABUL EDENLERİN DELİLLERİ

Sahabeden İbn Ömer gibi imamlar ve mezhep imamlarından imam Şafi' hadisin bu konuda gayet sarih olduğu, başka türlü anlamaya gerek olmadığı görüşündedirler. Zaten İbn Ömer, kendi alış-verişlerinde, meclis şartına ısrarla uymuş ve tatbik etmiştir. Onun bu çeşit tatbikatından birisini Salim, şu şekilde nakletmektedir:

بعث أمير المؤمنين عثمان مالا بالوادي بمال له بخيبر . رجعت عقبى حتى خرجت من بيته خشية أن يراد في البيع وكانت السنة المتبايعين بالخيار حتى يتفرقا .

" Mü'minlerin emiri, Hz. Osman'a Hayberdeki bir malına karşılık, vadi-deki bir malımı sattım. Alış-verişden dönmesinden korkarak, evinden hemen topuklarım geri çıktım. Zira sünnet, "alış-verişte bulunanlar ayrılmadıkça muhayyerdirler" şeklindeydi." (3)

-----

(1) Şâfi', III, 4

(2) Tehânevî, XIV, 6

(3) Aynî, Şerh-i Sahihi'l-Buhârî, V, 467

Aynî (855/1451) bu hadisin şerhinde, hanefileri destekler izahda bulunmuştur. Hatta İbn Rüşd (595 / 1199)'e nisbet ettiği bir haber - de Hz.Osman'ın şöyle dediğini de rivayet etmiştir:

ليست السنة بافتراق الأبدان . قد انتسخ ذلك .

" Sünnet beden ile ayrılma değildir.Bu nesh olmuştur."(1) Aynî'nin bu müdafaası, haberin kaynağının olmaması gerekçesiyle reddedilmiştir.

Bu izahlardan anlaşılan, meclis şartını kabul edenlerin hadisin zahir manasının buna yeteceğini söylemektedirler.

B- MECLİS ŞARTINI KABUL ETMEYENLERİN DELİLLERİ

Meclis şartının hadiste açıkça ifade edilmediğini, alış-verişe böyle bir şart koymanın doğru olmayacağını savunan hanefiler, görüşlerinin doğruluğunu, göstermek için şu gerekçeleri öne sürmektedirler:

1- Akid, şeran mülkiyeti ve mülkiyetin lazımı (gereği) olan şeyleri tahakkuk ettirmek için vaz' edilmiştir. İşte bu esasa binaen, hadiste söz konusu olan karşılıklı hakların tahakkukuna, sözlü akid kafidir. Ayrıca meclis şartına lüzum yoktur.

2- Alış-verişe benzeyen; icare, şirket, mudarebe gibi akidlerde de meclis şartı yoktur. Yani akdin tahakkuku için, söz yeterlidir.

3- Allah, ayette ticareti açıklamış ve meclis şartını zikretmemiştir.

يا ايها الذين آمنوا لا تأكلوا أموالكم بينكم بالباطل إلا أن تكون تجارة عن تراض منكم .

" Ey iman edenler !Mallarınızı aranızda batıl yolla yemeyin. Ancak birbirinizden hoşnut olarak, ticaret yoluyla olursa müstesna"(2) Bu ayette geçen "rıza " , söz ile belli olur.Eğer söz ile rıza gerçekleşiyorsa, o zaman meclis şartına ne lüzum vardır? (3)

Karşılıklı olarak verdiğimiz bu görüşler bize şunu göstermektedir: İmamlar, yaratılışları i'tibarıyla farklı zekada, anlayışta ve düşüncededirler.Tabi bu fitratın bir gereği olarak, aynı sözden, aynı ifade-den aynı şeyleri anlamamaktadırlar.Bu farklı anlayışların bir netice-

(1) Aynî, V, 467

(2) Nisâ, 4/29

(3) Bu konudaki açıklamalar için bakınız: Tehânevî, XIV, 10

si olarak da, farklı içtihad ve sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu arzettiğimiz hususu açıklar mahiyette olan şu vak'ayı buraya almak istiyoruz.

" Süfyan b.Uyeyne diyor ki, Ebû Hanife'ye "Taraflar ayrılmadıkça.." hadisini sordum. Çünkü ben, onun aklî gerekçeler ile, Peygamberin sözlerini terkettiğini duymuştum. Bana şu cevabı verdi:

"Eğer alış-veriş yapanlar bir gemide olurlarsa, nasıl ayrılacaklar? Bea bu sözü duyunca şöyle haykırdım: Hiç bundan daha kötü bir söz duyulmuş mudur?" (1)

Bu cevap ile ilgili, M. Avvâme'nin şu açıklamasını buraya alıyoruz. "Ebû Hanife'nin bu cevabı, maksadını açıklayan son derece ince ve ustaca verilmiş bir cevaptır. İmam o sözülle şunu demek istemiştir: Eğer ayrılmadan maksat, insanların birbirlerinden bedenleriyle ayrılmaları olsa, hayatta öyle durumlar vardır ki, insanların birbirlerinden ayrılmaları asla mümkün olmaz. Mesela deniz ortasında, küçük bir teknede olurlarsa, durum ne olacak? Böyle bir ortamda meclis günlerce sürecektir. Bu da dinde meşakkate yol açacaktır. Bu misal, Süfyan b.Uyeyne'nin anlayışına ters gelince, Ebû Hanife'nin aklıyla hadisleri reddettiğini zannetmiştir. Fakat iş hiç de öyle değildir. Bu bir nassın iki manaya gelebildiğine misal teşkil ettiği gibi, alimlerin aklî ve fitrî mevhibeleriyle nasıl ayrı, ayrı bir yapıda olduklarına da, çok güzel bir misaldir." (2)

Alış-verişte ortaya çıkan "Meclis" şartı, her iki görüş itibariyle de sünnete uygun ve sünnetin kendisinden çıkarılan bir hüküm olduğu için, sünnetin dindeki yerini ve teşri' i bakımdan önemini göstermektedir. Çünkü, her iki görüşte sünnete -ayni hadise- istinat etmektedir. Yani sünnet, her iki görüşü de hukûkî açıdan kendine bağlamıştır.

(1) Avvâme, Muhammed, Eseru'l-Hadîs Fî İhtilâf-ı Eimmeti'l-Fukahâ, 64

(2) Avvâme, Muhammed, 65

F- SANATKARIN TAZMİNİ

Bir sanatkara, her hangi bir sebep ile verilen mala gelen zarar, sanatkara ödetilir. Bu sahabe devrine aid bir uygulamadır. Rasûlullah döneminde, karşılıklı güven hissinin ve emniyetin tam mevcut olması nedeniyle zarar tazmin ettirilmiyordu. (1) Ancak daha sonra bu durum, bir kısım kimselerin istismar edebileceği bir husus olmaya başlayınca, tedbir almak gerekti. Böylece sanatkarlar tazmine başladılar.

I- KONU İLE İLGİLİ SAHABE FETVALERİ

14949- Hz. Ömer , boyacıya tazmin ettirdi. (2)

أن عمر: ضمن الصباغ

أن علياً كان يضمن الأجير

14950- Hz. Ali ücretle çalışanlara tazmin ettiriyordu. (3)

كان على يضمن الخياط، والصباغ وأشباه ذلك احتياطاً للناس.

14948- Hz. Ali; terzi, boyacı ve benzerlerine, insanlara karşı tedbirli olsunlar diye tazmin ettiriyordu. (4)

II- KONU İLE İLGİLİ TABİUN FETVALARI

14945- Katâde, " Her ücret alan işçi kaybettiği şeyi öder" (5) dedi.

14946- İbrâhim Nehâi, " Karşılıksız çalışanlar hariç, bütün ücretliler tazmin ederler" (6) dedi.

Şa'bi, "Eliyle bozarsa tazmin eder" (7) dedi.

14947- Kâdı Şureyh, çalıştırmak üzere bir katır kiralayan adamın, katıra vurup bir gözünü çıkarması, hadisesinde, adama tazmin ile hükmetti. (8)

14955- Mesrûk (63 /682) Bir kimsenin elbisesini yırtan, yırttığı kadarını öder, dedi. (9)

14961- Mansûr, İbrâhim'den, ücretli ise öder, değilse ödemez, dediğini rivayet ediyor. (10)

(1) Beyhâkî, VI, 289 ; Muhammed Y. Mûsa, Târihu'l-Fıkhı'l-İslâmî, 130

(2) San'ânî, VIII, 212 (3) San'ânî, VIII, 217

(4) San'ânî, VIII, 212 (5) San'ânî, VII, 216

(6) San'ânî, VIII, 217 (8) San'ânî, VII, 217

(9) San'ânî, VIII, 219 (10) San'ânî, VIII, 220

III- KONUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Konunun başında da kısmen ifade ettiğimiz gibi, sanatkarlar Allah Rasûlü devrinde, mu'temen (kendisine emanet edilen) sayılıyordu ve bunlara gelecek her hangi bir zarardan mesul tutulmuyorlardı. Bu hususu ifade eden hadis, Musannef'de olmadığı için veremedik. Fakat konunun değerlendirilmesinin , bu hadisi vererek başlamak istiyoruz.

عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده: قال رسول الله ﷺ: لا ضمان على مؤتمن.

Amr b. Şuayb babasından, o da dedesinden, Allah Rasûlü'nün şöyle dediğini naklediyor: " Kendisine emanet edilene tazmin yoktur." (1)

İslam'ın tam anlamıyla yaşandığı, Rasulullah asrında, emanet son derece yaygındı. Her kes birbirine güveniyordu. Emin olmak okadar önemli idi ki Hem Allah Rasûlü, hem de diğer büyük sahabeler bu husus üzerinde, tahşidat yapıyorlardı. Mesela Hz. Ömer'in şu sözü bu konuda çok önemlidir: "Siz kişinin, ne namazı, ne de orucu aldatmayın. Siz onun emin olup olmadığına bakın." (2)

Ancak daha sonraları, insanlarda bu güven kalmadı. Artık bu mevzuun bir esasa bağlanması gerekiyordu. Bu nedenle de, Hz. Ömer ve Hz. Ali gibi sahabeler, tazmine hükmettiler. Hatta bu konu da, Hz. Ali şöyle dedi:

لا يصلح الناس إلا ذاك.

" İnsanları ancak bu islah eder." (3) Demekki bu uygulama, Rasulullah dönemindeki, saffetin kaybolmasıyla baş vurulan zaruri bir durum idi. Yani Allah Rasûlü devrinde, her hangi bir müeyyideye lüzum olmadan yürüyen bir durum, daha sonra ancak, zorlayıcı tedbirler ve kararlar ile yürütülüyordu. Böyle bir uygulama, Allah Rasûlü'nün çok titizlik gösterdiği, emniyet ve cemiyetteki karşılıklı güven, hususunu tahakkuk ettirici olması nedeniyle, sünnete muhalif bir uygulama değil, sünnetin maksadına hizmet eden bir uygulamadır. Daha önceki bahislerde de belirttiğimiz gibi bir kısım meseleler, zamanın ve şartların değişmesiyle, onlara bağlı ahkam da değişir. Sanatkarın tazmini de, bu türden bir tatbikattır.

(1) Beyhâkî, VI, 289

(2) Beyhâkî, VI, 288

(3) Beyhâkî, VI, 123

G- YAKINLARIN BİRBİRLERİNE OLAN ŞEHADETİ

Şahitlik Kuran' da zikredilen bir meseledir. Ayet şahit tutulmasını i temektedir. Ancak bu şahitlerin, şahitlik yaptıkları kimselerin yakınına rı olmasın gibi bir şart da koymamaktadır. Ayet şudur:

«... ممن ترضون من الشهداء...»

" Kendilerinden hoşnut olduklarınızdan, şahitler edinin"(1)

Tabiun döneminde, önemli âlimler ve imamlar, yakın akrabaların şehadetini kabul etmemişlerdir. Bu bahiste bunun üzerinde duracağız.

I- KONU İLE İLGİLİ SAHABE FETVALARI

Konu ile ilgili Musannef'de sadece bir tane Hz. Ömer'e aid rivayet vardır. O da şudur:

عن عمر قال: تجوز شهادة الوالد لولده، والولد لوالده، والأخ لأخيه، إذا كانوا عدولاً.

15471-Hz. Ömer, "Âdil oldukları müddetçe; baba oğula, oğul babaya, kardeş kardeşe, şehadet eder. Allah şöyle buyurmuyor mu: Hoşnut olduklarınızdan şahitler edinin"(2)

II- KONU İLE İLGİLİ TABİUN FETVALARI

15466- Ömer b. Abdulaziz: "Âdil oldukça kişi kardeşine şahitlik yapar." (3)

15467- İbn Zübeyir, kardeşe şahitliği caiz gördü. (4)

15468- İbn Sîrin(110/728) : "Âdil oldukça kardeşin şehadeti caizdir (5) dedi.

15469- Katâde, "Yanında başka biri daha olursa, kardeş kardeşe şahit olur." (6) dedi.

15470- Şa' bî; "Yakınının, yakınına şahitliği câiz değildir." (7) dedi.

15472- Kâdı Şureyh; " Kadınının, babasına ve kocasına şehadetini caiz gördü." (8)

(1) Bakare, 2/282

(2) San'ânî, VIII, 343

(3) San'ânî, VIII, 343

(4) San'ânî, VIII, 343

(5) San'ânî, VIII, 343

(7) San'ânî, VIII, 343

(8) San'ânî, VIII, 344

15474- Kâdı Şureyh;" Oğlun babaya,babanın oğula,kadının kocasına,kocanın karısına,şهادeti caiz değildir." (1) dedi.

15476- İbrâhim Nehâî;" Dört kişinin şهادeti caiz değildir:Babanın oğula,oğulun babasına,kadının kocasına,kocanın kadına,kölenin efendisine,efendinin köleye,ortağın diğer ortağına.Bunların dışındaki tüm şهادetler geçerlidir."(2)

III-KONUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Konunun girişinde de belirttiğimiz gibi,Kuran'ı Kerim şهادet hususunda,açıklamada bulunmuştur:

وَأَشْهَدُوا شَرِيحِينَ مِنْ رَجَالِكُمْ . فَاِنْ لَمْ يَكُنَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشَّهَادَةِ

"Erkeklerinizden iki kişiyi şahit tutun.Eğer iki erkek olmazsa,kendilerinden hoşnut olduğunuz,bir erkek ve iki kadını şahit tutunuz"(3) Ayet umûmî ifadesiyle,şahitlerin kim olacağını açıklamıştır.Kuran şahitte adâlet şartını aramıştır.Âdil olduktan sonra kim olursa şهادetine i'tibar edilmiştir.Bu hususta Allah şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلِوَعَايِ أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ . إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَعِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا وَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا

"Ey iman edenler !Kendiniz,ana babanız ve yakınlarınız aleyhlerine de olsa,Allah için şahit olarak adaleti gözetin.İster zengin,ister fakir olsun,Allah onlara daha yakın ve koruyucudur.O halde adâlette hevanıza uymayın"(4)

Bu konuda bir başka ayette şudur:

وَأَشْهَدُوا ذَوَىٰ عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقْبِمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ .

" İçinizden adaletli iki kimseyi şahit yapın ve şهادeti Allah için yerine getirin."(5)

Kuran,şهادet için sadece adâlet vasfını şart koşmaktadır.Zaten hakkın tahakkuku içinde adâlet şarttır.

Bizim Musannef'den naklettiğimiz," Oğulun babaya,babanın oğluna..." şهادetinin câiz olmadğı haberini,Ebu Bekir Râzî tarikiyle,Hz.Aişe'den

(1) San'ânî,VIII,343

(2) San'ânî,VIII,344

(3) Bakare,2/282

(4) Nisâ,4/135

(5) Talak,65/2

hadis olarak rivayet edildiğini, "Fethu'l-Kadir" sahibi de nakletmiştir. Ancak İbnu'l-Hümmam (861/1457) bu hadisin garib olduğunu ve tabiunun sözlerinden iktibas edilmiş olacağını söylemektedir. (1)

Verilen rivayetlerde tabiun dönemine gelince,şehadet konusunda öncekilere muhalif bir tatbikata başlandığını görüyoruz.Hatta,Kâdı Şureyh,bir sözünde,yakınların şehadetini kabul ederken,diğer bir sözünde etmemektedir.Kâdı Şureyh'in çok uzun yıllar kadılık yapmasından hareketle,önceki görüşünden daha sonra vaz geçtiğini zannediyoruz.Zira,daha sonraki dönemde insanlar bozulmuş,adâlet vasfı kaybolmuş olduğunu görünce,bu ikinci görüşe sahip olmuştur.

Tabiunu böyle bir uygulamaya sevkeden âmil,ortamın bozulmasıdır.Bu konuda da biz,ahkâmın bağlı bulunduğu şartların değişmesinin,yine hükümlerde de değişiklik yaptığından hareketle,tabiun imamlarının baş vurukları bu uygulama,sünnetin genel çerçevesi içindedir,diyoruz.Çünkü,hem Kuran'ın,hem de sünnetin gayesi,adaleti te'mindir.Hukukun zayi' olmasıdır.Tabiun devrinde,söz konusu adalet ve hukuk ancak,yakınların birbirlerine olan şehadetlerini yasaklamakla gerçekleştiği için,o yola baş vurmuşlardır.Bu amel,tabiun imamlarının,şâri'in maksadını ne kadar iyi anladıklarını da göstermesi bakımından önemlidir.Eğer onlar öyle bir ortamda,kendilerinden öncekilerin tatbikatını,değiştirmeden uygulamış olsalardı,o zaman sünnete muhalif amel etmiş olacaktı.Çünkü,sünnetin gaye ve maksadı zayi' olmuş olacaktı.

---

(1) İbn Hümmam,Fethu'l-Kadir,VI,31

H- YİTİK VE BULUNTU ŞEYLER İLE İLGİLİ
UYGULAMALAR

Kaybedilen şeylerin bulunması ve onları ilgilendiren hükümler, Allah Rasûlü devrinde ve diğer devirlerde kısmen farklı tatbikat görmüştür. Bu bahiste, bu tatbikatların, nasıl ve hangi safhalarda olduğunu, göstermeye çalışacağız.

I- KONU İLE İLGİLİ MUSANNEF'DEKİ HADİSLER VE RASULULLAH'IN
UYGULAMALARI

عن سعيد بن المسيب: أن المزي سئل رسول الله ﷺ فقال: يا رسول الله! ضالة الغنم؟ فقال النبي ﷺ: إقبضها فانها هي لك، أو لأخيك، أو للذئب. فاقبضها حتى يأتي باغيها. فقال: يا رسول الله: فضالة الأبل؟ فقال رسول الله ﷺ: معها السقاء والحذآء، وتأكل في الأرض، ولا يخاف عليها الذئب، فدعها حتى يأتي باغيها، فقال: يا رسول الله ﷺ! فما وجد من مال؟ فقال رسول الله ﷺ: ما كان بطريق ميثاء أو قرية مسكونة، فعرفه سنة، فإن أتى باغيه فرده إليه، وإن لم تجد باغيا فهو لك فإن أتى باغ يوماً من الدهر فرده إليه. فقال رسول الله ﷺ: فما وجد في قرية خربة فيه الركاخ الخمس. فقال: يا رسول الله ﷺ! حريسة الجبل؟ فقال رسول الله ﷺ: فيها غرامتها ومثلها معها، وجلدات نكال.

فقال: يا رسول الله ﷺ! فالغمر المعلق في الشجر؟ قال رسول الله ﷺ: غرامته ومثله معه وجلدات نكال. فقال: يا رسول الله ﷺ! فما جلد الجرين المراح؟ فقال رسول الله ﷺ: ما بلغ ثمن المجن قطعت يد صاحبه. وكان ثمن المجن بحضرة دراهم. فما كان دون ذلك فغرامته، ومثله وجلدات نكال.

وقال رسول الله ﷺ: تعافوا فيما بينكم قبل أن تأتوني، فما بلغ من حد فقد وجب

18597- Said b. Müseyyeb naklediyor: Müzeni kabilesine mensub bir adam Rasulullah'a; " Ya Rasulallah! Yitik koyun için ne dersiniz?" diye sor-

du.Allah Rasûlü:" Onu tut.O, ya senindir.Ya kardeşindir.Ya da kurdundur.Onu,kaybeden gelinceye kadar tut." Adam:

- Ya Rasulallah! Ya deveye ne buyurursunuz,dedi.Allah Rasûlü:

- Onun suyu var,ayağı var.Arazide yer ve kurttan korkmaz.Onu kaybeden buluncaya kadar bırak,buyurdu.Adam:

- Ya Rasûlallah! Ya bulunan mala ne dersiniz,dedi.Allah Rasûlü:

- O,ya işlemeyen bir yolda olur.Ya da,içinde sakinlerin bulunduğu bir köyde olur.Onu bir yıl duyur.Eğer kaybeden gelirse ona ver.Şayet,kaybedeni bulamazsan,o senindir.Eğer,kaybeden kimse,günlerden bir gün çıkıp gelirse,ona ver." Allah Rasûlü birde şöyle dedi:" Harabe köyde bulunan ile,hazine buluntusunda,beşte bir vardır." Adam:

- Ya Rasûlallah! Ya dağdan (otlaktan) çalınanana (koyuna) ne buyurursunuz,dedi. Allah Rasûlü'de :

- Onu ve beraberinde bir de mislini öder.Ayrıca ceza olarak da,celde (had cezası,dövme) uygulanır,buyurdu.Adam :

- Ya Rasûlallah! Ya dalında asılı olan meyvaya ne dersiniz,dedi.Allah Rasûlü'de :

- Aldığını ve bir o kadarını öder.Ayrıca da celde vurulur,buyurdu.Adam:

- Ya Rasûlallah! Derenin,çeşmenin suladığına neden celde vurulsun ki, dedi.Allah Rasûlü de şöyle buyurdular:

- Bir kalkanın kıymetine ulaşınca,hırsızın eli kesiliyor.Kalkanın,fiyatı,on dirhemdir.Bu miktardan az olanda ise,aynını ve mislini öder. Bir de ceza celdesi vardır.

Allah Rasûlü (en sonunda) şöyle dedi:Birdirinizi,bana gelmeden önce bağışlayın.Kim had (cezasına) ulaşırsa,ona vacib olur."(1)

عن أبي هريرة: قال رسول الله ﷺ: ضالة الأبل المكتومة غرامتها ومثلها معها.

18599- Ebû Hüreyre naklediyor:Allah Rasûlü:" Gebe deve yitiğini alana hem o deve,hem de beraberinde eşini öder." buyurdu.(2)

عن زيد بن خالد الجهني قال: جاء أعرابي إلى النبي ﷺ يسئله عن اللقطة فقال: عرفها سنة، ثم

أعرف عفاصها وكاعها. فإن جاء صاحبها فادفعها إليه وإلا استنفقها أو استمتع بها.

(1) San'ânî,X,127,128

(2) San'ânî,X,129

18702- Zeydb.Hâlid el-Cühenî,naklediyor:Allah Rasûlü'ne bir bedevi geldi.Buluntu şeyi soruyordu.Allah Rasûlü buyurdular ki:" Onu bir sene duyur.Sonra,onun bağıını,kılıfını belle.Eğer sahibi gelirse ver.Yoksa,onu dağıt ya da,ondan yararlan."(1)

عن الجارود العبدى: قال النبي ﷺ: ضالة المسلم حرق النار، فلا تقربنها. قال: نرى أنها
الابل

18703- El-Cârûdu'l-Abdî naklediyor:Allah Rasûlü şöyle buyurdu:"Müslümanın yitiği,cehennem ateşidir.Ona yaklaşmayın." Biz bunu,deve için dedi zannediyoruz.(2)

عن أنس قال: مر النبي ﷺ بتمرة في الطريق فقال: لولا أني أخاف أن تكون من الصدقة لأكلتها.

18642- Enes naklediyor:Allah Rasûlü yolda bir hurmaya rastladı,ve: "Eğer,sadaka olmasından korkmasaydım.Onu yerdim."buyurdular.(3)

Bu hususta,Rasûlullah'a nisbet edilen,Musannef'de daha başka rivayetlerde vardı.Fakat,benzer ifadeler ve olaylar olduğu için bu kadar nakille yetiniyoruz.Bundan sonra ise,sahabe ve tabiuna aid rivayetleri nakledeceğiz.

(1) San'ânî,X,130

(2) San'ânî,X,131

(3) San'ânî,X,144

II- Konu İle İlgili Musannef'deki Sahabe Ve Tabiun
Görüşleri

عن الزهري : كتب عمر الى عماله : لاتصلوا الضالة . فلقد كانت الابل تتنابح هملأ وتد المياه
ما يعرض لها أحد حتى يأتي من يعترفها . فباخذها . حتى إذا كان عثمان كتب : أن ضمتوها و
عرفوها . فان جاء من يعرفها ، والا فبيعوها . وضعو الأثمانها في بيت المال فان جاء من يعرفها فادفعوا اليه الأثمان .

18607- Zühri naklediyor: Hz.Ömer **valilerine** şöyle yazdı: " Yitiklere ulaşmayın (tut-
ayın). Develer kendi başlarına yayılıp ürerler, suya giderler. Onları tanıyan gelince-
e kadar kimse onları tutamaz. Hz. Osman (hilafete) gelince, o da şöyle yazdı: Onları tu-
un. Duyurun. Eğer sahibi gelirse ne ala, yoksa onları satın. Paralarını beytü'l-male ko-
un. Eğer sahibi gelirse, ona verirsiniz. (1)

عن ابن المسيب عن عمر : قال : لا يضم الضالة إلا ضال .

18611- İbn Müseyyeb naklediyor: Hz.Ömer: " Yitiği ancak, dalalette olan tutar" dedi. (2)
Bir sonraki hadiste, bu sözün deve yitikleri için olduğu açıklanmaktadır. (3)

عن قتادة قال : أن علياً قال : لأنأكل الضالة إلا ضال .

18613- Katâde, Hz. Ali'nin şöyle dediğini naklediyor: " Yitiği ancak, dalalette olan yer"
(4)

.8620- Hz.Ömer şöyle demiştir: " Bir şey bulduğun zaman, mescidin kapısında üç gün du-
r. Eğer sahibi gelirse ne ala, yoksa iş sana kalmıştır. (5)

عن زيد بن الأحنس الخزاعي أنه قال لابن المسيب : وجدت لقطة أتصدق بها ؟ قال : لا تؤجر أنت
ولا صاحبها . قال : فادفعها إلى الأمراء ؟ قال : إذا يأكونها أكلاً ربيعاً ، قال : فكيف تأمرني ؟
قال : عرضها سنة فان أعترفت ، والا فهى كمالك .

.8622- Zeyd b. Ahnes el-Huzâî, İbn. Müseyyeb'e dediki:

Bir şey buldum. Onu tasadduk edeyim mi? İbn Müseyyeb:

Ne sen, ne de sahibi sevap alamazsınız. Zeyd :

İdarecilere vereyim mi? İbn. Müseyyeb:

O halde onlar da çabucak onu yesinler. Zeyd:

Peki bana ne emrediyorsun? İbn Müseyyeb:

Onu bir sene duyur. Bilinir (sahibi çıkarsa) ne ala, yoksa, o senin malın gibidir. (6)

) San'ânî, X, 132

) San'ânî, X, 133

) San'ânî, X, 133

) San'ânî, X, 134

) San'ânî, X, 136

) San'ânî, X, 137

عن ابن عباس قال: لا ترفع اللقطة ليست منها في شيء. تركها خيراً من أخذها.

8624- İbn Abbas şöyle demiştir: " Yitik şeyi yerden kaldırma.O hiç bir şey değildir. onu terketmek almaktan hayırlıdır. (1)

عن ابن طاوس عن أبيه في اللقطة: تعرفها. فان جاء صاحبها، والاتصد بها فان جاء صاحبها خيراً من بينها وبين الأجر.

8626- İbn Tâvus babasından buluntu şey hakkında şunu naklediyor: " Onu duyurursun.Sahibi gelirse ne ala,yoksa tasadduk edersin.Eğer sahibi (daha sonra) gelirse,onu seva ile ücreti karşısında muhayyer bırakırsın. (2)

أن رجلاً أتى علياً فقال: إني وجدت لقطه فيها مائة درهم. فعرفتها تعريفاً ضعيفاً. وأنا أحب أن لا تعترف. فتجهزت بها إلى صفيين. وقد أيسرت بها اليوم فما ترى؟

قال: عرفها. فان عرفها صاحبها فادفعها إليه. والافتصدق بها. فان جاء صاحبها فاحب أن يكون له الأجر فسبيل ذلك، وإلا غرمتها ولك أجرها.

8628- Bir adam Hz.Ali'ye gelip şöyle dedi:

Ben içinde yüz dirhem olan bir yitik buldum.Onu az bir miktar duyurdum.Ben sahibinin kmamasını arzuluyordum.Onun ile Sıffiğe hazırlandım.Onun ile bu gün zengin oldum.Bu ne buyuruyorsunuz? Hz.Ali :

Onu duyur.Sahibi onu bilir,haberdar olursa ona ver.Değilse onu tasadduk et.Eğer sahibi (daha sonra) gelirse,onun için en iyisi bu yolla gelen sevabdır.O (bu sevabı kabul mezse) malını alır sende sevabını alırsın.(3)

عن ابن عباس قال: في اللقطة يتصدق بها: فان جاء صاحبها خيراً. فان اختار الأجر كان له الأجر. وان إختار ماله كان له ماله.

3632- İbn Abbas,tasadduk olunan buluntu mal için şöyle dedi:" Sahibi gelirse,muhayyer c.Sevabı isterse,sevabı alır.Malını isterse malını alır.(4)

3633- Bu haberde Sevrî,Şa'bi ve Şureyh'in de aynı görüşte olduklarını bildiriyor.Ya- İbn Abbas'ın görüşünde. (5)

San'ânî,X,137,138

San'ânî,X,138

San'ânî,X,138,139

San'ânî,X,140

San'ânî,X,140

III- KONUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Buluntu ve yitik konusunda, Musannef'den naklettiklerimiz, bu konunun, Allah Rasûlü devrinden itibaren bazı farklı tatbikatlara uğradığını göstermektedir. Rivayetlerini naklettiğimiz bu konuyu, devre devre nasıl bir değişiklik göstermiş olduğu şekliyle ele alıp, sünnetteki bu değişmeyi izaha çalışalım.

A- Rasulullah Devrindeki Durum:

Rasulullah, kaybolan develere dokunulmamasını emretmiştir. Onlar sahipleri gelinceye kadar, kendi başlarına dolaşacaklardır. Çünkü, develerin yaratılışı böyle bir başı boş dolaşmaya müsaidir. Otunu, suyunu bulur. Kurt tehlikesi de yoktur. Fakat, koyun keçi gibi hayvanlar, kendi başlarına kaldığında, tehlikeli olacağından, onun tutulup alınması tavsiye edilmiştir. Canlı olmayan diğer buluntu mal için, Allah Rasûlü, bir yıl duyurmayı ve ilan etmeyi emretmiştir. Sahibi gelince iade etme mecburiyeti vardır. Yine Allah Rasûlü, yaş meyvaların bağ ve bahçeden alınmasını, otlaktaki koyunun alınmasını hırsızlık olarak değerlendirmiş ve celde vurulur demiştir. Allah Rasûlü, yolda bulunacak kıymetsiz, basit şeylerin alınıp yenebileceğini, kullanılabileceğini ifade etmişlerdir. İşte, Rasulullah devrinde bu şekilde olan yitiklerin durumu, daha sonra aynen devam etmemiştir. Hz. Ebû Bekir ve Ömer devrinde de durum fazla değişmemiştir. Özellikle devenin tutulması konusunda, Hz. Ömer de Allah Rasûlü gibi davranmıştır. Tutmayı, dalalet ve sapıklık olarak değerlendirmiştir.

B- Hz. Osman Devrindeki Durum:

Hz. Osman, kaybolan develerin tutulmasını, duyurulduktan sonra satılmasını, parasının ise beytü'l-male konmasını ve sahibi geldiği zaman ona verilmesini emretti. Acaba, Hz. Osman niçin böyle bir amel etme ve tatbikatta bulunmayı düşündü? Çünkü, o da bu amelinin sünnete muhalif olduğunu biliyordu. Biz, Hz. Osman'ın bu amelinin gerekçesinin, müslümanların mallarını zarar ve tehlikelerden koruma esasına dayandığını zannediyoruz. Çünkü, onun devrinde fitneler zuhur etmiş, dahili kargaşalar baş göstermiş, kısmen can ve mal emniyeti tehlikeye düşmüştü. Eğer bu develer, Rasulullah devrinde olduğu gibi kendi halleri ne bırakılacak olurlarsa, zayıf olabilirdi. Artık, Allah Rasûlü devrindeki kadar emniyet kalmamıştı. O halde yapılacak en güzel şey, onların satılıp parasının muhafaza edilmesidir, düşüncesiyle bu şekilde davranılmıştır. Hz. Osman, Rasulullah'ın develeri serbest bırakmasının maksadını, sahibi gelip onu bulsun ve malı zarar görmesin. Yani, sünnetin ta'kip ettiği maksat malın zayıf olmaması ve sahibinin zarar görmemesidir. Hz. Osman

endi devrinde bu maksatları ancak,uygaladığı tatbikat ile elde edeceğini düşündüğü ve öyle inandığı için bu uygulamaya gitmiştir.Onun bu tasarrufu da yine sünnetin gayesini tahakkuk ettirmeye tabidir.

2- Tabiun Devrindeki Uygulama:

Tabiun devrine aid verilen haberler özellikle, mal ve para gibi şeylere aiddir. Bu devrin en belirgin özelliği, bulunan malların, satılmasından daha çok, tasadduk edilmesidir. Bu uygulama, buluntu şeyler üzerinde, insan nefsinin ve şeytanın tesiriyle meydana gelecek sûi istimallerin önüne geçmektir. Böyle bir tehlikeye maruz kalmaktansa, onu tasattuk etmek en selametli yol olarak tabiun imamları görmüşler olmalıdır ki, böyle tavsiye etmişlerdir. Bu uygulamanın, özel bir tarafı daha vardı. Şayet bir gün sahibi çıkar gelirse, "Mal, sevabını mı istiyorsun, malını mı istiyorsun" diye sorulur. Adam dilediği ciheti seçmekte serbest bırakılmıştır. Allah Rasûlü devrinde, bulanın istifade edebileceği mallar tabiun devrinde, tasattuk ettirilmeye çevrilmiştir. Bu uygulama da yine, insanlardaki emniyet ve güven hususuna dayanıyor. Bu devir sahabenin, Allah Rasûlü'yle yaşadıkları devirden emin olmadığından, nefisler dünya cihetiyle aldanabilir korkusuyla, buluntu malların ellerinden çıkarılmak istenmiştir. Bunun içinde en yararlı yol olan ihtiyaç sahiplerine tasattuk emredilmiştir.

Bu uygulamaların hepsini, sünnetin ana gayesi olan, mal emniyeti ve korunması doğrultusunda yapılmış uygulamalar olarak değerlendirmek mümkündür. Hem sahabe, hem de tabiun sünnet ile amelde neyi esas alacaklarını iyi anladıkları için, zamanın ve şartların getirdiği durumlara sünneti en uygun şekilde tatbik etmeyi başarmışlardır. Zira, sünnetin bir zahiri vardır. Bir de, ta'kip ettiği gaye ve maksadı vardır. Gerçek sünnete uyma gayeyi ta'kiptir. Sahabe ve tabiunda gördüğümüz uygulamaları da, bu türden uygulamalar olarak kabul etmeyi uygun buluyoruz.

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M
C E Z A L A R B A H S İ

İslam hukûkunda mevcut olan cezaların bir kısmı, Kuran'da zikredilmiş diğeri bir kısmı ise Hz. Peygamberin sünnetinde açıklanmıştır. Kuran'da zikredilenlerin bazıları, miktar ve cins yönünden açıklanmış, bazıları da, Hz. Peygamber'in sünnetine bırakılmıştır. Biz bunların her iki kısmı içinde misaller vereceğiz. Sünnetin ceza bahsindeki, hukûki açıdan önemini bu örneklerle göstermeye çalışacağız.

Cezalar, zaman içerisinde çok sık değişebilen bir kuramdır. Önceki asırlarda insanların gerekli görüp kullandığı bir çok ceza türü, bugün tatbik edilmemektedir. Bunun sebebi, ya ceza insani bulunmadığından, ya da yeterli caydırıcılığı olmadığından terkedilmiştir. Zaman içerisinde değişmeyen tek realite, " Ceza"nın mevcudiyetidir. Yani ceza, insanlar var oldukça devam edecektir. O halde cezaların iki ana yönü bulunmalıdır. Biri, işlenen suçların cinsine göre belli cezaların tesbiti, diğeri de bu cezaların zamana bağlı caydırıcılığının tahakkuku için, değişmeye açık kısmıdır. Zira tarihte cezaların geçirdiği değişimi göz önünde bulundurursak, aynı cezaların her zaman, aynı caydırıcılığı ve ıslah etmeyi gerçekleştirmediği görülmektedir. O halde cezaların ana gayesi olan, caydırıcılığın ve ıslahın tahakkuk ettirilmesi, ceza hukukunda gözetilmesi gereken en önemli iki esastır.

İşte bu çerçevede içerisinde, sünnetin koyduğu cezalar nasıl bir durum arz etmektedir, zaman içerisindeki değişim karşısında nasıl bir değişimlilik göstermiştir, bunları bu bölümde işlemeye çalışacağız. (1)

-----
(1) Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: Akşit, M. Cevat, İslam Ceza Hukûku ve İnsânî Esasları, 35, 40, 43, 47
Şafak, Ali, Mezhepler Arası Mukâyeseli İslam Ceza Hukûku, 56, 62,
M. Tâhir b. Aşûr, İslam Hukuk Felsefesi, 325, 329
Karaman, Hayreddin, Mukâyeseli İslam Hukûku, 224, 240

A- İ Ç K İ C E Z A S I

I- KONU İLE İLGİLİ MUSANNEF'DEKİ HABERLER

عن يحيى بن كثير قال: أتى النبي ﷺ برجل شرب الخمر، فأمر النبي ﷺ من كان عنده. فضرب كل واحد منهم ضربتين بنعله أو سوطه أو ما كان في يده. وهم حينئذ عشرون رجلاً أو قريبه.

13538- Yahya b. Ebî Kesir şu hadisi naklediyor: "Allah Rasûlü'ne bir adam getirildi; içki içmişti, Allah Rasûlü yanında bulunan her kese, ayakkabı ile, kamçılılarıyla veya ellerinde ne varsa onunla vurmaların emretti. O vakit biz orada yirmi adam, veya ona yakındık." (1)

سئل بن شهاب: كم جلد رسول الله ﷺ في الخمر؟ قال: لم يكن النبي ﷺ فرض فيها حداً. كان من حضره يضربون بأيديهم ونعالهم حتى يقول النبي ﷺ: إرفعوا. وفرض فيها أبو بكر أربعين سوطاً وبعض إمارة عمر. ثم خشي يغال الرجال فجلده ثمانين

13540- İbn Şihab'a, Allah Rasûlü İçki cezasında kaç celde vurdururdu, diye soruldu. Şöyle dedi: "Allah Rasulü bir had (ölçü, miktar) koymamıştı. Orada hazır bulunanlar, Rasûlullah yeter deyinceye kadar, elleriyle ve ayakkabılarıyla vuruyorlardı. Hz. Ebû bekir ve hilafetinin bir kısmında Hz. Ömer bunu kırk kamçı yaptılar. Sonra insanların bu cezaya aldirmamalarından korktu (hz. Ömer) ve seksen yaptı." (2)

13547- Hasan Basrî, "Allah Rasûlü, içki cezasında seksen kamçı vurdururdu dedi." (3)

13545- Hz. Ali, "Allah Rasûlü kırk vurdururdu" dedi. (4)

13549- Ebû Hüreyre naklediyor: Allah Rasûlü buyurdular ki: "Kim içerse dövün, eğer yine içerse, yine dövün. Tekrar içerse yine dövün. Dördüncüde öldürün." İbn Münkeddir (130 / 747); "Bu daha sonra kaldırıldı. Çünkü İbn Nueyman, o zaman dört kez içti, getirildi dövüldü. Bir daha gelmedi." (5)

Musannef'de Allah Rasûlü'ne nisbet edilen uygulama bunlardır. Biz sahabe ve tabiunun bu konu ile görüşlerini de aktarıdıktan sonra bu rivayetler üzerinde duracağız.

(1) San'ânî, VII, 376

(2) San'ânî, VII, 377

(3) San'ânî, VII, 379

(4) San'ânî, VII, 379

(5) San'ânî, VII, 380

II- MUSANNEF'DEKİ SAHABE VE TABİUN GÖRÜŞLERİ

عن عبید بن عمرو قال: كان الذی یشرب الخمر یضرب بأیدیهم ونعالهم فكان ذلك علی عهد رسول الله ﷺ وأبی بکر وبعض اماره عمر. ثم خشی یغتال الرجل فجعله أربعین سوطاً. فلما آهه لا ینتھون جعله ستین. فلما آهه لا ینتھون جعله ثمانین ثم قال: هذا أدنی الحدود.

13541- Ubeyd b.Amr anlatıyor: Allah Rasûlü devrinde, içki içen kişi eller ile veya ayakkabılar ile dövülüyordu. Rasûlullah, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetinin bir kısmında da böylece devam etti. Sonra, kişinin bundan aldırmayacağından korktu ve kırk kamçı yaptı. Baktı ki, yine terketmiyorlar, cezayı altmış yaptı. Yine bırakmadıklarını görünce, bu defa seksen yaptı ve şöyle dedi: " Bu cezaların en azıdır"(1)

أن عمر ضاور الناس فی جلد الخمر، وقال: إن الناس قد شربوها واجتروا علیها فقال: له علی: إن السكران إذا سکر هذی، وإذا هذی إفتري. فاجعله حد الفرية. فجعله عمر كذلك.

13544- Hz. Ömer içki cezası konusunda insanlar ile, istişare etti. dedi ki: "İnsanlar onu içiyorlar ve buna cesaretle ediyorlar." Hz. Ali, Hz. Ömer'e şöyle dedi: "Sarhoş içince saçmalar. Saçmalayınca da iftira atar. Sen içkinin cezasını, iftira cezası yap!" Hz. Ömer 'de öyle yaptı.(2)

13546- Ebû Saîd el-Hudrî, "Hz. Ebû Bekir, içki içene iki nalin ile kırk defa vurdurdu" demektedir.(3)

Musannef'den yapacağımız nakiller burada tamamlanmış oldu. Şimdi bunların üzerinde, diğer kaynaklardan da yararlanarak mevzu işleyeceğiz.

III- KONUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

İçki içene verilecek cezanın miktarı hususunda, Kuran'da ve sünnette açık bir şeyin olmaması, hem sahabe devrinde , hem de daha sonraki devirlerde bu husus bir kısım ihtilaflara neden olmuştur. Gerçi Rasûlullah bizzat kendisi; el, ayakkabı, kamçı gibi şeyler ile dövdürmüştür. Bu hususta ceza sabittir. Fakat ne kadar vurulacağı konusunda ise açık bir emir yada uygulama sabit değildir. Yukarıda verdiğimiz haberlerde bu, rakam olarak söylemek gerekirse kırk civarındadır. Ancak, Allah Rasûlü'nden böyle bir rakam sadır olmamıştır. Bununla birlikte sahabe Rasûlul -

(1) San'ânî, VII, 378

(2) San'ânî, VII, 378

(3) San'ânî, VII, 378

lah'ın uygulamasını yaklaşık rakam kırk olarak kabul etmişler ve öylede rivayet etmişlerdir. Onların bu rivayetleri kendi müşâhedeleridir. O halde biz, bu konuda şöyle diyebiliriz: Rasûlullah'ın sünnetinde ceza sabittir. Yani, ne zaman içki içen biri olursa ona ceza uygulanacaktır. Fakat ne kadar uygulanacaktır? Bu hususta neye i'tibar edilecektir? Onları değerlendirmeye çalışalım.

İçki hususunda, bir nevi sahabenin icma'ı sayılacak uygulama, Hz. Ömer'in istişaresiyle varılan neticedir ki, o da seksen kırbaçtır. Bu durumu imam Beyhâkî'nin rivayet ettiği bir haber ile değerlendirmeye çalışalım.

Ebû Vebretü'l-Kelbî bize şu haberi naklediyor: " Hâlid b. Velid (22 /643) beni Hz. Ömer'e gönderdi. Ben de gelip Hz. Ömer'e dedim ki; Hâlid'in sana selamı var. Orada insanlar içkiye daldılar. Verilen cezaları hafife alıyorlar. O gün orada, Hz. Ömer ile birlikte, Hz. Osman, Hz. Abdurrahman b. Avf, Talha, Zübeyir de vardı. Hz. Ömer: " İşte Rasulullah'ın ashabı onlara sor" dedi. O zaman Hz. Ali: " Sarhoş olunca saçmalar. Saçmalayınca da iftira atar. Sen iftira cezası ver" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: " Git Hâlid'e, Rasulullah'ın ashabı böyle, böyle söylediler. de!" dedi. (1)

Bu rivayet ve önceki verdiğimiz rivayetlere dayanarak, içki cezasının miktarı ve uygulamasıyla ilgili şunları söyleyebiliriz.

- a- İçki cezasına aid kesin bir miktar, sünnette mevcut değildir.
- b- Bir miktarın sabit olmaması nedeniyle, Hâlid b. Velid Hz. Ömer'e elçi göndermiş ve ne miktarda ceza vermesi gerektiğini sormuştur.
- c- Hz. Ömer de konuyu, "İşte Rasulullah'ın ashabı onlara sor" diyerek istişare meclisine havale etmiştir. Cezanın miktarının istişare edilmesi, Hz. Ali'nin onu iftira suçuna kıyaslayarak, aynı cezanın verilmesini istemesi, belli bir miktarın olmadığını gösterir. Şayet bu hususta bir miktar sünnette olsaydı, mezkur sahabelerin istişare anında hemen o rakamı söyleyip, kimsenin fikrine lüzum yok bunu Rasûlullah şu kadar taktir etti demesi gerekirdi.
- d- Demek içki cezasındaki miktar ta'zir ağırlıklı olarak artırılabilir. Çünkü, böyle zaman içinde artırıldı. Zaten bir çok imam, kırktan fazla ta'zir miktarı saymışlardır. (2)

1) Beyhâkî, VIII, 320

2) İbn'l-Hümmam, Kemâleddin, Şerhu Fethi'l-Kadîr, IV, 185

e- İmam Beyhâkî'nin rivayet ettiği şu haber, içki cezasındaki miktar ile ilgili çok önemlidir:

"Hz. Ali'ye, celde vurması için içki içmiş birini getirdiler. O da oğlu Hasan'a kalk vur dedi. Hz. Hasan vurmak istemedi. Abdullah b. Ca'fer'e sen vur dedi. O vurmaya başladı. Hz. Ali sayıyordu. Kırka gelince, "Dur bu Rasûlullah'ın celdesidir" dedi. Daha sonrada şöyle dedi: " Hz. Ebû Bekir de kırk vurdu, Hz. Ömer seksen yaptı. Bunların hepsi de sünnettir." (1)

Bu rivayette geçen " hepsi sünnettir" sözü bize, Hz. Ali'nin içki cezasını sayı olarak değil ta'zir olma ve korkutma olarak gördüğünü anlatıyor. Yani, bunda esas olan içkiden sakındırmaktır. Bu Rasûlullah'ın maksudıdır. Şâri'in gayesidir. Bunun tahakkuku için vurulacak celdeler sünnet mesabesindedir. Cezanın miktarını belirlemedeki bu gayeyi anlamış olan sahabeler, zaman içerisinde şartların gereği olarak, miktarda değişiklik yapmışlardır. Bu değişiklikte, Hz. Ali'nin ifadesiyle "sünnet" adını almaktadır. O halde Hz. Ömer'in bu cezayı seksen yapmasını, sünnete muhalif amel olarak değerlendirmek isabetli olmamalıdır.

Bir kısım âlimler, Hz. Ömer'in seksen celde uygulamasını, rivayetleri tevî ederek sünnetin de zaten öyle olduğunu, isbata çalışmışlardır. Mesela, kırk miktarının, ikişer ayakkabı ile vurunca seksen etmesi veya çift başlı bir kırbaçla vurulunca seksen ettiğini, Rasûlullah devrinde de öyle olduğunu iddia etmektedirler. Tabi böyle bir iddia, bizim yukarıda vermiş olduğumuz haberler karşısında, fazla i'tibar edilecek bir iddia olmaktan uzak görünmektedir. Musannef'de, Hasan Basrî'ye aid bir mürsel, Rasûlullah'ın seksen celde vurduğunu ifade ediyorsa da, diğer sahih rivayetlerin yanında böyle bir mürsel delil olamaz.

Biz içki cezasının, râşit halifeler devrinde artış gösterdiğini kabul ediyoruz. Bu konuda gelen rivayetlerin daha sağlam ve delil olmaya elverişli olduğunu görerek, içki cezasında, kırk, altmış ve seksen uygulamasının tatbik edildiğini ve bunun bir ta'zir olarak düşünüldüğünü kabul etmeyi daha isabetli ve haberlere uygun görüyoruz.

Bu tatbikat, sünnetin maksadı doğrultusunda ve onu tahakkuk ettirme istikametinde bir uygulama olduğu için, sünnete muhalefet sayılmamalıdır.

(1) Beyhâkî, VIII, 320

B-- DİYETİN CİNSİ

Diyet, can bedeli olan malın adıdır. (1) Öldürülen kişinin canına karşılık Rasulullah'ın belirlediği bir maldır. Diyet, Rasulullah zamanında yüz deve olarak veriliyordu. Bu tatbikat daha sonra diğer mallara ve paraya da çevrildi. İşte biz bu konuda bu tatbikatın üzerinde duracağız.

I- MÜSANNEF'DEKİ KONU İLE İLGİLİ HABERLER

17254- Zührî, Allah Rasûlü'nün insan için, diyete hükmettiğini, nakletmektedir. (2)

عن الزهري قال: كانت الدية على عهد النبي ﷺ مائة بعير، لكل بعير أوقية فذلك أربع آلاف .

17255- Zührî şöyle dedi: "Allah Rasûlü devrinde diyet, yüz deve idi. Her deve için de, on iki dirhem olmasıyla, dört bin etmekteydi." (3)

عن ابن جرير قال: قلت لعطاء: أفيحطى القروي إن شاء بقرًا أو غنمًا؟ قال: لا .

17257- İbn Cüreyc, Atâ'ya; "Bir köylü isterse, diyeti inek yahut koyundan verir mi?" dedim. O "hayır" dedi. (4)

17273- İkrime naklediyor: " Benî Adiy b. Ka'b'ın mevlası, Ensar'dan birisini öldürdü. Allah Rasûlü onun diyetini on iki bin olarak taktir etti. (5)

Bu haberler , Allah Rasûlü devrinde diyetin yüz deve olduğunu göstermektedir. İkrime'nin rivayeti ise, Allah Rasûlü'nün dirhem olarakta diyet belirlediğini bildirmektedir.

(1) İbn Abidin, Reddû'l-Muhtar, V, 368 ; Bilmea, Ö. Nasuhi, III, 12

(2) San'ânî, IX, 291

(3) San'ânî, IX, 292

(4) San'ânî, IX, 292

(5) San'ânî, IX, 293

II- SAHABE VE TABİUNUN DİYET İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

عن الزهري قال: كانت الدية على عهد رسول الله ﷺ مئة بعير. فلما كان عمر غلت الابل ورخصت الورق فجعلها عمر أوقية ونصفاً، ثم غلت الابل ورخصت الورق أيضاً فجعلها عمر أوقيتين، فذلك ثمانية آلاف. ثم لم تزل الابل تغلو وترخص الورق حتى جعلها اثني عشر ألفاً أو ألف دينار ومن البقر مئتا بقرة ومن الشاة ألف شاة.

17255- Zührî naklediyor: Diyet Allah Rasûlü devrinde yüz deve idi. Daha sonra Hz.Ömer zamanında deve pahalandı, sikkenin kıymeti düştü. Hz.Ömer, (her deve için takdir edilen bir ukiyyeyi) bir buçuga çı - kardı. Daha sonra yine deve pahalandı, sikke ucuzladı, Hz.Ömer de iki u - kiyyeye çıkardı. Böylece sekiz bin oldu. Daha sonra deve pahalı olmaya sik - ke düşmeye devam etti. O da, on ik bin yaptı. Ya da, bin dinar olarak tak - dir etti. İnekden iki yüz, koyundan da bin koyun takdir etti. (1)

عن عمر مئة قال: قضى أبو بكر مكان كل بعير بقرتين.

17264- İkrime, Hz. Ebû Bekir'in her deve için iki inek taktir ettiğini nakletmektedir. (2)

عن عمرو بن شعيب قال: قضى أبو بكر في الدية على أهل القرى حين كثر المال وغلت الابل، فأقام مئة من الابل ست مئة دينار إلى ثمان مئة.

وقضى عمر في الدية على أهل القرى اثني عشر ألفاً وقال: إني أرى الزمان تختلف فيه الدية تنخفض فيه من قيمة الابل وترتفع فيه. وأرى المال قد كثر وأنا أخشى عليكم الحكام بعدى. وأن يصاب الرجل المسلم فنهلك دينه بالباطل. وأن ترتفع دينه بغيب حق. لا يزداد فيه على اثني عشر ألفاً وعقل أهل البادية على أهل الابل مئة من الابل كما قضى رسول الله ﷺ و على أهل البقر مئتا بقرة. و على أهل الشاة ألف شاة. ولو أقيم على أهل القرى إلا عقلهم يكون ذهباً وورقاً فيقام عليهم. ولو كان رسول الله ﷺ قضى أهل القرى في الذهب والورق عقلاً مسيئاً لأتبعنا قضاء رسول الله صلى الله عليه وسلم فيه. ولكن كان يقيمه على ثمان الابل.

17270- Amr b. Şuayb naklediyor: Hz. Ebû Bekir, diyet hususunda, köylülerin malları çok olur deve de pahalı olursa, altı yüz dinar ile sekiz yüz di - nar arasını, yüz devenin yerine geçerli kıldı.

(1) San'ânî, IX, 291

(2) san'ânî, IX, 293

Hz.Ömer diyeti köylülere,on iki bin dirhem olarak hükmetti ve şöyle dedi:"Ben görüyorum ki bu zamanda diyet değişiyor.Bu gün deve fiyatları bir iniyor bir yükseliyor.Malın da çoğaldığını görüyorum.Ben,benden onra gelecek hakimlerden endişe ediyorum.Zira bir müslümana bir şey olur,batıl bir şekilde diyeti yok edilir.Ya da,haksız yere diyeti yükselir.Diyet on iki bin (dirhem) üzerine çıkamaz.Bâdiye (çölde,sahrada imamet edenler) ehlinin diyeti,Rasulullah'ın hükmettiği gibi yüz devedir. İğir sahipleri için iki yüz inek,koyun sahipleri için de bin koyundur. Diyet köyde yaşayanlara diyetleri altın ve gümüşten uygulamak gerekirse de uygulanır.Eğer Allah Rasûlü,köylülere;inekten,altından,sikkeden diyet belirlemiş olsaydı,onun üzerine çıkılamazdı ve ona uyardık.Fakat,Allah Rasûlü devenin kıymetini uyguluyordu.(1)

و قضى عثمان في النخيل الدية بأربعة آلاف درهم .

7272- Hz.Osman diyetin en pahalısını dört bin dirhem olarak taktir etti.(2)

7260- Hasan Basri;" İnek ve koyun sahipleri dilerlerse,deve olarak verilirler.(3)

7268- Tavus babasından naklediyor:"Köylü olsun göçebe olsun bütün insanların diyeti yüz devedir.Kimin devesi yoksa,sikkesi olan sikke,ineği an inek,elbisesi olan elbise verir.Devenin kıymeti ister artsın,ister silsin onun kıymeti kadar verir.(4)

7269- İbn Cüreyc diyor ki;Tavus'un oğluna:" Yemeği olanda yemekten verir mi?" dedim.Bana,"Bu konuda bir şey duymadım "dedi.(5)

ahabe ve tabiun devrinde diyet,hemen hemen her kesin sahip olduğu şeyin verebileceği kadar,tatbik rahatlığı bulmuştur.

) San'ânî, IX, 294, 295

) San'ânî, IX, 296

) San'ânî, IX, 292

) San'ânî, IX, 294

San'ânî, IX, 294

III- KONUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarda naklettiğimiz rivayetler, diyetin Allah Rasûlü devrinde deve olarak verildiğini, veya onun değerinin verildiğini gösteriyor. Hz Ömer'in ifadesiyle; Allah Rasûlü diğer mallardan diyeti belirlememiştir. Bu yüzden sahabe devrinde özellikle de piyasanın fiyatlar i'tibarıyla devamlı değiştiği bir zamanda diyeti, her tür maldan ve paradan belirlemek mecburiyetinde kalmışlardır. Yine Hz. Ömer'in kendi ifadeleriyle, eğer diyet nelerden ve nasıl verileceği belirlenmez ise, sonra gelecekler, hatta ederek zulmedebilirler. Bu nedenle râşit halifeler devrinde diyet iyice belirlenmiş oldu.

Bu konuda sünnete olan muhalif durum, diyetin diğer şeylerden de verilmesidir. Fakat sünnet, devenin kıymetini uygulamak ile böyle bir tatbikata imkan vermiş ve bir yönüyle müsaade etmiştir.

Sünnetin tatbikat alanına girebileceğini söyleyebileceğimiz bu konu, sünnete zıt bir tatbikat değil, bilakis sünnetin zaman ve şartların zorlamasıyla, yine onun maksat ve hikmetine uygun uygulamadan ibarettir.

C- HIRSIZIN ELİNİN KESİLMESİ

Hırsızlık yapan bir kimsenin, ceza olarak elinin kesilmesi bizzat Allah'ın Kitab'ında açıkladığı bir cezadır. Sünnet ise bu cezanın nasıl uygulanacağını göstermiştir. Yani, hangi elin kesileceğini, ne kadar kesileceğini ve hangi türden hırsızlıklarda kesileceğini, şayet hırsızlık tekrar ederse, kaç defa el kesileceğini açıklamış ve uygulamıştır. Biz bu konunun, sünnetteki şeklini ve ona karşı yapılmış muhalif sahabe ve tabiun uygulamasını inceleyeceğiz.

A- KURAN'DA EL KESME İLE İLGİLİ AYET

Kuran şu ayetinde, hırsızlık yapan erkek ve kadın kim olursa elleri kesilmesini emretmektedir:

والسارق والسارقة فاقطعوا أيديهما جزاء بما كسبا نكالا من الله عزيز حكيم .

Erkek ve kadın hırsızın, Aziz ve Hakim olan Allah'dan , yaptıklarına karşılık bir ceza olarak ellerini kesin!"(1)

İbn Abbas; "Bu ayet hüküm i'tibariyle âmdir. Hırsızlığın azına da, çoğuna da şâmindir." (2) demektedir. İşte sünnet, bu âm olan hükmü açıklamıştır. Rasulullah bu açıklamasıyla ayeti nasıl tatbik etmiştir? Bunu usannef'den yapacağımız nakille göreceğiz.

B- KONUNUN MUSANNEF'DEKİ YERİ

عن عبد الله بن أبي ربيعة قال: أن النبي ﷺ أتى به بعد سرق أربع مرات، ثم أتى به الخامسة فقطع يده. ثم السادسة فقطع رجله، ثم السابعة فقطع يده. ثم الثامنة فقطع رجله .

18773- Abdullah b. Ebi Rebia (?)'dan naklediliyor: "Hz. Peyamber'e dört kere hırsızlık yapan bir köle getirdiler. Sonra beşinci efa getirildi, elini kesti. Altıncı defa getirildi, ayağını kesti. Bir üddet sonra yedinci defa getirildi, elini kesti. Daha sonra sekizinci efa getirildi, ayağını kesti."(3)

Musannef'de Allah Rasûlü'ne nisbet edilen tek rivayet var, o da budur.

1) Mâide, 5/38

2) İbn Kesir, II, 55

3) San'ânî, X, 188

Bu rivayette dikkat edilecek noktaları maddeleştirmemiz gerekirse, şunları sıralamanız mümkündür:

- a- Allah Rasulü, beşinci gelişinde el kesmiştir.
- b- Ayet, ellerini kesin demesine rağmen, Rasûlullah ayak da kesmiştir.
- c- Aynı hırsızın, hırsızlığını tekrar etmesi durumunda; el, ayak, el, ayak tertibiyle kesme işlemi yapılmıştır.
- d- Hadiste ifade edilen bu uygulama, bir köle üzerinde tatbik edilmiştir. Biz bu noktaların üzerinde, konunun değerlendirilmesi bölümünde duracağız.

C- BU KONUDAKİ SAHABE VE TABİUN GÖRÜŞLERİ

18758- İbn Cüreyc diyor ki; " Atâ'ya:

- İlk defa çalarsa ne olur, dedim
- Eli kesilir, dedi. Ben ikinci kez çalarsa ne olur dedim.
- Ben elinin kesilmesinden başka bir şey bilmiyorum. Allah; ellerini kesin, buyuruyor. Eğer ayaklarda kesilecek olsaydı, onları unutmazdı, dedi.
- (1) Atâ bu ifadeyle, ayak kesmeyi kabul etmemektedir.

18759- Amr b. Dînar'ın İkrime'den yaptığı nakilde, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin ayak bileklerinden kestiği bildirilmektedir. (2)

18764- Şa'bî: "Hz. Ali, bir el ve bir ayaktan başka kesmiyor ve şöyle diyordu": " Ben Allah'dan haya ederim. Adamın yemek yiyeceği ve istinca edeceği bir eli kalsın." (3)

18774- Hz. Aişe, Hz. Ebû Bekir'in ayak kestiğini naklediyor. (4)

18778- Şa'bî: " Sol el kesilmez. Eğer yine keserse had vurulur." (5) dedi. Sahabe ve tabiuna aid bu görüşleri maddeleştirirsek durum şöyledir:

- a- Hz. Ebu Bekir, el ve ayak kesiyordu.
- b- Hz. Ömer ve Hz. Ali, el ile birlikte ayağı kesmişlerdir.
- c- Şa'bî, sol el kesilmez, hırsızlığın tekrarında had vurulur diyor.
- d- Atâ, ayak kesmenin olmadığını, bunun Kuran'a uymadığını söylüyor.

(1) San'ânî, X, 185

(2) San'ânî, X, 185

(3) San'ânî, X, 186

(4) San'ânî, X, 186

(5) San'ânî, X, 190

D- KONUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Musannef'de, hırsızlık yapan kimsenin elinin, neleri çaldığında, ya da hangi değerde şeyleri çaldığında elinin kesileceğine dair bir haber bulunmadığından dolayı, biz konunun değerlendirilmesine bu noktadan başlamak istiyoruz.

Bir çok hadisçinin naklettiği Hz. Aişe hadisi bize elin, neden kesileceğini açıklamaktadır:

لم تقطع يد السارق في عهد رسول الله ﷺ في أقل من ثمن الجبن .

" Allah Rasûlü devrinde, bir kalkanın değerinden aşağı olan şeyler için el kesilmiyordu." (1) Bu rivayetlerin hemen devamında, o devirde bir kalkanın değerinin, bir dinar veya on dirhem olduğu da nakledilmiştir. İslam hukukçularının ekseriyetinin ameli de buna göredir. Yani, bir dinar ve on dirhemden az kıymette olan şeylerden dolayı el kesilmez, demektedirler. (2)

Yine Hz. Aişe'den nakledilen bir haber de şöyle demektedir: " Allah Rasûlü devrinde, basit ve değersiz şeylerden dolayı el kesilmiyordu." (3)

Süfyan Sevrî'nin naklettiği şu haber de konumuza ışık tutması bakımından önemlidir: " Ömer b. Abdulaziz'e tavuk çalan birini getirdiler. Onun elini kesmek isteyince, Seleme b. Abdurrahman ona şöyle dedi: "Hz. Osman, Kuşlarda el kesme yoktur, dedi!" (4)

İmam Tirmizî (279/892) 'de şu hadisi naklediyor:

لا تقطع في ثمر ولا كثر

" Meyve ve meyve çiçeği (ham veya dalındaki meyva) 'nde el kesme yoktur" (5)

Ebû Dâvud (275/888) ise şu hadisi naklediyor:

لا قطع في الطعام

" Yemek çalanın eli kesilmez" (6)

Muteber hadis kitaplarında, bu konudaki hadisleri daha çoğaltmak mümkündür. Biz bu hadislerin bize, elin nelerden dolayı kesileceğine dair yeterli bir fikir vermiş olacağı kanaatiyle, bunlar ile yetiniyoruz.

(1) Buhârî, II, 1004 ; Müslim, II, 64 ; Mâlik, II, 352 ; Beyhâkî, VIII, 352
Fahâvi, Şerhu'l-Asar, II, 93

(2) Beyhâkî, VIII, 352

(3) Beyhâkî, VIII, 263 (4) Beyhâkî, VIII, 263

(5) Tirmizî, I, 178 ; Nesai, II, 260 ; İbn Mace, II, 179

(6) Ebû Dâvud, II, 247

Bu konuda üzerinde durulması gereken bir diğ er nokta da, ellerin yanın da ayaklarında kesilmesidir. Musannef'den verdiğ imiz rivayet, Allah Rasû lü'nün hem elleri, hem de ayakları kestiğ ini bildiriyor. Ancak, sahabenin uygulamasında gördüğ ümüz farklılık bizim bu noktayı incelememizi gerek tirdi. Zira, Hz. Ali, bir el ve ayaktan başka kesmiyi uygun bulmamaktadır. Konuya ilk bakışta, sahabenin böyle bir uygulamada bulunmasını, Musannef deki rivayete bağlamak gerektiğ i zannediliyor. Gerçekten de, bu hadis i ç in güvenilmez olduğ unu söyleyen alimler vardır.

Dârekutnî (335/995) bu hadisi nakletmiştir. (1) Zeylâî, Abdulhak ve Ze hebi'ye nisbet ederek, onların bu hadis için zayıf bir mürsele benzediğ ini, söylediklerini naklediyor. Hatta Zehebî bu hadis için, mevzuya benzi yor demiştir, diyor. (2) Bu ifadeler söz konusu hadis için bir kusur ifa de ediyor. Ancak aynı hadisi daha mufassal olarak Beyhâkî, rivayet ediy o Hem de, Rasû lullah'ın neden beşinci defada kestiğ inin sebebine de bir i zah getirmektedir. Bu hususta şöyle demektedir :

" Köle getirildiğ inde, dört defa kesmeyişi; 1- O çaldıkları el kesmeyi gerektirecek kıymette değ illerdi. 2- O çaldığı zamanlar henüz köle ba liğ olmamıştı. Ancak beşinci getiriliş inde, şartlar mevcut olduğ u için kesmeyi emretti." (3)

Beyhâkî bu hadis için, isnadı sahih hasen bir mürseldir, demektedir. Ay rıca bu hadisi, Ebû Dâvud'un mürsellerinde de zikrettiğ ini söylemektedi Beyhaki, Rasû lullah'ın el ile beraber ayak da kestiğ ini, Câbir b. Abdul lah'dan da nakledilen bir rivayeti vererek naklediyor. Hadis şudur:

" Câbir b. Abdullah naklediyor: Allah Rasû lü'ne bir hırsız getirildi. E- linin kesilmesini emretti. Daha sonra yine getirildi. Ayağ ının kesilme - sini emretti. Daha sonra yine getirildi. Sol elinin kesilmesini emretti. Daha sonra yine getirildi. Bu defa da sağ ayağ ının kesilmesini emretti. Bir daha getirildi. Öldürülmesini emretti." (4)

Bu rivayetler - bazıları teکید etseler de - Rasû lullah'ın sünnetinde ayak kesmenin mevcut olduğ unu gösteriyor. Allah Rasû lü'nün bu uygulamas onun Kuran'da emredilen hükmün, nasıl tatbik edileceğ ini göstermesidir.

(1) Dârekutnî, II, 343

(2) Zeylâî, III, 373

(3) Beyhâkî, VIII, 273

(4) Beyhâkî, VIII, 272

Allah Rasûlü'nün sünnetinin en büyük vazifelerinden birinin, Kuran'ı açıklamak ve tefsir etmek olduğunu, tezimizin giriş bölümünde arzemiştik. Ancak buradaki proplem şudur: Eğer Allah Rasûlü'nün bu tatbikatı, Kuran'ın hükmünü beyan ise, sahabe neden bu hükmü aynen tatbik etmediler?

Allah Rasûlü'nün, ayette zikredilen elden başka ayakları da kesmesi Kur'anın hükmüne ziyade hüküm getirme yetkisine aiddir. Ayetin umum ifae eden " Hırsızlık yapanın elini kesin" emrinde; şunlardan, şunlardan dolayı el kesilmez buyururak da, ayetin umumunu tahsis etmiştir. Allah Rasûlü'ne a-id uygulamadaki ayak ve ellerin tümünün kesilmesini, sahabe özel bir uygulama, hususi bir durum olarak değerlendirmiş olabilirler.

Cumhur-u fukahanın görüşleri ; ilk hırsızlıkta sağ el kesilir. İkincide sol ayak kesilir. Bu görüşte birleşen âlimler, üçüncü hırsızlıkta kesmenin devam mı edeceği, yoksa durdurulacağı mı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ebû Hanîfe, Hz. Ali'nin dediği gibi amel etmiş ve kesme işlemi durur demiştir. İmam Mâlik ve Şâfi' ise kesmenin devam edeceğini, hatta diğer el ve ayakların tümünün kesilmesine kadar. Bu imamlar da hadiste mervi olan ile amel etmişlerdi. (1) Görülüyor ki; sahabe devrindeki ihtilaf müçtehid imamlar devrinde de devam etmiştir.

El kesme ayet ile sabittir. Ayak kesmede ise sünnet vardır. Diğer el ile diğer ayağın kesilmesindeki sünneti sahabe, Allah Rasûlü'nün ta'zir olarak kestığı inancıyla, onlar daha sonra bu ta'ziri başka türlü uygulamışlardır. Mesela, Hz. Ali'nin hapsetmesi ve devamlı hapiste tutması gibi. (2) Eğer sahabe diğer el ve ayağın kesilmesinin Allah Rasûlü'nün bu konudaki bir hükmü olduğunu bilselerdi asla muhalefet edemezlerdi.

Atâ'nın, İbn Cüreyc'e söylediği " Eğer ayakta kesilecek olsaydı Allah onu unutmazdı." sözü kabul edilemez. İslamın sünnete verdiği hukuki değer ve yetki belli iken, böyle bir iddianın delil olarak ileri sürdüğü mantık isabetli değildir. Zira, sünnet sadece bu konuda değil, dinin bir çok konusunda, ya açıklama olarak, ya da ziyade hüküm olarak rol oynamıştır. Hatta şunu söylemek daha doğru olur: Sünnetin görevi, bize ayetleri nasıl anlayıp tatbik edeceğimizi göstermektir. Nitekim bu hususta da, el i-

(1) İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müçtehid ve Nihâyetü'l-Muktesıd, II, 378

(2) Beyhâkî, VIII, 274, 275

le beraber ayağın da kesileceğini açıklamıştır. Biz ekser sahabenin amelî olan bir el ve ayağın kesilmesinin şer'i bir emir, diğerinin ise ta'zir olduğunu ve çeşitli şekillerde uygulanmasının mümkün olacağını düşünüyor ve sahabenin muhalif amel etmediğini kabul etmeyi daha uygun buluyoruz. Bu düşünceye bizi sevkeden hususların, yukarıda saydıklarımızdan başka önemli bir dayanağı şudur. İbn Türkmanî (745/1344) nin, Beyhâkî nin sünenine yaptığı zeyilde, Hz. Ömer'in üçüncü defa da ayak kesmek istemediğini, "Bırakın onunla da yürüsün diğer eliyle de yesin" dediğini naklediyor. Yine, Hz. Ömer, Bir el ve ayak kestikten sonra ashab ile istişare ettiğini ve başka kesmeyip artık yine çalarsa hapsedilmesine karar verdiklerini, Haccâc b. Semmâk ve Süfyan Sevrî'den naklediyor. (1)

İşte Hz. Ömer'in konuyu istişare etmesi bize, sair el ve ayağın ta'zir için olduğunu kabul etmenin, daha isabetli olacağı hususunda cesaret ve kanaat vermiştir.

---

(1) Beyhâkî, VIII, 275

G E N E L S O N U Ç

İbadet, muamelat ve cezalar olmak üzere üç ana bölümden meydana gelen tezimizi tamamlamış olduk. Bu bölümlerde, üzerlerinde durmaya çalıştığımız bahislerle, sünnetin İslam hukukunda ne derece bağlayıcı ve hukuki bir merci' olduğunu göstermeye çalıştık. Her bahsin hemen arkasından işlediğimiz, değerlendirme kısmında belli bir netice ve sonuca varmaya çalıştık. Bu sonuçta ise, daha genel ve umumi olarak, bütün konuların ana hedefini ve sonucunu, varmak istediğimiz neticeyi ve ortaya koymaya çalıştığımız, tezimizin maksadını vermeye çalışacağız.

Tezimizin isminden de anlaşıldığı gibi, üzerinde durduğumuz misallerin ortak yönleri, Rasûlullah'ın sünnetine muhalif olmalarıdır. Bu muhalefetlerin nedenlerinin tesbiti, sünnetin teşrî'i bakımından oldukça büyük ehemmiyeti haizdir. Bu ehemmiyet, sünnete muhalefetin gerekçelerindedir.

İslam hukukçularının pek çoğunun benimseyip kabul ettikleri bir genel kâide vardır:

لا يترك تغير الأحكام بتغير الأزمان

"Zamanların değişmesiyle hükümlerin de değişeceği inkar olunamaz." (1) Bu kâide, ahkâmın değişeceğini ifade etmektedir. Ancak, ne kadar değişecek hangi hükümler değişecektir? Sünnet, zamanla değişen hükümlerin üzerinde nasıl bir etkide bulunmaktadır? Başka bir ifadeyle sünnet, bu değişimin neresindedir ve ne boyutlarda bu değişimden etkilenmektedir? Sünnette görülen değişimler, zamanın meydana getirdiği değişimler midir? Yoksa, bu tür sünnete muhalif uygulamanın başka gerekçeleri mi vardır?

Bu ve benzeri sorular, ahkâmın değişmesi konusunda üzerinde durulacak konulardır. Bizim tezimizde üzerinde durduğumuz yönü itibariyle, ahkâmın değişmesinde şu hususlar, İslam hukukcuları tarafından esaslar olarak ele alınmış ve üzerinde durulmuştur.

- 1- Her hangi bir delile dayanmayıp değişebilen hükümler.
- 2- Zaman, çevre, örf, adet ve coğrafi şartlar gibi etkenlerle değişilen hükümlerdir.
- 3- Hükümlerin bağlı buldukları illetlerin, maksatların değişmesiyle değişebilen hükümlerdir. (2)

İslam hukukcuları, zaman ile değişen ahkâmı genel çerçeve olarak bu esaslar ile değerlendirmişlerdir.

(1) Selim Rüstem, Şerhu'l-Mecelle, 36

(2) Bu maddeler ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız:

Hallaf, Masâdir, 160 ; İbn Aşûr, 46 ; Şelebî, Musa, 17, 67 ; Erdoğan, Mehmet, İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi, 4, 248, 115,

Biz, zamanla bir kısım ahkâmın deęiŖeceęini kabul ediyoruz. Çünkü bu, hayati bir realitedir. Zaman beraberinde bir çok Ŗeyi deęiŖtirmektedir. Ancak bu deęiŖim, tamamen zaman her Ŗeyi deęiŖtirir anlayiŖıyla değildir. Bir benzetme yapacak olursak, ahkâmın zamanla deęiŖmesini, ağacın mevsimler sũrecinde gũstermiŖ olduğu, deęiŖime benzetebiliriz. Ağaç her mevsimde, o mevsimin Ŗartlarına uygun deęiŖmektedir. Fakat, aynı yerde sabit kalmak, aynı kũk Ŗzerinde durmak suretiyle bu deęiŖime uğramaktadır.

İslam, kıyamete kadar bâki, ilâhî bir din olmasıyla, bũyle bir deęiŖikliğe kapalı değildir. Ancak, bu deęiŖme onun ana dũsturlarına ve yine onun mũsade ettiği alan içerisinde olmak Ŗartıyla. İŖte bu Ŗartları ve sınırları, mũtevazi sınırları içerisinde, sũnnete muhalif uygulamalar ışığında gũstermeye çalıŖtık.

Tezimizde iŖledięimiz misaller ile varmıŖ olduğumuz neticeyi ve ortaya koymaya çalıŖtıęımız sonuçları maddeleŖtirirsek, Ŗunları sıralamamız mũmkündür:

A- Ŗâri'in hũkũmlere sas kabul ettiği, illet ve maksatların deęiŖmesi ile, hũkũmler deęiŖir. Çünkü bu hũkũmlerde esas olan, Ŗâri'in gũzettięi maslahattır ve onu te'min edecek olan illetlerdir. Ne zaman ki bu illetler ortadan kalkar, maslahat yok olur, o zaman hũkũm de yok olur. (1) İŖte bu esası anlayan, Ŗâri'in ahkamda ta'kip ettiği maksatları iyi anlayan sahabe ve tabiun, bunların deęiŖmesine bağlı olarak, hũkũmleri de deęiŖtirmiŖlerdir. Hem de, " Rasũlullah da olsa idi, bũyle yapardı." demek suretiyle. Biz bu esasa bağladığımız, sahabe ve tabiun uygulamalarından, " Kadınların camiye gelmeleri" mevzunu, "Yakın akrabaların birbirlerine olan Ŗehadetlerinin kabul edilmemesi" mevzunu, " Teravih namazının cematle kılınması" mevzunu misal verdik. Bu Ŗç hususda da, önceki hũkmũn sebebi, maksadı daha sonra zail olmuŖ, buna bağlı olarak ahkamda deęiŖmiŖtir. Rasũlullah'ın kadınların camiye gelmelerine izin vermesi, fitne korkusunun olmayıŖı, emniyetin mevcudiyeti, kadın ve erkek, cemiyette Allah korkusunun etkin olmasıdır. Daha sonra bu Ŗartlar kalkınca hũkũm de kalkmıŖtır. Teravihi Allah Rasũlũ'nũn cematle kılmaması farziyetinden çekinmesiydi. Bun bizzat ifade buyurmuŖlardır. Fakat o vefat e-

(1) Hallaf, 160

ince böyle bir endişenin kalmadığını anlayan,Hz.Ömer dağınık olan cemaati bir imamın arkasında toplamıştır. Şehadet hususunda da aynı esas üzerinde hareket edilmiştir.

B- Bir kısım hükümler,çevrenin,sosyal şartların ve iktisadi,ekonomik sorunluluklar nedeniyle değişirler.Çünkü bir devirde hissedilmeyen pek çok şeyler,bir başka devirde ciddi problemlere neden olabilmektedir.Bu nedenle de,şâri' bazı ahkamı bu zaman içerisinde zuhur edebilecek şartlara uygun değişebilecek esneklikte teklif etmiştir.Bu teklifi anlayabilen sahabe ve tabiun,karşılaştıkları müşkülleri çözmede zorlanmalarını engellemişlerdir.Şâri'in koymuş olduğu esneklik miktarınca ahkamda değişiklik yapmışlardır.

Bu noktadan hareketle,Hz.Osman ibadet sahasına giren bir uygulamada uygulanmış,cuma günü bir ezan ziyade etmiştir.Çünkü,o günün sosyal şartlarında,insanlar çoğalmış,Medine'ye taşradan gelenler artmış,halkı hutbe anında camide toplamak zorlaşmıştır.Hz.Osman önce birilerine nida ettirmiş,fakat bunun etkili olmadığını görünce,ezandaki şâri'in maksadına uygun olarak,sünnette olmayan şekliyle bir kez fazla okutmuştur.Allah Rasûlü devrinde diyet sadece deve olarak veriliyordu.Fakat,dağıtımında Hz,Ebû Bekir zamanından itibaren,iktisadi ve ekonomik şartlar değişmeye başladı.Hz.Ömer devrinde ise,istikrar iyice bozuldu.Bu durum diyet hususunda yeni bir ayarlama yapma zarureti hasıl etti.Bizzat Hz.Ömer'in ifadesiyle;" Ben görüyorum ki,bu gün fiyatlar durmadan değişiyor.Gecek hakimlerin size zulmetmelerinden korkarım.Zira diyeti ayarlayamazlar,hak sahiplerine zulmederler."(1)

Yine Hz.Ömer'in yasakladığı " Ehl-i Kitab ile evlenme" mevzuunda,o günün şartlarının,halifeyi bu şekilde bir uygulamada bulunmaya zorlamıştı.

C- Cezalar hemen hemen tüm hukukda,suç engelleme,korkutma gibi esasları ta'kip eder.(2) İslam hukukunda da cezalar, bu gayeleri ta'kip ettirir.Bu nedenledir ki,bir kısım cezalar Kuran'da gayet açık ifade edilmiştir.Bir kısmı da Hz.Peygamberin sünnetine bırakılmıştır.Mesela; zina edenlerin dövülmesini emrediyor,hem de ne kadar dövüleceğini açıklıyor.İçki cezasına gelince,bunu sünnete bırakıyor.Sünnette bu

1) Bak,tezimizin cezalar bölümü,121

2) Akşit,M.Cevat,35,49

konuda öyle bir uygulama getirmiştir ki, bu uygulama suçları önleyici ve caydırıcı olarak, şartlara göre uygulanabilmektedir. Zira, Allah Rasûlü içki içeni dövdürmüştür, fakat kesin bir rakam ve ölçü ta'yin etmemiştir. Bunu, gelecek şartlarda ve ortamdaki korkutma ve caydırıcılık ölçüsüne bırakmıştır. Nitekim râşit halifeler kendi devirlerinde bu cezayı, cezanın maksadı doğrultusunda değiştirmişlerdir. Bunu yaparken Allah Rasûlü'nün sünnetine muhalefet ettiklerini düşünmemişlerdir. Aksine Hz. Ali, her halifenin uygulamasını saymış, "Hepsinde sünnettir" demiştir.

D- İslam hukukundaki bir kısım ahkâmın değişik olması, bizim tez konumuz itibariyle de, bazı hükümlerin sünnete muhalif görünmesi, İslam hukukunda, ahkâmın istinad ettiği delillerin farklı anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Yani, farklı görünen hükümlerin mesnetleri aynıdır. Ancak imamlar bu nasdan farklı, farklı şeyler anlamaktadırlar. Bunun neticesi olarak ortaya farklı hükümler çıkmaktadır. Bu farkdan dolayı da, birisi Rasûlullah'ın sünnetine muhalif görülmektedir. Halbu ki, her imam kendi görüşünün sünnet ile amel etmekte olduğunu savunmaktadır. Tabii, bu ifadelerin onların sünneti, İslâmî teşrîde nasıl değerlendirdiklerini de göstermektedir. Bizim işlediğimiz konulardan; Kısmen, Hz. Aişe'nin seferde namazı iki değil dört kılması, alış-verişde tarafların ayrılmaları meselesi, Hz. Ömer'e nisbet edilen üç talak mevzu, "veli izinsiz nikah olmaz" hadisi ile ilgili ihtilaf ve hırsızın elinin kesilmesi hususundaki ihtilaflar, bu çerçevede ele alınabilecek mevzulardır.

Bu saydığımız mevzular ile ilgili, yerinde açıklamada bulunduğumuzdan ayrıca burada tekrar etmiyoruz.

E- Bu tezimiz ile şunu göstermeye çalıştık:

Sünnet İslami teşri'in, Kuran'dan sonra ikinci temel kaynağıdır. Sünnet Rasûlullah'dan nakledilişinin sıhhatine ve derecesine göre, hukûkî bir asıldır. İslam hukukunda bağlayıcı özelliği vardır. Ancak, gerek naklinden gerekse anlaşılmasından kaynaklanan bir takım sebeplerden dolayı, farklı amellerin ve uygulamaların, çıkmasına neden olmuştur. Bazen de bizzat kendisi, çeşitli amellere müsaid bir zemin hazırlar. Bu müslümanların tatbik rahatlığı bulmaları için bir rahmettir. Bu yönüyle de sünnet, farklı uygu

gulamaların zuhuruna sebep olur.Fakat bütün uygulamalar da onun içerisinde sayılacağından,özde muhalefet yoktur.

Her hangi bir art niyet taşımayan müslümanlar ve âlimler,buraya kadar saydıklarımız ve daha bizim saymadığımız bir çok gerekçelere dayanma - dan,sünnete asla muhalefet etmemişlerdir.Eğer bir uygulama sünnete muhalif ise,ya mezkur gerekçelerden birine istinad ediyordur.Ya da,bizim bilmediğimiz,fakat bu uygulamanın sahibince,geçerli olan bir sebibi vardır.Yani,müslüman âlimler ve İslam hukukçuları,hiç bir zaman,sünneti İslami teşri'den saymama gibi bir tutum içerisinde olmamışlardır.Ehl-i sünnetin dışındakiler ise bahsimizin dışındadır.

İ N D E K S

-A-	ŞAHİS	İSİMLERİ	-C-
	Abdullah b.Ca'fer;118		Cabir b.Abdullah,72,126
	Abdullah b.Ebi Evfa;94		Cerir b.Abdullah,14
	Abdullah .Ebi Rebia;123		
	Abdurrahman b.Amr;38,39		-D-
	Abdurrahman b.Avf;61,69,117		Dârekutnî,48,126
	Abdurrahman b.el-Kâri,61		Dâvud b.Ebî Âsım,47
	Abdarrahman b.Humeyd,9		
	Abdurrahman b.Mehdî,36		-E-
	Abdurrahman b.Yezîd;49,75		
	Abdurrezzak b.Hemmam;6,7,8,11, 12,76,78		Ebû Bekir (Hz);10,40,46,58,60,61, 75,115,
	Accac b.Ertât;9		Ebû Bekir Nisâburî,49
	Ahmet b.Hanbel;9,23,24,36,79,81		Ebû Bürde,65
	Âişe (Hz.);6,46,48,50,52,54,55, 61,65,66,69,124,125,132		Ebû Davud,69,79,125,126
	Ali (Hz.),10,19,45,47,60,66,80,87, 92,100,103,110,115,116,117,124,126,		Ebû Hanife,20,21,97,99,127
	Alkame ;34		Ebû Hatim,49
	Ali el-Medîni ;9		Ebû Hüreyre,38,60,66,90,106,115
	Amr bDînar ;57,124		Ebû İshak,87
	Amr b.Şuayb ;101,120		Ebû Reyve,40,41,54
	Ammar b.Yasir;86		Ebû Kalabe,48,94
	Ata';20,30,46,53,57,60,71,77,87 119,124,127		Ebû Rükane,79,81
	Âtike Bint Zeyd;54		Ebû Sahba,75,81
	Aynî ;98		Ebû Said el-Hudri,37,38,116
	Azami;13		Ēbû Süfyan,10
			Ebû Vebretü'l-Kelbi,117
	-B-		Enes b.Malik,54,80,107
	Beni Adiy b.Ka'b,119		Evvâi,9,10,36,81
	Beyhaki,32,82,118,126,128		Eyyûb es-Sahtiyani,36
	Bilal Habeşi;86		
	Buhârî;33		-G-
			Gâzi b.Cüble,90
			Gibb,25
			Goldziher,26

-H-

Habbâb b.Eret,86
 Haccâc b.Semmak,128
 Haccâc b.Yusuf,57
 Hafsâ bint Ömer,69
 Hâkim,33
 Halit b Velit,117
 Hasan Basri,20,66,67,87,115,121
 Hatib,33
 Hattâbî,79
 Hişam b.Hasan,9
 Huzeyfe,71,72,73

İbn Teymiye,49
 İbn Türkmani,128
 İbrahim Nehai,20,34,49,66,95,
 100,103,110
 İbn Ömer,39,47,53,61,63,87,79
 92,95,96,97
 İbn Zübeyir,102
 İkrime,51,119,120
 İ'rbad b.Sariye,35
 İshak b.Rahuveyh,9

-İ-

İbn Abbas,46,68,74,75,77,79,81
 82,83,110
 İbn Adiy,11
 İbn Cevzi,68
 İbn Cüreyc,8,9,10,46,47,51,53,69,
 71,75,87,119,121,124,127
 İbn Ebî Hatim,11
 İbn Ebî Leyla,81
 İbn Ebî Şeybe,12
 İbn Haldün,42
 İbn Hümam,104
 İbn Kayyım,49,51,74
 İbn Mes'ud,19,34,46,66,76,80
 İbn Münkeddir,115
 İbn Nueyman,115
 İbn Hibban,49
 İbn Kesir,29
 İbn Rüş,98
 İbn Sirin,102
 İbn Tavus,87,110

-K-

Kadı Şureyh,66,95,100,102,103
 104,110
 Karrafi,22
 Katade,46,71,72,77,88,92,100,
 102,108
 Keşmiri,13

-M-

Ma'di Kerib,33
 Malik b.Enes,9,10,21,81
 Ma'mer b.Raşit,9,10,12,65,67,72
 87
 Mansur,100
 Mekhul,35
 Mesruk,100
 Muâviye,10
 Mücâhit,61,77
 Muhammed.gaylan,9
 Muhammed b.Rafi',9

-N-

Nafi', 61, 94
Nesai, 11, 48
Nevevi, 35, 51

-O-

Osman (Hz.), 45, 46, 47, 48
50, 51, 52, 57, 58, 59, 79, 98
117, 121, 131,

-Ö-

Ömer (Hz.), 10, 46, 54, 58,
60, 61, 62, 63, 66, 71, 72, 73,
74, 75, 76, 78, 80, 81, 82, 83,
84, 92, 94, 100, 101, 102, 108,
115, 116, 117, 118, 120, 122,
124, 128, 131
Ömer b. Abdu'l-Aziz, 66, 87,
102, 125

-R-

Rimadi, 9

-S-

Sa'd b. Vakkas, 72
Said b. Cübeyr, 72, 87, 89
Said b. Mansur, 68
Said b. Müseyyeb, 58, 72, 81,
105, 108
Salim, 53, 76
Salim b. Abdullah, 54
Seleme b. Abdurrahman, 125
Seleme b. Şebib, 9
Sevr b. Yezid, 9

Suyuti, 30, 32

Süfyan Sevri, 9, 10, 20, 66, 67, 87
95, 110, 125, 128

Süfyan b. Uyeyne, 9, 99

Süleyman ed-Davud, 10

Süleyman b. Musa, 57, 69

-Ş-

Şafi', 22, 23, 31, 32, 96, 127

Şa'bi, 20, 66, 87, 89, 92, 95, 100, 102,
124

-T-

Tahavi, 49

Talha, 19, 117

Talha b. Ubeydullah, 71

Tavus, 94, 72, 121

Tirmizi, 69, 125

-U-

Ubade b. Samit, 78

Ubeyd b. Amr, 116

Ubeydullah b. Ömer, 9

Urve, 45, 46, 65, 81

-Ü-

Ümmü Rükane, 74

Übey b. Ka'b, 61

Ümeyye b. Abdullah, 47

-V-

Vakıdi, 11

-Y-

Yahya b. Kesir, 36, 115

Yahya b. Main, 9, 49

Yahya b. Ala', 76

-Z-

Zehebi, 10, 11

Zeyd b. Vehb, 76

Zeyd b. Ahnes el-Huzai, 108

Zeyd b. Halid el-Cüheni, 107

Zeylai, 49, 68, 69, 89, 90

Zübeyir b. Avvam, 19, 31, 117

Zühli, 9

B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A

- Accâc, Muhammed el-Hatîb, Neş'etü Ulumi'l-Hadîs ve Mustalahahu, I, Şam, 1966
- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed, Keşfu'l-Hafâ ve Müzilü'l-İlbas Ammâ İشتهره Mine'l-Ehâdis Alâ Elsineti'n-Nâs, II, Beyrut, 1985
- Ahmet b. Hanbel, Müsned, VI, el-Meymene, 1313
- Ahmet b. Hanbel, Kitabu'l-İlel, I, Mısır, ?
- Akşit, M. Cevat, İslam Ceza Hukûku ve İnsânî Esasları, İstanbul, 1976
- Âmidî, Seyfû'd-Din Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Ali b. Muhammed, El-İhkam fi Usûli'l-Ahkâm, II, Beyrut, 1985
- Âsaf Hüseyin, Oryantalistler ve İslamiyatçılar Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi, I, İskanbul, 1989
- Âsım Efendi, Kâmus Tercemesi, IV, 1304
- Avvâme, Muhammed, İmamların Fıkhi İhtilaflarında Hadislerin Rolü, (Terc: Mehmet H. Kırbaşoğlu), İstanbul, 1980
- Aynî, Bedru'd-Din Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, Umedü'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî, x1, el-Müniriye, 1348
- A'zâmî, Habibu'r-Rahman, Tahkîku'l-Musannef ve Tahrîcu Ehâdisihi, Menşûratü'l-Mecâlisi'l-İlmî, XI, Beyrut, 1970
- Bağdâdî, Ebû Mansur Abdullah b. Tâhir b. Muhammed, El-Fark Beyne'l-Firak Mısır, ?
- Bardakoğlu, Ali, İslam Hukûkunda Metodolojik İhtilaflar ve Sonuçları, Er-ciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi III. Sınıf İslam Hukuk Usulü Ders Notları, Kayseri, 1986
- Baz, Selim Rüstem, Şerhu'l-Mecelle, Beyrut, 1986
- Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, Es-Sünenü'l-Kübra, XI, Beyrut, ?
- Bilmen, Ömer Nasûhî, Hukûku İslamiye ve İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, VIII, İstanbul, 1976
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhim, Sahihu'l-Buhârî, İstanbul, 1979
- Cerrahoğlu, İsmâîl, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XV, 1967
-

İrcânî, Şerif Ali b. Muhammed, Kitâbu't-Ta'rîfât, I, Beyrut, ?

İkan, İsmail Lütfi, Hadis Edebiyatı, İstanbul, 1985

İrekutnî, Ali b. Ömer, Sünenü'd-Dârekutnî, II, Medine, 1966

İrimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl b. Behram, Sünenü'd-Dâ-
rimi, II, Dâr-u İhya-i Sünneti'n-Nebeviyye, ?

İshlevî, Şah Velîyullah, Hücçetu'l-lâhi'l-Bâliğa, II, Hayriyye, 1322.

İshlevî, Bustânü'l-Muhaddisîn, (Terc: Ali Osman Koçkuzu), Ankara, 1986

İsâ Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, Sünen Ebî Dâvud, II, Hums, 1969

İsâ Reyve, Mahmud, Muhammedî Sünnetin Aydinlatılması, (Terc: Muharrem Tan)
İstanbul, 1988

İsâ Zehra, Muhammed, İslamda Fıkhi Mezhepler Tarihi, (Terc: Abdulkadir Şen,
er), İstanbul, 1976

İsâ Zehra, Ebû Hanife, (Terc: Osman Keskioğlu), İstanbul, 1981

İsâ Zehra, İmam Mâlik, (Terc: Osman Keskioğlu), Ankara, 1984

İsâ Zehra, İmam Şâfi' (Terc: Osman Keskioğlu), Ankara, 1987

İsâ Zehra, Ahmed b. Hanbel, (Terc: Osman Keskioğlu), Ankara, 1984

İsâ Doğan, Mehmet, İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi, İstanbul, 1990

İsâ İrukî, Ziyau'l-Hasan, Sir Hamilton Alexander Roskeen Gibb, (Terc: Bedirhan
Muhip), İstanbul, 1989

İsâ İkim, Ebû Abdillâh Muhammed Nisaburi, El-Müstedrek Ala's-Sahihayn, IV, ?
İsâ İllaf, Abdulvahap, Makôsıdu't-Teşrî'i'l-İslâmî Fîma Lâ Nassa Fîhi, Kuveyt,
1972

İsâ İtîb, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit el-Bağdâdî, Kitâbu'l-Kifaye Fi İl-
mi'r-Rivâye, Beyrut, 1972

İsâ İttâbî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. el, Hattab, Meâlimu's-Sünne Şerhu
Ebi Davud, V, Beyrut, 1969

İsâ İzîmî, Ebû Bekir Muhammed b. Mûsa, El-İ'tibar Fi'n-Nâsihi ve'l-Mensûhi
Mine'l-Âsar, Beyrut, ?

Heysemî, Nureddin Ali b. Ebi Bekir, Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid,
X, ?

İbn Abdi'l-Ber, Ebû Ömer b. Yûsuf, Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlihi ve Ma
Yenbeği Fî Rivâyetihî ve Hamlihi, II, Medine, 1968

İbn Abidin, Muhammed Emin, Hâşiyetü Reddi'l-Muhtar, VIII, İstanbul, 1984

İbn Âşur, Muhammed Tâhir, İslam Hukuk Felsefesi, (Terc: Vecdi Akyüz), İs -
tanbul, 1998

İbn Hümâm, Kemalü'd-Din Muhammed b. Abdilvahid, Fethul-Kadir, VI, Mısır,
1315

İbn Kayyım, Şemsü'd-Din Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekir el-Cevziyye,
İ'lamu'l-Muvakkîn An Rabbi'l-Âlemin, IV, Beyrut, 1973

İbn Kayyım, Zadu'l-Meâd Fi Hedyi Hayri'l-İbad, IV, Kahire, 1972

İbn Kesir, İ'mâdü'd-Din Ebû'l-Fida İsmail, Tefsiru'l-Kur'an'i'l-Azim,
IV, Beyrut, 1969

İbn Kesir, İhtisâru Ulumi'l-Hadîs, Beyrut, 1983

İbn Kuteybe, Muhammed b. Müslim, Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis, Mısır, ?

İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Kazvîni, Sünen İbn Mace, II,
Beyrut, 1975

İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Cemâleddin, Lisânu'l-Arab, XXV, Beyrut, 1955

İbn Rüş, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, Bidâyetü'l-Müc-
tehid ve Nihâyetü'l-Muktesid, II, İstanbul, 1985

İbn Salah, Ebû Osman Şehrazûrî, Ulûmu'l-Hadîs, Halep, 1966

İsmâil Paşa, Bağdâdî, Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn, İstanbul, 1951

Karaman, Hayreddin, Mukâyeseli İslam Hukuku, İstanbul, 1974

Kâsımî, Celaleddin, Kavâidü't-Tahdis Min Fununi Mustalahi'l-Hadis, Mısır,
1961

Koçkuzu, Ali Osman, Rivayet İlimlerinde Haber-i Vahidlerin İ'tikad ve Teş-
ri'i Yönlerinden Değeri, Ankara, 1989

Koçyiğit, Talat, Kelamcılarla Hadisciler Arasındaki Münükaşalar, Ankara,
1984

Koçyiğit, Talat, Hadis İstılahları, Ankara, 1985

- âlik b. Enes, El-Muvatta', II, Kâhire, 1951
- ûsa, Muhammed Yusuf, Fıkh-ı İslam Tarihi, (Terc: Ahmet Meylani), Mısır, ?
- üslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac, Sahihu'l-Müslim, Beyrut, ?
- edvi, Şah Muinü'd-Din Ahmed, Asr-ı Saadet, (Terc: Ali Genceli), İstanbul, 1985
- esâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, Sünen-i Nesâî, Beyrut, ?
- evvî, Muhyiddin Ebû Zekerîya b. Şeref, Şerh-u Sahih-i Müslim, Beyrut, 1975
- olat, Selahaddin, Hadiste Metin Tenkidi, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ders Notları, Kayseri, 1987
- zkan, Ercüment, Soruşturma/2, Kuran ve Sünnet, İstanbul, 1978
- âgıb, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-İsfehânî, El-Müfredat Fî Garîbi-l-Kuran, Beyrut, ?
- an'ânî, Ebû Bekir Abdurrezzak b. Hemmam, El-Musannef, XI, Pakistan, 1972
- aid, Edward, Oryantalizm Sömürgeciliğın Keşif Kolu, (Terc: Selahaddin Ayaz) İstanbul, 1989, II, Baskı
- erahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, Usûlü's-Serahsî, İstanbul, 1984
- ezgin, Fuat, G.A.S. Leiden, E.J. Brill, 1962
- lbâî, Mustafa, Es-Sünnetü ve Mekânetühâ Fi't-Teş'ri'i'l-İslâmî, Beyrut, 1978
- iddîkî, Muhammed Zübeyir, Hadis Edebiyatı Tarihi, (Terc: Yusuf Ziya Kavakcı), İstanbul, 1966
- ubhî, Sâlih, Ulumu'l-Hadis, ve Mustalahahu, Beyrut, 1961
- uyûtî, Celâleddin, Miftâhu'l-Cenneti Fi'l-İhticâcî Bi's-Sünneti, ?
- uyûtî, Lübâbu'n-Nukûl Fi Esbâbı'n-Nüzul, Beyrut, 1980
- afak, Ali, Mezhepler Arası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku, Erzurum, 1977
- âfi', Muhammed İdris, El-Umm, VII, Beyrut, ?
- âfi', Er-Risale, İstanbul, 1985
- âtıbî, Ebû İshak İbrahim b. Mûsa Lahmî, El-Muvâfakât, Beyrut, ?
- elebî, Mûsa, Ta'lilu'l-Ahkam, Mısır, 1947
- ehristani, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim, El-Milel ve'n-Nihal, Beyrut, 1975
-

- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, İrşâdu'l-Fuhul ilâ Tahkiki'l-Hakki Min İlmî'l-Usûl, Mısır, 1973
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî, Şerhu Meâni'l-Asar, IV, Hind, 1301
- Tehânevî, Zafer Ahmed, İ'lâu's-Sünen, XXII, Pakistan, ?
- Tehânevî, Yeni Usûlü Hadis, (Terc: İbrahim Canan), İzmir, 1982
- Zemaşerî, Cârullah Ebi'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, Esâsü'l-Belâğa, Beyrut, 1965
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin, Tezkiratü'l-Huffaz, V, Beyrut, ?
- Zehebî, Mîzânu'l-İ'tidal, Fî Nakdi'r-Ricâl, II, Mısır, 1963
- Zehebî, Menâkıb-ı Ebî Hanîfe Ve Sâhibeyhi Ebû Yûsuf ve Muhammed, Mısır, ?
- Zeylâî, Cemâleddin Ebû Muhammed Abdullah Yûsuf el-Hanefî, Nasbu'r-Râye Li-Ehadisi'l-Hidâye, IV, Beyrut, 1987